

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**CUMHURİYETTEN RUS İŞGALİNİN SONA ERMESİ SÜRECİNE
KADAR AFGANİSTAN’DA KADININ DEĞİŞEN TOPLUMSAL
ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Mehmet AKGÜL

Hazırlayan

Noor Ahmad NOORİ

Öğrenci NO: 10810206101

KONYA- 2013

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı:	Noor Ahmad NOORİ
	Numarası:	108102061013
	Ana Bilim / Bilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Sosyolojisi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tezin Adı:	CUMHURİYETTEN RUS İŞGALİNİN SONA ERMESİ SÜRECİNE KADAR AFGANİSTAN'DA KADININ DEĞİŞEN TOPLUMSAL ROLÜ	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Noor Ahmad NOORİ

İmza

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı:	Noor Ahmad NOORİ
	Numarası:	108102061013
	Ana Bilim / Bilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı:	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL
Tezin Adı:	CUMHURİYETTEN RUS İŞGALİNİN SONA ERMESİ SÜRECİNE KADAR AFGANİSTAN'DA KADININ DEĞİŞEN TOPLUMSAL ROLÜ	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Cumhuriyetten Rus İşgalinin Sona Ermesi Sürecine Kadar Afganistan’da Kadının Değişen Toplumsal Rolü” başlıklı bu çalışma ..18..1.03..12012.. tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. Mehmet AKGÜL	Danışman	
Doç. Dr. Hayri ERTEN	Üye	
Prof. Dr. Saffet KÖSE	Üye	
Doç. Dr. Tahir ULUÇ	Üye	

ÖNSÖZ

Dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan kadınlar, hakları, özgürlükleri konusunda tarih boyunca tartışma yaratan konulardan biri olmuştur. XVIII. yy'a değin, hemen hemen yeryüzündeki insan topluluklarının bütününde tabii ve insani haklarını kullanmada pekçok zorlukla karşı karşıya kalan kadın, kültürel, çalışma, kamusal, siyasal ve diğer sosyal yaşam alanlarına katılma konusunda da pekçok zorluk ve sorunla karşı karşıya kalmıştır.

Ancak, Fransız Devrimi, sanayileşme, kentleşme, modernleşme, reform, anayasal, sosyal, siyasal, kültürel ve daha pekçok değişim-dönüşüm hareketlerine paralel olarak Batı'da ve dünyanın diğer ülkelerinde yayılan eğitimlik ve özgürlük fikirleri, kadının eğitim-öğretim, çalışma, kamusal ve siyasal yaşamdaki konumu, Afganistan'da da algılanmış ve kabul görmüştür. 20.yy'a kadar, geleneksel, kültürel, dini ve daha pekçok farklı gerekçelerden ötürü, eğitim-öğretim, çalışma, sosyal ve siyasal yaşam alanlarından uzak tutulmaya çalışılan Afgan kadını, bu algılanma ve gelişmeyle birlikte bu sosyal yaşam alanlarına katılmıştır.

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu araştırmanın, Afganistan tarihinde kadın araştırmaları alanında oluşan veri tabanına bir katkı sağlayacağını, genel anlamda, Afgan modernleşme sürecinde ortaya çıkan kadın hareketlerine ve son olarak, cumhuriyet ve Rus işgali döneminde kadının değişen toplumsal rolüne ışık tutacağını umuyorum.

Bu çalışma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmada, zaman ve emek faktörleri göz önünde bulundurularak konu, cumhuriyetten Rus işgalinin sona ermesi sürecine kadar Afganistan'da kadının değişen toplumsal rolü olarak sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın girişinde, araştırmanın konusu, önemi, amacı ve sınırları ele alınmıştır. Birinci bölümde, cumhuriyet öncesi, cumhuriyet ve Rus işgali dönemlerinde Afganistan'da kadının toplumsal konumu, eğitim, çalışma yaşamındaki yer ve kadın hareketleri çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, kadının değişen statüsü ve toplumsal parametreleri, eğitim-öğretim hayatında kadın, çalışma hayatında kadın, siyasal hayatta kadın ve sanat, spor ve kültürel hayatta kadın gibi konular araştırılmış ve incelenmeye çalışılmıştır.

Bu alışma sadece bir kişinin gayretiyle tamamlanmış bir çalışma değildir. Esasen beni her yönüyle destekleyen ve bu çalışma esnasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mehmet AKGÜL'e, ayrıca çalışmada emeği geçen diğer hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Noor Ahmad NOORİ

Konya - 2013

ÖZET

1920'lere kadar her alanda haklarını yitiren, eğitim-öğretimden yoksun; sokağa çıkmasından giysi rengine kadar erkeğe ve geleneksel kurallara uymak zorunda kalan Afgan kadını, Kral Amanullah (1919-1929) dönemiyle birlikte sosyal alanda yer almaya başlamıştır. Eğitim, nafaka ve mülkiyet gibi bir takım hakları elde eden kadın, Kral Zahir döneminde (1933-1972) sosyal hayatın içine girmiş; çalışma, eğitim-öğretim alanlarında yer almıştır. Gündelik yaşamlarında fazla sorunla karşılaşmayan kraliyet kadınları, kamusal ve siyasal haklarını elde etmek için, harekete geçmiştir.

Bu hareketler sayesinde Afgan kadınları, cumhuriyet ve Rus işgali döneminde (1973-1989) eşit yurttaş, eşit hak ve özgürlük kavram ve söylemlerine dâhil edilmiştir. Bununla birlikte kadınlar, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda daha aktif bir biçimde yer almıştır. Yasal ve yönetsel alanlarda tanınan haklarla birlikte kadınlar, kamusal, siyasal, sosyal ve kültürel yaşam alanlarında öğretmen, hoca, akademisyen, doktor, hâkim, savcı, siyasetçi, memur, müdür, başkan ve bakanlık gibi birbirinden farklı birçok modern rolü üstlenmiş ve bu rollerin gereğini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır.

Afgan kadınlarının bu rol değişimi, kadın hareketleriyle birleşince, gerek, okuma-yazması düşük olan kadınların bilinçlendirilmesi, gerekse hakları ve özgürlüklerinin elde edilmesinde önemli adımlar atılmasına ve ilerlemeler kaydedilmesine vesile olmuştur.

Cumhuriyet ve Rus işgali döneminde kadının sosyal konumu bağlamındaki bütün bu gelişmeler Afgan kadınına yepyeni bir çehre kazandırmıştır. Böylece Afgan kadını, kamusal, siyasal, kültürel alanda ve çalışma alanında olduğu gibi, aile ve toplum hayatında ve bu hayatın düzenlenmesinde kültürlü bir anne, bir eş, bir aktör olarak yer almıştır.

Anahtar kelimeler: Afganistan, kraliyet, cumhuriyet, Rus işgali, kadın, kadının statüsü ve değişen toplumsal rolü.

SUMMARY

Afghan woman, deprived of education, obliged to obey man and traditional laws, never owned any rights in social spheres until 1920s. Afghan woman started to appear in social spheres during the rule of King Amanullah (1919-1929). Afghan woman who obtained the right of education, right of property and spousal support etc. during rule of King Amanullah, socialized, and appeared in labor and education spheres during King Zahir reign (1933-1972) . In this period Afghan woman, taking part in daily life without any problem, struggled to get public and political rights.

Thanks to these efforts Afghan women were regarded as equal citizen, equal right and had freedom during Republic and Soviet Invasion (1973-1989). In addition women took part in social, cultural and economic spheres actively. As soon as women rights were recognized in juridical and executive spheres, women played many different roles such as teachers, professors, academicians, doctors, judges, prosecutors, politicians, civil servants, directors, chief and ministers and they tried to do their best to perform their duties properly.

When this role change of Afghan women joined with feminist movements, they stepped forward and made progress in many areas in order to raise awareness of illiterate women or in order to get women's rights and liberation.

During the Republic and Soviet Invasion all these developments in the social status of women, created a new image to Afghan woman. Thus as the Afghan woman took part in public, political, labor, cultural spheres, she, as a well educated mother and spouse, took part as an actor in social life and in organizing daily life activities.

Key words: Afghanistan, Kingdom, Republic, Soviet Invasion, woman, status of woman and her changing social role

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	17
3. ARAŞTIRMANIN AMACI	18
4. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI	19

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ÖNCESİ AFGANİSTAN'DA KADININ TOPLUMSAL KONUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

1. AFGAN KRALİYETİ DÖNEMİ'NDE KADIN.....	20
1.1. Kadının Yeni Toplumsal Yüzü.....	21
1.2. Kadın Eğitimi	26
1.3. Çalışma Yaşamında Kadın	37
1.4. Kadın Hareketi	41
2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN	45
2.1. Kadın Kimliğinin Toplumsal Dönüşümü	46
2.2. Kadın Eğitimi	50
2.3. Çalışma Yaşamında Kadın	53
2.4. Kadın Hareketi	56
3. RUS İŞGALİ DÖNEMİNDE KADIN	59
3.1. Kadının Toplumsal Konumu	66
3.2. Kadın Eğitimi	69
3.3. Çalışma Yaşamında Kadın	75

3.4. Kadın Hareketi	78
---------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

KADININ DEĞİŞEN STATÜSÜ VE TOPLUMSAL PARAMETRELERİ

1. EĞİTİM-ÖĞRETİM HAYATI VE KADIN	81
1.1. İlköğretimde Kadın.....	84
1.2. Ortaöğretim ve Lisede Kadın	90
1.3. Yüksek Öğretimde Kadın.....	95
2. ÇALIŞMA HAYATI VE KADIN.....	99
2.1. Ev İşlerinde Çalışma	104
2.2. Kamu Kurumlarında Çalışma.....	107
3. SİYASAL HAYAT VE KADIN.....	112
3.1. Kadın Kimliğinin Siyasi Bir Aktöre Dönüşü	113
3.2. Kadına Seçme-Seçilme Hakkının Verilmesi	120
3.3. Örnek Bir Kadın Hareketi: Nuhzat-ı Zenân-ı Afgan (Afgan Kadın Hareketi)	123
4. SANAT, SPOR, KÜLTÜREL HAYATTA KADIN	126
4.1. Kültürel Etkinlik ve Spor'da Kadın.....	126
4.2. Sinema ve Tiyatro'da Kadın.....	134
4.3. Basın ve Yayında Kadın.....	138
SONUÇ	141
KAYNAKÇA.....	144
EKLER	150

KISALTMALAR

a.g.md.	: Adı geçen madde.
a.g.e.	:Adı geçen eser.
a.g.m.	:Adı geçen makale.
ABD.	:Amerika birleşik devletleri.
AÜEBFD.	:Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.
AÜHFD.	:Akara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
CÜİİBD.	:Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.
bs.	:Baskı.
BYT.	: Basılmamış yüksek lisans tezi.
KGB.	: Sovyetler birliği gizli haber alma teşkilatı.
MEB.	:Milli eğitim bakanlığı
RTA.	:Afganistan radyo televizyonu.
ss.	:sayfalar.
T.C. K.B Y.	:Türkiye Cumhuriyeti Kültür bakanlığı Yayınları.
TSA.	:Türkiye sosyal araştırmaları dergisi.
vb.	:Ve benzeri
vs.	:Vesaire.
yy.	:yüzyıl.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Kadınların bireysel, toplumsal rolünün değişim-dönüşümü ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kadın hareketleri, çıkış yeri itibarıyla merkezine özgürlük, eşitlik prensiplerini koymuş bir harekettir. Bu hareket, toplumların özgürleşmeye, geleneksel yaşam ve düşünce sisteminden kopup siyasal, ekonomik ve kültürel düşüncelerinin inşa ettiği her alanda büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı 18.yy'ın sonu ile 19.yy boyunca ideolojisini belirlemiştir denilebilir.¹

Diğer yandan, bu değişim ve dönüşüme, çıkış noktası açısından baktığımızda, kadınların kendilerine yüklenen rol biçimlerine, yaşam tarzlarına ve alışkanlıklarına bir nevi başkaldırıdır diyebiliriz.² Bu başkaldırı veya değişim, Batı toplumlarının yapısal ve kurumsal anlamda biçim değiştirmesi, eşitlik ve özgürlük kavramlarının genel toplumsal değerler olarak kabul görmesiyle; diğer bir deyişle, aklın ve bilimin yüceltilip de, insan üzerinde hiçbir değer kaynağı tanımayan Fransız Devrim ve Aydınlanma hareketine neden olan siyasal, ekonomik ve ideolojik düşünce ve dönüşümler sayesinde gerçekleşmiştir.³

Fransız Devrimi, toplumsal anlamda yaşanan ilk değişimin somut örneği olarak tarih sahnesinde yerini almıştır (1789). Temelinde “eşitlik, özgürlük ve kardeşlik” sloganını taşıyan bu devrim,⁴ bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alırken, dine veya soya dayalı otoriter yapıları ortadan kaldırarak, diğer bir deyişle, toplumu tek yumrukla yöneten monarşiden siyasi gücü alarak, bireysel ve grupsal iradelerin temsil edilmeye başladığı oligarşi yönetim biçimine geçmiştir. Eğitim-Öğretim kurumları dünyevileşmiş, pozitif ve rasyonel düşünce ve ilkelerinin tek çözüm yolu olarak bilindiği bu dönemde, bu eğitim kurumlarında kadınlara da eğitim hakkı verilmiştir.⁵ Batı Avrupa’da başlayan ve merkezden çevreye doğru hızla ilerleyen bu tip dönüşüm ve değişimler, daha sonra Batı dışı ülkelerde de “kadın ve erkeğin” toplumsal konumu ve

¹ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1996, s. 18.

² Semra Gökçimen, “ülkemizde Kadıların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, *Yasama Dergisi*, Sayı 10, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008, s. 6.

³ Mehmet Akgül, *Türk Modernleşmesi ve Din*, Çizgi Kitapevi, Konya-1999. S. 12.

⁴ Akgül, *a. g. e.*, s. 44.

⁵ Halil Rahman Hanayee, *Zan Afgan az Mevkiyet-i Şer-i ta Vakiyeti İctimay-i*, Kabil-2007, s. 34.

rollerinde değişimin yaşanmasında sebep olmuştur. 19.yy'ın sonlarına, Sanayi sektörlerinde yaşanan gelişme ve büyümeyle birlikte bu değişim, bir yandan, eğitim-öğretim kurumlarında büyük bir oranda kadınların katılımına sebep olurken; öte yandan da, sanayi sektörlerinde çalışan işçilerin büyük bir bölümünün yine kadınların oluşturmasına sebep olmuştur. Özellikle bu tarih, kadınlar cepesinde yaşanan gelişmeler için bir devrim sayılır denilebilir. Bu tarihten önceki pasif ve sınırlı rollerinden sıyrılan kadınlar, artık girişken, hak ve özgürlüklerinin bilincinde olan kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶

Batı'da kadının hak ve özgürlük arayışının temeli Rönesans'a kadar uzandığı iddia edilse de, toplumsal anlamda tarih sahnesine ilk çıkışları Fransız Devrimiyle başlamıştır. Devrimi başlatan ilk halk ayaklanmalarından, toplumsal ve kitlesel yürüyüşlerden, kurulmaya ve yayılmaya başlayan siyasî, ideolojik grup ve kurumlara kadar, genel olarak toplumun peşinden koştuğu ve uğruna canını bile verdiği yaşanan siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal değişimlerde hemen her alanda kadınlar da katılarak destek vermiş ve devrimin simgesi olan "eşitlik, özgürlük ve kardeşlik" sloganlarını erkeklerin yanlarında canlandırarak hak ve özgürlük talebi girişimlerinde bulunmuşlardır.

Kadınların hak ve özgürlük arama çabaları ve erkeklerle eşit hakları elde etmeye başlama süreçleri, iki büyük dünya savaşı ve özellikle, İkinci Dünya savaşından sonra, hukuk, eğitim-öğretim, çalışma yaşamı ve siyaset gibi alanlarda daha geniş imkânların tanınması ve faaliyete bulunabilme hakkının verilmesiyle başlamıştır. Bundan böyle, Batı'da kadın, gerek bireysel, gerek toplumsal anlamda, eşit hak ve imkânların sağlanmasıyla her alanda birçok rolü üstlenebilmiş ve bu fırsatları en iyi şekilde değerlendirmiş/değerlendirmeye başlamıştır. Uluslararası İnsan Hakları Konseyi'nin kadın ve erkeğe eşit haklar tanınması bir yana, endüstriyel kalkınmaya bağlı olarak, kentleşme, dinin üstünlüğünü yitirmesi, düşünce ve eylemlerin gittikçe rasyonelleştiği, demokratikleşme ve azalan toplumsal mesafe ve farklılıklar, bireyselliğin ön plana çıktığı ve daha pek çok toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel değişmelerin yaşanmasıyla birlikte kadın, siyasi, iktisadi, toplumsal, kültürel, idari ve eğitim

---

⁶ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, *Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği*, Ankara-2002, s. 19.

alanlarında erkeğin yanında bulunabilmiş ve kendilerine verilen bu rollerle toplumsal alandaki yerlerini doldurmaya çalışmışlardır.⁷

Batı'daki yaşanan bu değişme ve modernleşmeyi yakından takip eden diğer toplumlar, Batı toplumlarının ulaştığı gelişmişlik düzeyine ulaşmak için farklı etkenlerin yardımıyla kendi ideolojileri çerçevesinde Batı'daki gelişmelere paralel olarak askerî, eğitim, siyasî, hukuki ve ekonomik gibi bir takım radikal değişimlere girmiştir. Ama bu değişimler, Batı toplumlarında yaşanan modernleşme ve değişime süreçlerinin geçtiği yolları geçerek, Batı gibi değişim konularında tarihi bir birikim ve deneyime sahip olmadıklarından dolayı, değişime ve modernleşme süreçleri, Batı dışı toplumlar için sıkıntılı bir süreç olmuştur. Tıpkı Osmanlı Türk toplumunun son dönemki süreçlerinde yaşandığı gibi, "Batı'nın ideolojik, teknolojik, ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel ve bilimsel olarak hegemonyasını pekiştirdiği bir dünyada" Afgan toplumunun yaşadığı bu süreç de sıkıntılı bir süreç olmuştur. Afgan toplumu, kendi tarihsel ve kültürel birikimleri dışında, Batı emperyalizmi ve özellikle de İngiliz saldırılarına karşı koyabilmek için yeni bir tarihsel, toplumsal varoluş sürecine girmiş ve kendilerine ait olmayan bir tarihsel tecrübeyi yaşamaya başlamıştır. Bu tarihsel kesitte Afgan toplumu, Batı tecrübesine uygun askeri, eğitim, siyasi ve hukuki alanlarda radikal bir takım değişimlere girmiştir.⁸

Geleneksel, dini yapılar ve düşünce sistemleriyle örtüşmeyen bu modern kalıplara, hukuki, siyasi ve toplumsal kontrol mekanizmalarına toplumun bir kısmı ayak uydururken, bir kısmı da direnmeye çalışmıştır. Kabullenilmesi, benimsenmesi kolay olmayan bu modernleşmeci, değişimci ideolojik akımlara, Batı ve diğer toplumlardaki kadınlar gibi, hakları ve özgürlüklerine bu kanalla daha çabuk ulaşacaklarını düşünen Afgan Kadınlarının da değişme ve modernleşme uğruna uzun mücadeleler verdikleri bilinmektedir.

Afgan toplumunda sistemli değişim 20. yy başlarında Amanullah Han ile başlamıştır. 1919 yılında Afgan devletinin başına gelen Kral Amanullah ülkesinin karşı karşıya kaldığı siyasi ve ekonomik krizden kurtarmanın ve devleti güçlendirmenin tek çözüm yolu olarak, Batı toplumları ve devletlerinin kültürel ve ideolojik mirası olan modernleşmeyi görüyordu. Bu amaçla geleneksel, dini ve radikal bir düşünceye sahip

---

⁷ Akgül, *a.g.e.*, s. 13.

⁸ Akgül, *a.g.e.*, s. 13.

toplumun tepkisi ne olur, hiç düşünmeden ani ve radikal bir kararla askeri, eğitim, hukuki ve idari alanları Batıdaki örneklerine uygun bir biçime sokmayı başardı. Bu tarih siyasi, sosyal ve kültürel değişimin resmi başlangıç tarihidir Afganistan'da. Batı'nın askeri, eğitim, hukuk, idari sistem ve bazı kültürel değer unsurları 20.yy'ın son çeyreğine kadar gerçekleştirilen reformlar yoluyla Afgan devleti ve toplumu bünyesinde taşınmaya çalışılmıştır. Bu yeni toplumsal değer ve kurumların Afgan toplumu bünyesine girmesiyle paralel olarak kadının rolünün de değişim ve dönüşüm gerçekleştirdiği bilinen bir gerçektir. Afgan Kadınları açısından baktığımız zaman, yaşanan bu değişim ve reformlar adeta bir milat sayılır. Bu tarihten önceki sınırlı ve pasif rolünden sıyrılan Afgan kadını girişken, hak ve özgürlüklerinin bilincinde olan ve çağın getirdiği gereksinim ve değerleri özümsemiş ve bu bunlara uygun hareket eden, Batı'daki değişim ve dönüşümü yakından takip eden bir kadın modeli olarak görmekteyiz.

Diğer yandan Afgan kadınının, tarihsel ve toplumsal serüvenine bakacak olursak, bu değişim ve reformlar yaşanmadan evvel herhangi bir toplumsal rol ve kültürel etkinliği bulunmamaktadır. Eğitim, çalışma yaşamı ve idari kurumlarda girmeleriyle birlikte değişen ve başkalaşan toplumsal rolleri, bu değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan kadın hareketleri çeşitli ara dönemler hariç, hakları ve özgürlükleri doğrultusunda epeyce bir yol kat etmişlerdir. Kral Amanullah döneminde kadınlar, hemcinslerini eğitmek ve onların dünyadaki gelişmelerden haberdar olmaları için, devletin desteğiyle dergiler çıkarmışlardır. Ancak, Afgan kadınlarının bu çabaları geleneksel, dini ve ideolojik kesimlerin Amanullah yönetimini yıkmasıyla (1929) birlikte, durdurulmuş ve kadınlar eski yaşam biçimlerine geri dönmüşlerdir. Ama, Kral Hazir Şah dönemine gelindiğinde (1933-1972), Afgan kadınları önceki dönemde elde ettikleri sınırlı toplumsal ve kültürel rollerinin aksine bu dönemde çok geniş ve kapsamlı rollere sahip olmuşlardır.

Kral Hazir dönemi ülkenin önceki dönemlere göre ekonomik açıdan güçlendiği ve istikrarsızlığın tam anlamıyla yok olduğu bir dönemdir. Geleneksel düşünce sistemi ve toplumsal yapıların yerlerini artık modern düşünce ve yapılara terk ettiği bu tarihsel süreçte Afgan kadınının eğitim seviyesi yükselmiş, teknolojik aletlerle tanışmış, anayasal zeminde kadın ve erkeğe eşit hakların tanınmasıyla dışarıda çalışma fırsatı, eğitim-öğretim hakkı, siyasi ve idari gibi daha birçok alanda faaliyet gösterebilme

imkânı doğmuştur. Afgan kadınlarında özgür olma düşüncesinin gelişimi ve buna bağlı olarak siyasi, ekonomik, kültürel ve idari alanlarda pekçok toplumsal rolü üstlenme olayı, aile hayatındaki konumunu da etkilemiştir. Şöyle ki, daha önceleri babası, kardeşi ya da bir başka büyüğü tarafından seçilen eşini, artık kendisi seçmeye başlamış/seçmiştir. Yaşanan bu gelişmelerin izine geleneksel, ideolojik ve dini yapıların mahiyet ve üstünlüğünü kaybettiği veyahut şekil değiştirdiği merkez ve şehirlerde sıklıkla rastlanılırken, taşrada hayatlarını sürdüren Afgan Kadınlarının ise herhangi bir toplumsal konumu ve rolü olamamıştır kraliyet döneminde. Bunun nedenini yine, geleneksel ve dini karakterli kurum ve ideolojilerin kırsal kesimlerde varlıklarını sürdürmelerinde aramak gerekir.

Ancak, 20. yy'ın yarısından sonra ve özellikle cumhuriyet (1973-78) ve Rus işgali (1979-89) dönemi ki, konunun ana kısmını oluşturur; siyasi, idari, ekonomik, eğitim, teknolojik ve daha pekçok modern karakterli toplumsal değişim ve dönüşümlere paralel olarak güvenlik ve anayasal güvencenin sağlandığı, ekonomik kalkınma, kadın ve erkeğe çalışma imkânının doğduğu, toplumsal bilinçlenme ve kalkınmaya paralel olarak kadın hakları ve özgürlüğünü savunan siyasi ve toplumsal grupların doğuşu ve çoğalması, gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi kitlesel haberleşmeyi kolaylaştıran medya araçlarının çoğalması, insan yaşamını kolaylaştıran modern teknolojik aletlere kavuşma, tarihsel, toplumsal ve siyasi gibi gelişmeler bağlamında Afgan kadınlarının değişen-dönüşen toplumsal rollerinin gelinen noktasını bu çalışmada ortaya koymaya çalıştık.⁹

Doğu- Batı ilim ve kültür birikimiyle yerel kültürel birikimin sentezi üzerinde inşa edilen cumhuriyet dönemi sosyal ve kültürel yapının işleyişi konusunda önemli roller üstlenen aydınların; bölge insanının, sesini ötede ve beride duyurmaya çalışan bazı sosyal grupların “eşit yurttaş, eşit hak” gibi dönemin simgesi haline getirdikleri sloganları ve sözü, siyasi, toplumsal tabanda tartışma zemini yaratmıştır. Ortaya çıkan sorunların çözümü için formül aramaya çalışan siyasi ve devlet bürokratları, daha önceki tarihsel süreçte yaşanan sınırlı ve radikal değişim-dönüşüm geçiren kurumları modern dünyanın temsilcisi olan Batı toplumlarının ideolojisi, toplumsal ve kurumsal yapısına uygun bir format, bir düzene göre genişletmeye bulmuşlardır. Bu amaçla farklı

---

⁹ Seyit Abdullah Kazım, *Yek Berresiyi Tahlili ve Tarihi, Zenan-ı Afgan zer Feşar-ı Anana ve Teceddüt*, Kaliforniya 2005, s. 3.

toplumsal kesimlerin kendilerini temsilen gönderdikleri aydınlar ve siyasilerin bir araya gelerek cumhuriyet şemsiyesi altında oluşturdukları mecliste “eşit yurttaş ve eşik hak” kavramları anayasal zeminde meşruiyet kazanırken; idari, siyasi, eğitim, sağlık, ekonomik ve daha pekçok özel ve kamu kurumlarının uluslararası kodlara göre değiştirilmesi, yeniden düzenlenmesi sonucunda hemen her toplumsal kesimden Afgan kadınının bu kurumlarda, erkeğin yanında rahat bir biçimde yer almasını sağlamıştır. Üstelik bu tarihsel çizgide yaşanan toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel değişimlerden sadece şehirde yaşayan, eğitilmiş, kültürlü kadınlar değil, yaşamlarını taşra ve kırsal kesimlerde sürdüren kadınlar da nasibini almıştır.

Öte yandan, kadınlar cephesinde yaşanan bu değişimlerle birlikte, çıkış noktası itibarıyla merkezine özgürlük ve eşitlik ideolojisini yerleştiren bazı kadın hareketleri ve grupları ve siyasi partilerin kadın kolları, toplumsal ve siyasal bir aktör olarak ülke genelinde kalkınma, ilerleme ve çağdaşlaşma adına yapılan tüm çalışmalara aktif bir biçimde yer almıştır.

20. yy ikinci yarısına, yani 1978 tarihine kadar verilen tüm mücadeleler ve değişim-dönüşümler sonucu ortaya çıkan toplumsal düzen, refah, istikrar, devlet ve toplum arasındaki diyalog ve dayanışma Rus işgali (1979-1989) sürecinde kökünden sarsılmıştır. Çünkü Rusya, işgal ettiği bu ülkede kendi ideolojisine dönük bir toplumsal ve siyasal düzen sağlamak istiyordu. Arzulanan şey ise kendi egemenliğini bölgede pekiştirmek ve tüm toplumsal, siyasal grup ve ideolojileri kontrolü altına alabilmek için kurduğu devlet aracılığıyla siyasi, idari, askeri, eğitim vb. özel ve kamu kurumlarını yeniden yapılandırmaktı. Bu amaçla, devlet kadrosunu erkek ve kadın ayırımı yapmaksızın tepeden tırnağa kadar hiyerarşik bir biçimde kendi ideolojilerine göre şekillendirmiştir.

Moskova’dan aldığı ideoloji doğrultusunda merkezden çevreye doğru eğitim-öğretim, siyasi, ekonomik, toplumsal ve idari alanlarda geniş çaplı bir reformu gerçekleştirmeyi hedefleyen bu komünist rejim, toplum insanını, özellikle da kadınları ve genç kızları eğitim-öğretim, iş imkânı sunma kampanyaları altında ya da eşitlikçi ideolojileri vasıtasıyla kendi cephe ve partilerine kazandırmaya çalışmışlardır. Kadınların ve özellikle parti mensubu genç kızların aldıkları eğitim, siyasi düşünce ve görgüleri belli bir ideoloji, yani Marksizm ve Lelinizm’in sentezi olan Afgan Komünist

Halk ve Parçam Partilerinin ideolojileriyle sınırlı kalmıştır.¹⁰ Ayrıca, daha önceden varolan veyahut bu tarihsel süreçte ortaya çıkan bütün kadın hareketleri, rejimin uygulamaya çalıştığı ilke ve esasları savunmak, fikir ve düşüncelerini basın ve yayın gibi yöntemlerle topluma yaymaya çalışmak, yaptığı hizmetleri övmenin ötesinde, hakları ve özgürlükleriyle ilgili, daha önceki kadın hareketlerinin yaptıkları gibi somut adımlar atmamışlardır.

Bu çalışmada, kraliyetten cumhuriyete, cumhuriyetten Rus işgalinin sona erdiği tarihsel sürece kadar gittikçe değişen ve farklılaşan Afgan kadınının toplumsal rolünün, yaşanan toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel ve ideolojik dönüşümler bağlamında ortaya koymaya çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Cumhuriyetten Rus işgalinin sona ermesi sürecine kadar Afganistan'da kadının değişen toplumsal rolü olarak seçmiş olduğumuz bu konu birkaç açıdan önem arz etmektedir. Birincisi, Afgan devletinin kuruluşundan (1919) itibaren siyasal ve idari gündemi en çok meşgul eden konulardan biri olan kadın hakları ve özgürlük meselesi sonraki dönemlerde, özellikle cumhuriyet ve Rus işgali döneminde birçok rol ve statüye sahip olduğu iddia edilen Afgan Kadınının bireysel ve toplumsal manadaki bu rollerini ve değişim biçimlerini göz önüne sermesi açısından; ikincisi ise, Afgan kadınının tüm bu süreçteki bireysel, toplumsal rolleri ve bu rollerde meydana gelen değişimlerin mantığını ve nedenini kavramak açısından önem arz eder.

Diğer yandan, bu dönemlerde kadınlar lehine sağlanan imkânlarla değişen toplumsal rolleri genel anlamda onlara yeni bir dünya görüşü, modern toplum anlayışı kazandırmış mıdır? Batı'daki kadınlar gibi farklı toplumsal, siyasal ve grupsal kesimler katında hak, özgürlük ve eşitlik talebinde bulunmuşlar mıdır? Toplumsal davranış alanları hangi şartlar ve kriterlere göre sınırlandırılmıştır? Yaşam standartlarındaki iyileşme, farklılaşmalara binaen, giyim kuşam açısından Afgan kadınlarının modern Batı toplumlarındaki herhangi bir kadının giysi tercihine benzer bir giysi seçmesine ve giymesine ortam uygun muydu? Günümüz ve gelecek insanları, özellikle Afgan kadınları ve kızlarının, geçmişte kendileri lehine yaşanan değişim-dönüşümlerden haberdar olması açısından da çalışmamız önemlidir.

---

¹⁰ Kazım, *a.g.e.*, s. 5.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Batı'da yaşanan Fransız ihtilali, sanayileşme, kentleşmenin beraberinde getirdiği toplumsal, siyasal ve kültürel değişim kadına, geleneksel ve sınırlı rollerinin dışında pekçok modern rol yüklemiştir. Tarihsel serüveni itibarıyla hemen her toplumsal sistemde ezilen ve mağdur bırakılan kadın, modern çağın sağladığı teknolojik imkânlar, ekonomik kalkınma ve değişen siyasal ve toplumsal şartlarla birlikte Batı'da olduğu gibi Afganistan'da da ezilmişlikten ve mağduriyetten kurtularak sosyal ve siyasal bir aktöre bürünmüştür.

1919'da bağımsızlık ilanı ile hızlı bir şekilde alınan karar ve reform hareketiyle birlikte askeri, eğitim, hukuki kurumların yeniden yapılandırılır ve Batı orijinli hale getirilmesine paralel olarak Afgan kadını da geleneksel ve sınırlı toplumsal rollerinden kurtulmaya ve yerinde bir takım modern toplumsal, siyasal, kültürel gibi roller üstlenmeye başlamıştır. Çalışmamız, Afgan kadınının yeni üstlendiği bu toplumsal, siyasal roller ve bu rollerinin biçimlerini sosyolojik bir yöntemle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Diğer yandan bu araştırmada, Afgan Devleti'nin kuruluşundan cumhuriyete ve cumhuriyetten Rus işgalinin sona ermesi kadarki tarihsel süreçte, bir kısım hakların verilmesiyle yoğunluğu gittikçe artan kadın hareketleri, bireysel ve toplumsal anlamda kadının değişen rolünün, toplumsal ve siyasal şartlar bağlamında değerlendirmesini yapmaktır.

Öte yandan, kadın hakları ve özgürlüğünü kısıtlayan bazı ideolojik ve dini grupların yaşanan değişim ve dönüşümlerle idareden elini çekmesiyle birlikte, toplumun kadına karşı bakış açısı ve düşüncelerinin yumuşaması ve değişmesiyle, gerek bireysel gerekse toplumsal anlamda değişime uğrayan kadın rolünün, cumhuriyet ve Rus işgali döneminde yapılan yasal düzenlemeler, tarihi ve özellikle kadınlarla ilgili kaleme alınan araştırmalar ışığında gün yüzüne çıkarabilmeyi amaçlamaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Bilimsel araştırmalar, doğası gereği belirli sınırlılıkları bünyesinde taşırlar. Her bilimsel araştırmada olduğu gibi, araştırmamız da belirli sınırlılıkları bünyesinde taşımaktadır. Cumhuriyetten Rus işgalinin sona ermesi sürecine kadar Afganistan’da kadının değişen toplumsal rolü olarak sınırlandırılan bu konu, cumhuriyetten Rus işgalinin sona ermesi kadarki süreçte Afgan kadınının toplumsal rolü ve bu rollerde meydana gelen değişim, başkalaşım biçimlerini araştırmaktır.

Konunun, cumhuriyetten Rus işgalinin sona ermesi sürecine kadar sınırlandırılmasının nedeni; XVIII. yüzyıldan itibaren Batı’da tartışma zemini yaratıp da XIX. yy boyunca değişen ve gelişen kadının sosyal statüsü, eğitimi, ekonomik bağımsızlık hakkı, idari ve siyasal alanlardaki rolü, eşitlik ve özgürlük meseleleri 1920’den sonra Afganistan’da tartışma zemini bulmuş ve bir takım sosyal, siyasal ve kültürel haklar Afgan kadınlarına verilmeye başlamıştır. Verilen bu haklar, bazı çevrelerde farklı tepkilerin doğmasına ve zaman zaman yönetimleri zor duruma bırakmasına rağmen, 20.yy’ın yarısından sonra ve özellikle 1973-1989 yıllara geldiğimizde değişen siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik şartlarla birlikte daha da artmış ve böylece kadın toplumsal bir obje haline gelmiştir. Bu çalışmada, cumhuriyet ve Rus işgali döneminde Afgan kadınının artan toplumsal rolleri ve bu rollerin değişim, başkalaşım biçimleriyle, kraliyet döneminde kadınının toplumsal, eğitim ve özgürlük alanı, dönemin toplumsal ve siyasal şartları dikkate alınarak, sosyolojik bir yöntemle incelenmiş ve karşılaştırmaya çalışılmıştır.

Diğer yandan, çalışma bir teorik çalışma olduğundan “görüşme, anket ve mülakat” gibi teknikler kullanılmamakta; araştırma cumhuriyet ve Rus işgali dönemiyle sınırlandırılmaktadır. Ayrıca, dünden bugüne Afgan Kadınının, toplumsal konumuyla ilgili çok az sayıda çalışmanın yapılması da bu çalışma için ayrı bir sınırlılıktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ÖNCESİ AFGANİSTAN'DA KADININ TOPLUMSAL KONUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

1. AFGAN KRALİYETİ DÖNEMİ'NDE KADIN

Afgan kraliyeti döneminde, kadının toplum içindeki konumu, ele alınıp incelemeye değer bir konudur. Çünkü bu dönemde Afganistan'ın siyasi ve sosyal yapısını yeniden biçimlendiren modern Batı yapılı kurumlar ve ideolojiler, kadının toplumsal konumunu, giyim kuşamını ve aile içindeki durumunu da etkilemiştir.¹¹ Yani ülkenin sosyal ve siyasal yapısında Batı karakterli yeni kuram ve yapı unsurlarının yerleşmesiyle, diğer bir ifade ile toplumun değişik katmanlarında, sosyal yaşamında, gündelik yaşamında yeni anlamlar ve geleneklerin girmesiyle toplumsal ve siyasal yapı gibi birçok şey değişirken,¹² bunlara paralel olarak Afgan kadınlarının da toplumsal konumu ve rolü değişime uğramıştır. Bu değişimlerle birlikte kadınlar, daha önceki tarihsel çizgide biçilen geleneksel, pasif ve sınırlı rollerinden kurtularak, yeni, modern toplumsal roller kazanmıştır.

Ülkenin bağımsızlığını 1919'da ilan ederek yönetimi ele alan Kral Amanullah, Afganistan'da hızlı bir değişim ve modernleşmeyi başlatmıştır. Belki de, devletin bekası için başlatılan modernleşme kısa sürede toplumsal, siyasal ve askeri alanları Batı örneğine göre şekillendirirken, bu değişimlere paralel olarak kadınlara hak, özgürlük, eğitim ve iş olanaklarının sağlanması hedeflenmiştir. Ancak ülkenin bağımsızlığıyla yeni kurulan devlet, ekonomik yönden çok güçsüz olduğu için, çalışma yaşamı içinde kadının durumuyla ilgili bir iyileşme sağlanamazken, eğitim-öğretim yaşamında ise bir takım haklar verilmeye başlamıştır. Kral Amanullah döneminde sosyo-kültürel alanda kadınlara tanınan dar çerçeveli iyileşmelerin, Kral Zahir Şah döneminde, toplumsal anlamda hızlı bir okullaşmaya paralel olarak arttığı görülmektedir. Özellikle Zahir Şah Kraliyetinin son dönemlerinde siyasi, idari, ekonomik, hukuk ve yargı gibi kamu kurumlarında daha köklü değişimlerin yaşanmasıyla bir yandan bu kurumlarda kadınlara çalışma imkânı verilirken, diğer yandan da kadınların sosyo-kültürel ve siyasi haklarını savunmak üzere kadın hareketleri de ortaya çıkmıştır. Bütün bu değişim ve

¹¹ Vahap Sağ, "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk", *CÜİİBD*, Cilt 2, Sayı 1, s. 19.

¹² Ömer Aytaç, *Sosyoloji Bir Giriş Denemesi*, Üniversite Kitapevi, Elazığ 2002, s. 217.

gelişmeler sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda kadın hakları yönünde iyileşmeleri sağlamış ve toplumsal yelpazede kadının sosyal konumu ve rol biçiminin değişimine neden olmuştur.

Kadınların toplumsal konumu, eğitim-öğretimi, çalışma yaşamındaki yeri ve kadın hareketleri hakkında daha detaylı bilgi edinmek için, konu bütünlüğünü dağıtmaksızın, çalışmayı kadının yeni toplumsal yüzü başlığından başlamanın daha faydalı olacağı kanaatindeyim.

1.1. Kadının Yeni Toplumsal Yüzü

17. yy İngiliz devrimiyle siyasal düşünce ve katı hukuk kurallarının değişmesiyle köylü ve işçi kadınları tarih sahnesine çıkarken,¹³ 1789 Fransız Devrimi ve ardından 1848’de tüm Avrupa toplumlarında sanayileşme ve kentleşmeyle beraber yaşanan geniş çaplı devrimler ve değişimler, kadınları toplumsal ve kültürel alana kazandırmıştır. Fransız Devrimi’nin kadınlar için anlamı çok farklı ve büyüktür. Zira, kadınların düşünceleri, davranış biçimleri ve toplumsal eylemleri Fransız Devrimiyle birlikte değişmeye başlamıştır. Diğer bir deyişle kadın hareketleri, eylemleri, sosyalleşmeleri ve düşünce yapıları 1789-1795 yılları arasında yani Napolyon’un iktidarının başından sonuna kadar yaşanan değişim-dönüşümlerle birlikte değişme yoluna girmiştir. Devrimleri ve değişimleri başlatan ve yönlendirenler erkekler olsa da, tüm Fransız Devrimi boyunca en ön saflarda, farklı toplumsal kesinden kadınlar da katılarak, “eşitlik, özgürlük ve kardeşlik” söylemiyle hak talep etmişler.¹⁴ Bundan daha önce, Doğu ve Batı’da benzeri görülmemiş olan XVI. Kral Louis’un tüm halkına şikâyetlerini açıkça dile getirmelerini talep etme olayı üzerinde, Fransız halkı ekonomik özgürlük, eşitlik ve anayasayla ilgili reform önerisinde bulunur ve toplumsal problemlerinin çözülmesi yönünde erkeğiyle, kadınıyla birlikte hareket ettiği¹⁵ ve de başardığı bu tarihsel süreçten yaklaşık olarak iki yüzyıl, yani 20. yy’ın birinci çeyreğinden sonra Kral Amanullah dönemi Afgan toplumunda da reform adına başlatılan askeri, hukuki ve siyasi dönüşümler, devlet ve toplum yapısında hızlı bir değişimi beraberinde getirmiştir. Bu yeni süreçle Afganistan’da, Batı’daki kurumların bir benzeri kurulurken, bunlara

---

¹³ Tony Cliff, Çev: Şamil Beştoy, *Kadınların Özgürlüğü ve Sınıf Mücadelesi*, Ataoğulları Yayıncılık 2000, s. 16.

¹⁴ Gisela Bock, Çev: Zehra Aksu Yılmaz, *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, Literatür Yayınları, İstanbul 2004, s. 41-43.

¹⁵ Bock, *a. g. e.*, s. 42.

paralel olarak aile yapısı ve kadının toplumsal konumunda da önemli değişimler meydana gelmiştir. Batı karakterli eşyalar ve giysi türlerinin çarşı, pazara girmesiyle birlikte, Batı tarzı giyinme, kuşanma ve yaşam biçimi taklit edilmeye başlamıştır. Bu taklitçilerin sayıları her geçen gün çoğalırken, özellikle toplumun önde gelenleri ve varlıklı kesimin, kadınları ve kızları burka giyme zorunluluğunun ortadan kalkmasıyla, Batı üretimi kumaşlardan giysiler yaparak çarşı, pazarda dolaşmaya ve boş zaman değerlendirmesi gibi kültürel etkinliklere katılmaya başlamışlardır.¹⁶ O zamana kadar hiç görülmemiş olan modern ilke ve esasların, yapıların Afgan toplumu bünyesine girmesiyle, devlet yeniden yapılandırılırken, kadın ve erkeğe anayasa çerçevesinde eşit hak ve sorumluluk tanınmıştır.¹⁷

Öte yandan, çağdaş anlamda gerçekleştirilen bu yeni düzenlemeler, biryandan farklı toplumsal, siyasal ve ideolojik kesimlerin ilişkilerinde bir iyileşmeye yol açarken, bir yandan da sosyal hayatta önemli değişim ve dönüşümlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Bütün bunların sonucu, bireyin toplumla olan ilişkilerinde, giyiniş ve kuşanmasında yeni bir süreç başlamıştır.

Kral Amanullah dönemi Afgan toplumunda kadın yeni bir toplumsal kimliğe bürünmüştür. Bu toplumsal kimlik, Batı tarzı giysiler giyerek çarşı, pazarda dolaşmanın ötesinde, Afgan kadınlarını eğitim ve özgürlüklerini arama mücadelesine itmiştir. Bu mücadelenin sonucu olarak 1920’de kadınlara eğitim hakkı tanınmıştır.¹⁸ Ancak, başta kamu kurumları olmak üzere, sanayi ve diğer hizmet sektörlerinde kadının erkeğin yanında yoğun bir şekilde yer alması geç bir döneme, yani Kral Zahir Şah dönemine rastlasa da Kral Amanullah döneminde de kadın, çalışma yaşamında yer almıştır. Bu yer alış ilk kez ebelik mesleğiyle gerçekleşmiştir.¹⁹ Bunu, ilk kadın öğretmenlerinin ve ilk kadın okulu yöneticilerinin atanması izlemiştir. Fakat bu gelişmeler, başkent Kabil’in dışına çıkamazken, üstelik, kadınların çok sınırlı bir bölümünü kapsamıştır.²⁰

Öte yandan, Kral Amanullah döneminde kadının sosyo-kültürel açılımıyla yeni bir aydın sınıfı ortaya çıkarken, bunlar arasında üst sınıftan kadınlara da rastlamak

---

¹⁶ Kazım, *a.g.e.*, s. 148-149.

¹⁷ Kanun-ı Esasi-yi 1924, 16. md.

¹⁸ Muhammed İkrâm Andışmant, “*Maarif-i Asri dar Afganistan*”, http://www.jame-ghor.com/archive_metaleb/andishmand/0037_08032011_andishmand.htm (24.03.2012); Kazım, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁹ Kazım, *a.g.e.*, s. 146.

²⁰ Kazım, *a.g.e.*, s. 141-142.

mümkündür. Mahmut Tarzi'nın kızı ve Kral Amanullah'ın eşi Melike Süreyya ve kız kardeşi Hayriye Hanım, Bilkis ve Ruh Efza bu aydın kesim kadınların en önde gelenlerinin birkaçıdır. Bu önde gelen aydın kadınlardan Melike Süreyya, kadınların toplumsal hakları ve özgürlükleri konusunda önemli roller oynarken, gerek aile içersinde ve gerekse toplumda kadınların horlanıp ezilmesine karşı sürekli olarak mücadele vermiştir. Melike Süreyya, Aman Afgan Dergisi'nde yayınlanan makalesinde kadınların durumuyla ilgili görüşlerini şöyle dile getirmektedir: “İslamiyet öncesi kadınlar kocaları, anne ve çocuklarının emirlerinin altında idi, ama İslam onlara erkeklerle eşit hak tanıdı. Örf ve adetler giderek mezhebi bir görüntüye büründü. Tıpkı, diğer kültür ve toplumlarda gelenek halinde olan burkanın ülkemizde de zamanla dini bir meşruiyet kazanma olayı gibi.”²¹ Melike Süreyya, kız öğrencilerine burka yerine Batı standartlarına uygun giysileri giyerek okula gidebileceklerine işaret ederken, kadınları da evde boşu boşuna oturmamalarını, burkalarını atarak tıpkı Avrupa kadınları gibi fabrikalarda ve iş yerlerinde, erkeklerle eşit bir biçimde yer almalarını söylemiştir. Ayrıca, kadın ve erkeği bir insanın iki koluna benzeten Melike, bu iki koldan birinin olmadığı takdirde, kişinin yapmak istediği görevi sağlam bir şekilde yerine getirmesinin mümkün olamayacağı gibi, toplumda da kadınların katılımı olmaksızın, işlerin iyi bir şekilde yoluna giremeyeceğini ve dolayısıyla tüm siyasal, kültürel ve toplumsal eylemlerde erkeklerin yanında kadınların da yer alması gerektiğini vurgulamıştır.²² Ayrıca, önlerine çıkacak olan sıkıntılara karşı Melike, kadınları koruyacağına dair söz vermiştir.²³

Melike Süreyya, Kral Amanullah ve beraberindeki aydınlar sayesinde, toplumun kendilerine biçtiği pasif ve sınırlı rollerden kurtulmak üzere, Afgan kadınlarının sosyal, özgürlük, eğitim-öğretim haklarının yanısıra, mülkiyet ve kamu kurumlarında erkeklerin yanında yer alabilmeleri için mücadele etmiştir. Gerek Kraliçe Melike Süreyya'nın çabasıyla, gerekse modern yapılanma ve toplumsal değişimle birlikte, hakkı ve özgürlük alanı ev ortamıyla sınırlanmış olan Afgan kadınının kaderi değişmiştir. Bu değişim Afgan kadınına ilk defa toplumun bir üyesi olarak eğitim-öğretim, sosyal etkinliklere katılmasını ve kendini tanımlayabilmesini olanaklı kılmıştır.

---

²¹ Kazım, *a.g.e.*, s. 169-170.

²² Şah Zaman Varız Stanzai, *Makam-ı zen dar Aryana ve Afganistan-ı Emruz*, kabil 2006, s. 114.

²³ Basir Ahmad Devletabadi, *Şenâs Name-i Afganistan*, Kum 1992, S. 242.

Ancak, bu toplumsal rolün kazanılması başlangıçta Afgan kadınları için pek de kolay olmamıştır. Aile ve toplumsal baskı unsurlarının devam etmesi, yeni üstlendikleri rol gereği hareket etmelerine hiç de sıcak bakılmazken, zaman zaman yaşanan geleneksel ve modern rol çatışmaları da kadınları beklenmedik sorunlar ve sıkıntılarla karşı karşıya getirmiştir. Fakat bu sorunlar, Afgan kadınlarını özgürlük ve eğitim taleplerinden caydırmak yerine daha da üzerine gitmeleri ve yoğunlaşmalarını beraberinde getirmiştir. Özellikle, eğitimle ilgili verilen mücadeleler, kısa sürede bu alana dönük çalışmaların hızlandırılmasına ve kız öğrenci sayısının artmasına neden olmuştur. Sağlanan hızlı eğitim imkânları sayesinde toplumda “kültürlü” ve “eğitilmiş” bir kadın modelinin 1928’lerden itibaren yükselmeye ve çoğalmaya başladığı görülmüştür.²⁴

Kadın hareketinin kök salma dönemi diye niteleyebileceğimiz bu dönemde, Afgan kadınlarının henüz bir siyasi kimliğe sahip oldukları söylenemezse de, yeni değişen toplumsal dönüşümlere katılmak için harekete geçtikleri gayet açık ve net bir şekilde ortadadır. Ancak, sosyal hayatta iz bırakan bu kadınların çoğunu, yönetici sınıfı kadınlarının yanısıra, varlıklı ve orta sınıf kadınları oluşturmuştur.

Kadınların toplumsal, ekonomik ve kültürel durumlarında, tüm Afgan kadınlarını kapsamıyorsa da, yaşanan dar çerçeveli iyileşme Kral Amanullah döneminden Kral Zahir Şah dönemine gelindiğinde çok farklı bir boyuta ulaşmıştır. Her şeyden önce Zahir Şah, kadınların sosyo-kültürel ortama katılmaları önünde engel olan yasal ve ideolojik gerekçelere karşı koymuş ve onların her türlü bireysel ve toplumsal haklarını devletin güvencisi altına almıştır. Ülkenin bir yurttaşı olarak eğitim imkânlarının yanında kadınlara, kamu kurumlarında çalışma ve iş imkânı sağlanmıştır. Kadınların daha rahat soysallaşabileceği “Bağ-ı Zenana-i Kabil ve Bağ-ı Zenana-i Kandahar” gibi özel sosyal eğlence yerleri inşa edilirken,²⁵ hiçbir ayırım gözetilmeksizin eğitim, özgürlük ve ekonomik gibi her türlü hakları, erkeklerle eşit bir biçimde anayasa güvencesi altına alınmıştır. Bundan böyle kadınlar, anayasanın güvencesi altında daha rahat toplumsal ve insani haklarını aramaya başlamışlardır. Arkalarında yasal bir güvence kaynağını bulan Afgan kadınları, daha güvenilir bir biçimde yeni toplumsal

---

²⁴ Andişmant, *a.g.m*; Stanzai, *a.g.e.*, s. 117.

²⁵ Nesrin Mehrin, *Endeki az Rençhay-i Zenan ve Duhteran der Afganistan*, Kabil 2006, s. 16-17.

oluşum ve değişimlere katılmışlar ve bu değişimlerin sağladığı imkânlardan kendilerine bir pay çıkarmaya başarmışlardır.²⁶

Afgan kadınlarını eğitimde, sosyal hayatta, ekonomide, sanatta ve hatta siyasette birer aktör olarak katılmalarını en çok arzu eden kişilerden biri de daha sonra cumhuriyeti kuracak olan Davut Han olmuştur. Davut Han, tıpkı Kral Amanullah gibi kadınların eğitim-öğretimi, özgürlük, çalışma ve diğer sosyal haklarıyla yakından ilgilenmiştir. O, düzenlediği çeşitli konferanslar, toplantılar aracılığıyla, Afgan kadınlarını hakları ve özgürlüklerini araması için bilinçlendirirken, kadınların haklarına ve özgürlüklerine karşı olan bireysel ve grupsal baskı unsurlarına karşı kadınları korumuş ve haklarını savunmuştur. Kral Zahir Şah döneminde kadınlara, en çok moral ve motivasyon veren ve onları toplumsal-kültürel ve ekonomik faaliyetler ve dönüşümlere girebilmelerini; diğer bir deyişle, kadınların erkeklerle aynı sosyo-kültürel, ekonomik, çalışma yaşamında eşit bir şekilde yer edinmeye başlamaları Davut Han'la olmuştur.²⁷ Davut Han'ın Başbakanlığı döneminde Afgan kadınlarında öz güven oluşmuştur. Bu öz güven, kadınlara toplumsal anlamda hak ve özgürlük uğruna mücadele başlatmalarına yardımcı olmuştur. Nitekim, kadınların tarihi bu mücadeleleri ve gördükleri hizmetler, siyasetçilerin ve siyasetin odak noktası haline gelmiştir. Çözüm olarak aranan yol, kadın haklarına, özgürlüklerine ve toplumsal konum ve rollerine dönük çalışmaların hızlandırılması ve genişletilmesi masaya yatırılırken, toplumsal ölçekte eğitim-öğretim faaliyetleri başlatılmıştır.²⁸ Ayrıca, 1959 yılında burka zorunluluğunun ortadan kalkmasıyla birlikte, kent kesim kadınları, modern kıyafetlerle sokaklara çıkmış, sosyo-kültürel ve ekonomik etkinliklere katılmış ve istiklal bayramında, bayramı kutlamak üzere ellerinde taşıdıkları bayraklarla, erkeklerin yanında saf tutmaya başlamışlardır.²⁹

Diğer yandan, 20.yy'ın yarısından sonra ülke çapında kız okullarının sayısının hızla artması ve eğitim-öğretim düzeyinin de liseden yüksek öğretime kadar yükselmesi, yeni bir meslek grubu kadının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kadın öğretmenler... Kadının özgür çalışma yaşamına girişi, Afganistan tarihinde sanayiden önce belki de

---

²⁶ Kanun-ı Esasi-yi 1964, 34. md.

²⁷ Kazım, *a.g.e.*, s. 279-280.

²⁸ Stanzai, *a.g.e.*, s. 133-134.

²⁹ Kazım, *a.g.e.*, ss. 267-272.

eğitim alanında gerçekleşmiştir.³⁰ Buna ek olarak da, kraliyetin son dönemlerinde siyasi, idari, ekonomik, hukuk gibi kamu kurumlarında daha köklü değişimlerin yaşanması ve bu kurumlarda, ülkenin değişik eğitim kurumlarından mezun olan kadınlara çalışma imkânı tanınması dolayısıyla, toplumsal yelpazede kadının konumu ve rol biçiminde değişiklikler meydana gelmiştir. Merkezden çevreye doğru hızla etkisini göstermeye başlayan bu değişimler kadınların geleneksel, sınırlı rollerinin ötesinde eğitim, özgürlük, çalışma hakkı gibi kazandırdığı birçok modern rolle gündelik hayat içindeki yerleri, konumları belirgin bir hale gelmiştir. Bununla birlikte toplumsal bir varlık olarak Afgan kadını, yeniden toplum içindeki yerine ve statüsüne geri dönmüştür.³¹

Sonuç olarak, bu tarihsel süreç itibarıyla Afgan kadını yeni bir yaşam biçimine girmiştir. Bu yaşam biçimi, artık onun toplum içindeki geleneksel yeri ve rolünü değiştirmiş ve yerine modern bir rol yüklemiştir. Bu rol, onun kendini tanımlamasına, ölçüp biçmesine, kabiliyetlerini ortaya koymasına ve nihayet toplumsallaşmasına yardımcı olan yeni toplumsal rolüdür. Bu tarihsel süreç, Afgan kadını açısından çok önemli bir tarihsel süreçtir denilebilir.

1.2. Kadın Eğitimi

Kadın eğitimi, bugünkü anlamda genelde bütün çağdaş toplumlarında ve özelde ise Batı toplumlarında önemli bir yer tutmakla beraber, Fransız devrimine değin, Batı’da sadece papazların belirlediği çerçeveye dışına çıkamamıştır. Bu sebeple kadının aldığı eğitim, sadece dini metinleri ezberletmek ve dini musikiyi öğrenmekle sınırlandırılmıştır. Papazların toplumda olağanüstü bir güç ve hâkim bir görüntüye sahip olması dolayısıyla, kadın eğitimi, Ortaçağ’dan Rönesans’a kadar uzanan tarihsel süreçte sadece dini, ev hizmetleri ve çocuk bakımı gibi hususların dışına çıkamamıştır. Ancak Rönesans’tan sonra teolojik düşünce ve ideolojilerin yanında rasyonel düşüncenin toplumsal tabana giderek yayılmaya başlamasıyla bu devirde, sanat, edebiyat, ressam ve müzisyen kadınların izine rastlanılmıştır.³²

Öte yandan bu tarihsel süreçte, manastır okulları dışında, Madam Mentenom adında kadınlara özgü bir eğitim kurumu açılmıştır. 1786’da Fransız Kralı’nın

---

³⁰ Stanzai, *a.g.e.*, ss. 135-137; Andişmant, *a.g.m.*

³¹ Kazım, *a.g.e.*, 283.

³² Hasan Ali Koçer, “Türkiye’de Kadın Eğitimi”, *AÜEBFD*, Ankara 1972, s. 83-84.

yardımıyla açılan bu eğitim kurumunda sadece üst sınıf, subay ve bürokratların kızları girebilmiştir. Fransız ihtilâline kadar faaliyet eden bu eğitim kurumunda kadınlara okuma-yazmanın yanısıra, güzel konuşma, sanat, ahlak ve tiyatroyla ilgili dersler de okutulmuştur.³³

18. yy'da Fransız devrimiyle birlikte neredeyse tüm Batı toplumlarında homojen bir toplumsal ve siyasal sistemden, birey ve toplum ilişkilerinin daha da karmaşıklaştığı heterojen bir toplumsal ve siyasal düzene geçilmiştir. Diğer bir ifade ile monark ve soyluların değil, toplumun orta ve alta kesimlerinin hakları ve özgürlüklerinin arandığı ve cinsler arasındaki mesafenin kapatılmaya çalışıldığı yeni bir toplumsal ve siyasal düzene geçilmiştir. Bu düzen sayesinde insanların ellerine ilk defa bireysel hakları ve özgürlüklerini arama ve elde etme fırsatı geçmiştir. Nitekim bu değişim ve dönüşümlerin örneği olarak 1789'da kadınların Ulusal Meclis'ten istemleri üzerinde, kocaların karıları üzerindeki yasal otoriteleri dâhil tüm ayrıcalıkları ortadan kaldırmıştır.³⁴ Ayrıca, krallık tacı konusunda ilk doğan erkek çocuğun vesayet öncülüğü ortadan kaldırılarak kız ve erkek çocuk arasındaki vesayet eşitsizliği kapatılmıştır.³⁵ Başlangıçta sadece üst kesimlerde kadın erkek eşitliğini içeren bu düzenleme, 1 Nisan 1792 tarihinde, kız çocuklarına eğitim imkânının sağlanmasını, 21 yaşına gelen kadınlara yasal sorumluluk haklarının tanınmasını, kadın ve erkek arasında politik özgürlük, eşit hak, ifade özgürlüğü ve boşanma hakkı gibi talepleri içeren bir dilekçe, burjuva kadınları tarafından Kurucu Meclis'e sunulmuştur. Meclis'çe dilekçenin kabul görülmesinden itibaren miras yasalarında kadın ve erkeğe eşit hak verilmesinin ötesinde, erkek eğitimi gibi kadın eğitimiyle de devletin ilgileneceği söylenmiştir.³⁶ Fakat, kadın eğitimi, erkek eğitimi gibi geniş bir nitelikte ele alınmamıştır. Çünkü eğitim-öğretim kurumları 1848 yılına kadar kilisenin tekelinde kalmıştır. Ancak, 1848 yılında eğitim kurumlarının devletin eline geçmesiyle birlikte, kadın eğitimi de giderek önem kazanmaya başlamıştır. Buna ek olarak da, 1867'de kadınlara özel Duruy adında bir kanunun yürürlüğe geçmesiyle Fransa'da kız okullarının sayısı gün geçtikçe çoğalmaya başlamıştır. Ayrıca, 1882'de çıkartılan

---

³³ Koçer, *a.g.m.*, s. 84.

³⁴ Cliff, *a.g.e.*, s. 23.

³⁵ Koçer, *a.g.m.*, s. 85.

³⁶ Cliff, *a.g.e.*, s. 25-26.

kanunla herhangi bir farklılık gözetilmeksizin, her iki cins için zorunlu, modern karakterli bir eğitim-öğretim yapma sürecine geçilmiştir.³⁷

Başta Fransa olmak üzere tüm Batı toplumlarında kadın eğitiminin, 19.yy eğitim programının içerisinde kendi karakteristik çizgisini belirledikten yaklaşık olarak 100 yıl sonra, yani 20. yy'da Kral Amanullah döneminde Batı'ya özgü yapısal ve düşünsel değerlerin Afgan toplumu bünyesine girmesiyle, Afgan kadınının eğitim-öğretim yaşamına giriş zemini hazırlanmıştır.

Tıpkı 18. yy öncesi Batı toplumlarında olduğu gibi, kraliyet öncesi Afgan toplumunda da eğitim, din adamlarının tekelinde idi. Eğitim de, eğitim-öğretim kurumları olarak bilinen camiler, saraylar ve medreselerde yapılmaktaydı. Camilerde yapılan eğitim, klasik yöntem gereği, caminin bulunduğu mahalle sakinleri çocuklarına, cami imamı tarafından öğretilmekteydi. Karma bir şekilde yapılan bu eğitim kurumunda, 10-12 yaşına kadar kız çocuklarına eğitim verilmektedir. Medreselerde ise, sadece erkek eğitimine yer verilmektedir. Saraylarda yapılan eğitimde, saray mensubu kadınlara yer verilmekle birlikte, saray dışındaki kadınların bu eğitim olanaklarından yararlanması mümkün olmamaktadır.

Afganistan eğitim tarihinde, Kral Amanullah dönemiyle ilk defa erkek eğitimi yanında kadın eğitimine de yer verilmiştir. Kral Amanullah 1919'da ülkenin idaresini ele alıp da bağımsızlık ilanının hemen ardından başlattığı siyasal ve toplumsal değişimlerle birlikte eğitim faaliyetini de ülkede başlatmıştır. Değişim ve modernleşmenin yegâne adresi olarak eğitimi görün kral ve beraberindeki bürokratlar, kadın eğitimi konusunda da önemli adımlar atmışlardır. Bu adım ilk olarak, devletin en önde gelen adamı aynı zamanda Kral Amanullah'ın fikir babası ve kayın pederi olan Mahmut Tarzi tarafından atılmıştır. Kadınların eğitim açısından geride kaldığını ve bu haliyle topluma ve ailelerine fazla bir katkıda bulunamayacaklarını öne süren Mahmut Tarzi şöyle demiştir: *“Fakat eğitim görmüş kadınlar, iyi bir anne ve eş olabilirler. Geleceğin parlak nesilleri yine bu eğitilmiş kadınların kucağında yetişirler.”*³⁸ diyerek, Afgan toplumunun sağlam bir şekilde ayakta tutabilecek tek şeyin genel eğitim (kadın ve erkek eğitimi) olduğuna dikkatleri çekmiştir.

---

³⁷ Koçer, a.g.m., s.85-86.

³⁸ Kazım, a.g.e., s. 126; Şirin Naziri, “Tarihçeyi Cünbiş-i Zenân dar Afganistan”, http://ayenda.org/Tarihche%20Jonbesh%20Zanan_Sherin%20Nazari_.pdf (21.04.2012).

Diğer yandan, kraliyet dönemine kadarki tarihsel süreçte açılan ülke savunmasına yönelik modern karakterli askeri ve sivil eğitim kurumlarına Afgan kadınlarına eğitim hakkı tanınmamıştır. Erkeklerle sağlanan her türlü eğitim olanaklarından, kadınlar mahrum bırakılmışlardır. Tarzi'nin, kadınların eğitim görmesi, çocukların daha iyi yetişmesine, ailede ve toplumsal kalkınmada yardımcı olacağı görüşleri, açılacak olan kız okullarına ailelerin kızlarını rahatça göndermelerini sağlamış ve böylece Tarzi, kadınların eğitiminin gerek devlet ve gerekse toplum nezdinde önem kazanmasına yardımcı olanların ilki olma unvanını kazanmıştır.

Mahmut Tarzi'nin bilgisi, kültürü, eğitim anlayışı, siyaset anlayışı ve ahlaki başta Kral Amanullah olmak üzere ailesi ve tüm devlet ricalini etkilemiştir. Özellikle kadın hakları ve eğitimi konusundaki görüşleri kısa sürede Kral Amanullah hükümetinin, kadın eğitimiyle ilgili çalışmaların hızlandırmasına sebep olmuştur. 1920'de ülkede toplum insanının eğitiminden sorumlu ilk resmi eğitim kurumu kurulmuş, kadın eğitimi de bu kurumca ele alınmıştır.³⁹ Böylelikle, 1921 yılında Mekteb-i Masturat⁴⁰ adında ilk kız okulunun açılışıyla eğitim-öğretim kapısı Afgan kadınlarına açılmıştır.⁴¹ Afgan kızları ilk olarak Masturat kız okulu sayesinde eğitim-öğretim nimetiyle tanışmışlardır. İlkokul düzeyinde açılan bu öğretim kurumunda kız öğrencilerinin sayısı gün geçtikçe artarken, bu okula ek olarak Sanayi Kız Meslek Okuluyla birlikte Kabil'de İsmet ve Sedukan⁴² adında diğer kız okulları da açılmıştır. Bunların dışında, yaşça büyük olan kadınlara da, aşçılık, terziçilik ve dikiş-nakış gibi meslek edinme kurslarının açılması ve faaliyete başlaması, Afgan kadını eğitimi için önemli ve ilk gelişmelerden sayılır.⁴³

Çağının, eğitimle ilgili her türlü olanaklarını bünyesinde barındıran bu modern karakterli eğitim kurumlarında yerli hocaların yanısıra, Türk, Alman ve diğer ülkelerden sözleşmeli olarak getirilen hocalardan da, Afgan kadınları ders almışlardır.

Diğer yandan, toplumsal ve siyasal değişimin yanısıra, kumaş üreten, halı dokuyan, ayakkabı imal eden, araba tamir eden ve parçalarını üreten birçok küçük çaplı sanayi iş yerlerinin açılmasıyla Afgan kadınlarının toplumsal yaşama girişi daha da

---

³⁹ Kazım, *a.g.e.*, 141.

⁴⁰ Mektebi Masturat: temiz, necip, örtülü kız okulu demektir.

⁴¹ Stanzai, *a.g.e.*, s. 110.

⁴² Sedukan: Sedukan iki anlam taşımaktadır. Birinci anlamı, üç dükkân veyahut üç dükkân olarak isimlendirilen yer demek. İkinci anlamı ise, üç sınıflı okul demektir.

⁴³ Andişmant, *a.g.m*; kazım, *a.g.e.*, s. 143-144.

hızlanmıştır. Böyle gelişmeler, ister istemez kadın hakları-özgürlükleri ve özellikle de eğitimi konusunda bir takım yasal düzenlemelerin yapılmasının yolunu açmıştır. Özellikle eğitimle ilgili yapılan yasal düzenlemede kadın eğitimine hiçbir ayırım yapılmaksızın genişçe yer verilmiştir.⁴⁴ Ülkenin muasır medeniyetlerin ve toplumların seviyesine ulaşmasını ancak eğitimle mümkün olacağı düşünülünce, anayasal zeminde eğitim, ilkokul düzeyine kadar zorunlu kılınmıştır.⁴⁵ Kadınların eğitimi için bir üst öğretim kurumu olan kız Rüştüyeleri ve kız öğretmen okullarının açılışına yönelik herhangi bir çalışmanın sürdürüldüğünden söz etmek güç olsa da, dönemin Milli Eğitim Bakanına, her mahallede ve hatta her evde kız ve erkek çocukları için okul öncesi bir eğitim programı düzenlemesini ve bu program çerçevesinde erkek çocuklarının yanısıra, kız çocuklarının da eğitilmesine dair talimat verildiği eğitim yasasında yer almaktadır.⁴⁶

Diğer yandan, bu dönemin eğitim projesi çerçevesinde başkent Kabil’de faaliyete geçen iki büyük kütüphanenin yanısıra, 1922’de basılmaya başlayan “İrşad’un Nisvan”⁴⁷ dergisi başta olmak üzere ondan fazla dergi ve gazete gibi medya organının da Kabil ve diğer şehirlerde bizzat devletin mali yardımıyla faaliyete başladığı görülmüştür. Sayılarına ulaşmamız mümkün olmayan, Mahmut Tarzi’nin hanımı, Esmâ Resmiye hanımın yönetiminde haftalık olarak yayın yapan bu “İrşad’un Nisvan”, sürekli olarak tüm yayınlarında kadın hakları ve özgürlüklerinin yanında, kadın eğitimi konusunu değişik başlıklar altında işlemiştir.⁴⁸ Bu faaliyetler sonucu bir yandan ilköğretim düzeyinde olan Masturat gibi kız okullarının seviyesi ortaöğretim düzeyine kadar yükselirken, öte yandan ise Alman, Fransa, Rusya ve Türkiye gibi ülkelere eğitim amacıyla gönderilen yüzlerce erkek öğrencinin yanısıra, kız öğrencilerine de kontenjan ayrılmıştır. Yaklaşık olarak 15 kişilik bir gruptan oluşan kız öğrencinin eğitim amacıyla Türkiye’ye gönderilmesi bu gelişmenin en somut örneğini oluşturur.⁴⁹

Kadın eğitimi konusu, erkek eğitimi kadar devletin ve liberal aydınların modernleşme projelerinin en önemli maddesini oluşturuyor olsa bile, 1940’lara kadar bu doğrultuda önemli ölçüde bir gelişmenin yaşandığı söylenemez. Çünkü, Kral

---

⁴⁴ Kanun-ı Maarif 1923, 3. md.

⁴⁵ Kanun-ı Esasi-yi 1922, 68. md.

⁴⁶ Kanun-ı Maarif 1923, a.g. md.

⁴⁷ *İrşad’un Nisvan: kadınlara mahsus bir dergi olup, ağırlık olarak tüm yayınlarını, kadınların eğitim durumu, sosyo-kültürel, özgürlük ve diğer insan hakları üzerinde yoğunlaştırmaktadır.*

⁴⁸ Mir Gulam Muhammed Gubar, *Afganistan der Mesiri Tarih*, Peşaver 2009, s. 852.

⁴⁹ Alican Seyidi, “*Tarihçeyi Maarif-i Afganistan*”, <http://alijan25.blogfa.com/post-15.aspx> (01.04.2012)

Amanullah hükümeti döneminde, başkent Kabil’de kurulan Habibiye, Aman ve Amani Erkek Liselerinin yanında İstiklal Rüştüyesi, Gazi Rüştüyesi, Kandahar Ziraat Rüştüyesi, Herat Rüştüyesi, Mezar-i Şerif Rüştüyesi gibi 20’den fazla Rüştüye ve 322 ilköğretim düzeyinde olan öğretim kurumu ülkenin diğer büyük şehirlerine açılmıştır. Merkez dışında açılan bu eğitim kurumlarıyla, erkek eğitimi konusunda kayda değer ilerleme ve iyileşmelerin yaşandığı söylenebilirken, kadın eğitimi konusunda aynı değerlendirmeyi yapmak mümkün değildir. 1940’lara kadar, kadın eğitimiyle ilgili yapılan her türlü girişim, siyasi ve sosyal sebeplerden dolayı engellenmekle kalmamış, aynı zamanda mevcut kız okulları kapatılarak, kız öğrenciler eğitim-öğretim alanlarından uzaklaştırılmaya çalışılmıştır.⁵⁰

Diğer yandan da, yukarıda adı geçen kız öğretim kurumlarında sunulan her türlü eğitim olanaklarından toplumun çok ender bir kesiminin, yani yönetici ve varlıklı kesimin kadınları yararlanabilirken, orta ve alt sınıf toplumsal kesim kadınları bu eğitim olanaklarından uzakta kalmışlardır. Bunun nedeni de, orta ve alt toplumsal kesimlerde kadın hakları ve özgürlükleri, özellikle de eğitimiyle ilgili düşünsel yapının oluşmaması ve buna ilave olarak da devletin, kadın eğitimi konusundaki politikasını geleneğe ve töreye aykırıdır düşüncesiyle eleştiren ve hatta karşı çıkan toplumsal ve ideolojik kesimlerin yönetime karşı başkaldırma korkusudur. Bu sebeple, kadın eğitiminin merkezden çevreye doğru; diğer bir ifade ile devlet erkânı ve varlıklı toplumsal kesimlerden, toplumun alt katmanlarında yaşayan kesimlere götürmesi mümkün olmamıştır.

Öte yandan, devletin ekonomik olanaklarının zayıflığı, eğitimle ilgili ayrılan maddi imkânları olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum kadın eğitimini, merkezden çevreye doğru veyahut seçkinden sivile doğru bir yol almasını engellemiştir. Buna rağmen, Kral Amanullah ve beraberindeki entelektüel liberallerin, kadın eğitimi konusundaki adımlarını sonraki dönemlere iyi bir örnek teşkil edebilmesi açısından başarılı bir adım olarak değerlendirmek gerekir.

1940’tan sonra, kadın eğitimi konusunda bir takım adımlar atılmaya başlamıştır. Bu adımlar, devletin siyasi, hukukî, idarî, toplumsal ve eğitim alanlarındaki değişim-dönüşüm çabalarıyla birlikte yaşanmıştır. Devletin iyi yetişmiş personel ve eleman

---

⁵⁰ Gubar, *a.g.e.*, s. 851.

ihtiyacı, eğitim-öğretim sisteminde yeni düzenlemelerin yapılmasını olanaklı hâle getirmiştir. Böylece, 1941'de düzenlenen (6+3+3) kanunu yasalaşarak eğitim kurumlarında uygulanmaya başlamasıyla,⁵¹ Kabil'de Melaley ve Zerguna kız Liseleri açılmıştır. Bu liselerin yanısıra, ikinci bölümde daha ayrıntılı bir biçimde bilgi verileceği üzere, altı ve üzerinde ilk ve ortaöğretim kız okulu da açılmıştır.⁵²

Toplumsal anlamda yürütülen okula kaydolma kampanyalarıyla, bir yandan kız öğrencilerinin sayısı eğitim-öğretim kurumlarında hızla yükselirken, kadın öğretmen eksikliği konusu, devleti harekete geçirmiştir. Bu bağlamda, yarı yüksek öğretim kurumu olarak bilinen Darü'l-Muallimat'lar merkez ve çevre illerde açılmaya başlamıştır. İlk olarak 1946'da Kabil'de açılan Darü'l-Mualimat'a iki yıllık bir eğitim-öğretim süresini başarıyla tamamlayan kadın öğretmenler, ilköğretim, ortaöğretim ve kız liselerinde öğretmen olarak atanmışlardır.⁵³

Öte yandan da, açılan Sanayi Meslek okulu, Ticaret Meslek okulu, Teknik Meslek okulu ve Ziraat Meslek okulu gibi birçok meslek okulunun yanısıra, İkinci Dünya Savaşının sona ermesine kadarki tarihsel süreçte, Tıp, Hukuk, İktisat, Edebiyat, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültelerin açılmasıyla, 1946'da Kabil Üniversitesi kurulmuştur.⁵⁴ Bu gelişmelere paralel olarak, Birleşmiş Milletler'in eğitim konusundaki maddî ve manevî yardımlarıyla Afganistan'da eğitim alanında epeyce bir ilerleme ve gelişmenin yaşanmasına tanık olunmuştur. Yaşanan bu gelişmeler sadece erkek eğitimini değil; aynı zamanda kadın eğitimini de kapsamıştır. Bu çerçevede, kadınların daha rahat ve müsait bir ortamda eğitim olanaklarına ulaşabilmeleri için, Merkez ve çevre illerde açılan Darü'l-Mualimat'ların⁵⁵ kapasitesi genişletilerek, her yıl mezun olacak olan kız

---

⁵¹ Stanzai, *a.g.e.*, s 132.

⁵² Andişmant, *a.g.m.*

⁵³ Stanzai, *a.g.e.*, s. 145.

⁵⁴ Andişmant, *a.g.m.*

⁵⁵ Darü'l-Muallimat: *Erkek öğrencilerinin değil; sadece kız öğrencilerinin girebildiği ve eğitim aldığı bir yarı yüksek eğitim-öğretim olarak bilinirken, Darü'l-Muallimin'ler de ise, hem erkek ve hem kız öğrencileri eğitim görebilmektedir. Yani Darü'l-Muallimin'ler, tıpkı Darü'l-Mualimat'lar gibi, sadece erkek öğrencilerinin tahsil gördüğü veyahut erkek öğrencilerine mahsus bir öğretim kurumu olmayıp, aynı zamanda, bayan öğrencileri de bu yarı yüksek öğretim kurumunda tıpkı erkek öğrencileri gibi tahsil görme hakkına sahiptirler. Kısacası Darü'l-Muallimin'ler, karma bir yarı yüksek eğitim-öğretim kurumu olarak bilinir ve karma bir şekilde işlev görürler.*

öğrencilerinin sayısının yaklaşık olarak 1000'i geçmesi planlanmış, ayrıca, yeni kız yüksek okullarının açılması için adımlar atılmıştır.⁵⁶

Yukarıdaki bu önemli gelişme ve ilerlemelere paralel olarak, 1948 yılında Kabil Üniversitesi çerçevesinde "Nisvan Fakültesi" adında kadınlara özel bir fakülte açılmıştır. Edebiyat ve Tabii bilimler gibi iki ana bölümden oluşan bu fakültenin ilk mezunlarından bir kaçının ismi şöyledir: Zerrin Sidikiyan Nuri, Aliye Popal Hafız, Amine Melikzat, Kübra Ömer, Kübra Nurzai, Şefika Ziya-i...1960'da karma eğitim programına geçilmesine dek, bu yüksek öğretim kurumundan 100'lerce kız öğrenci mezun olarak, öğretmen ve hoca sıfatıyla kız öğretim kurumlarında göreve başlamışlardır.⁵⁷

1946 yılında açılan Darü'l-Muallimat ile 1948 yılında açılan Nisvan Fakültesi'nden mezun olan kız öğrencilerle, bir yandan kız okullarının personel ve öğretmen eksikliği azda olsa giderilmeye çalışılırken, bir yandan da, kadın eğitimi bağlamında toplumsal bazda artan talepler, merkez dışında yeni öğretim kurumlarının açılmasını zorunlu hale getirmiştir. Böylece 1952 yılına kadar ülkede birçok yeni kız okulu açılmıştır. Örneğin, Kandahar İlköğretim Kız Okulu, Meymene İlköğretim Kız Okulu, Bağlan İlköğretim Kız Okulu, Badahşan İlköğretim Kız Okulu, Mahubeyi Herevi İlköğretim Kız Okulu, Mihri Hirevi Ortaöğretim kız Okulu vb. açılan bu kız okullarından birkaçıdır. Buna rağmen, kız okullarının sayısı 20'i geçememiştir.⁵⁸

1952'den sonra, modernleşmekte olan Batı dışı diğer ülkelerde olduğu gibi Afganistan'da da kadının toplumsal ve kültürel alanlardaki konumuyla ilgili daha hızlı, yoğun bir iyileşme ve değişime gidildiği görülmektedir. Bu değişim moda, günlük yaşam ve tüketim kalıplarındaki farklılaşma, yabancı dil öğrenmek, sinema-tiyatroya gidebilmek, radyo ve televizyon gibi medya organlarında sunuculuk yapmak veya şarkı söylemekle sınırlanamaz.⁵⁹ Aynı zamanda sanayi, ticaret, üretim ve eğitim-öğretim alanlarındaki yaşanan yapısal değişim ve gelişmelerle birlikte, gelişen ve gelişmekte olan tüm toplumların elde ettiği teknolojik imkân ve araçların da Afgan toplumu bünyesine girmesiyle, kadın eğitimi bağlamında atılan her adım ve girilen her

---

⁵⁶ Andişmant, *a.g.m.*

⁵⁷ Kazım, *a.g.e.*, s. 251-252.

⁵⁸ Andişmant, *a.g.m.*

⁵⁹ İsmail güven, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Kadın eğitimi Düşüncesinin Gelişimi, Osmanlı Düşünürlerinin Kadın Eğitime Bakışları", *AÜEBFD*, Cilt 34, Say 1, Ankara 2002, s. 63.

mücadele, büyük şehir kadar kırsal kesimlerde de etkisini göstermekte ve herhangi bir toplumsal muhalefet ve sorunla karşılaşmamaktadır. Bunun nedeni de, bir yandan modern kültürel ve toplumsal değerlerin merkezden kırsala doğru giderek yayılmasıyla, geleneksel ve ideolojik değerlerin üstünlüğünü yitirmesi, öte yandan, devlet bürokrasinin kabilelerin kontrolündeki topraklar da dâhil olmak üzere ülkenin tamamına yayılması ve yerleşmesidir.⁶⁰

Öte yandan, Kral Zahir Şah Hükümeti döneminde İslamcı modernleşmeci akımdan, liberalist akımlara kadar kadına eşit hak, özgürlük ve eğitim olanaklarının sağlanması için mücadele eden pek çok aydının izine rastlamak da güç değildir. Tıpkı Kral Amanullah döneminde, kadın eğitim konusunda önemli rol oynayan Mahmut Tarzi gibi, Kral Zahir Şah döneminde de, kadın eğitimi üzerinde önemle duran liberal bir düşünceye sahip Başbakan Davut, bu alana yönelik verdiği mücadeleyle, tarihte kendisinden övgüyle bahsedilen simalardan biri olma unvanını kazanmıştır.

1953 yılında başbakanlık görevini devralan Davut Han, ülkesinin çağdaş medeniyetlerin ulaştığı oldukları toplumsal, siyasal ve ekonomik istikrarı yakalaması için birçok alt yapı çalışmalarını ülke genelinde hızlandırmıştır. Bu alt yapı çalışmalarını daha sağlam bir şekilde yapabilmek için dış ülke ve toplumlarla yeni ilişkiler kurarak tıkanan siyasal kanalları açmaya çalışırken, Afgan kadının eğitimi üzerinde önemle durmuştur.⁶¹ Bu çerçevede, 100'e yakın kız okulunu açarak, onların eğitim olanaklarına daha rahat bir biçimde ulaşmalarını zorlaştıran bazı ideolojik baskı unsurlarına karşı koyarken, aynı zamanda, kadınların toplumsallaşması ve eğitimi önünde bir engel gibi görünen türban ve burka zorunluluğunu da ortadan kaldırmıştır.⁶²

Kadın eğitiminin, 20.yy'ın yarısından sonra, özellikle Davut'un Başbakanlığı döneminde önemli ve büyük bir rakama yükselmesinin iki önemli nedeni bulunmaktadır. Birincisi, 20.yy'ın yarısından önceki tarihsel süreçlerde, kadın eğitimi için açılan kurumlar sınırlı sayıda ve sunulan eğitim olanakları da dar ve kısıtlıdır. 20.yy'ın yarısından sonra, Davut'tun çabalarıyla açılan kadın öğretim kurumlarının sayısı neredeyse iki katına çıkmış ve sunulan eğitim olanakları da çok geniş ve farklı bir boyuta ulaşmıştır. İkincisi ise, daha önceki süreçlerde kadın eğitime karşı olan bazı

---

⁶⁰ Olivier Roy, çev. Mustafa Kadri Orağlı, *Afganistan'da Direniş ve İslam*, yöneliş yayınları, İstanbul 1990, s. 32.

⁶¹ Kazım, *a.g.e.*, s. 264.

⁶² Zahir Tenin, *Afganistan der Karni Bistum*, Tahran 2005, s. 119.

geleneksel ve ideolojik unsurların kimi çevrelerde hâlâ meşruiyetlerini sürdürdükleri söz konusu iken, 20.yy'ın yarısından sonra ise, kadın eğitiminin yayılması önünde engel olabilecek olan herhangi bir geleneksel ve ideolojik unsura rastlanılmamasıdır.

Toplumsal ve ideolojik şartların kadına, kadın haklarına karşı yumuşamasıyla, erkeklere sağlanan her türlü eğitim olanaklarından kadınların yararlanabilmeleri için harekete geçilmiştir. Böylece, ilk olarak 1960 yılında Afgan kadınlarına erkeklerle aynı sosyal ortamda, aynı üniversitede ve aynı sınıfta sunulan eğitim olanaklarından faydalanma imkânı tanınmıştır. Bununla beraber, kadın eğitiminin verimliliğini daha da artırabilmek için, yurt dışında eğitim alma olanaklarının da önü açılmıştır.⁶³

Bu gelişmelere dayanarak, kadın eğitiminin temelini 1953'te atıldığını söyleyebiliriz. Kadın eğitiminin temeli tam anlamıyla 1953 yılında atılmıştır. 1953'lerden sonra gittikçe artarak Kral Zahir Şah hükümetinin son dönemlerinde yeni Eğitim Yasası'nın yürürlüğe geçmesinden sonra, kadın eğitimi yönündeki olanaklar daha da artırılmıştır. Artırılan bu imkânlar sayesinde daha önceleri başkent ve ülkenin diğer şehirlerinde açılan kız okullarının yanında ilköğretim, ortaöğretim ve lise gibi birçok yeni kız okulu açılmıştır. Büyük şehirlerden kırsala doğru ülke genelinde açılan bu kız okullarının büyük bir rakama ulaşmasının en önemli sebebi ise, 1964 Anayasası'nın 34. Maddesine dayanarak hazırlanan eğitim yasasının 11. Maddesi uyarınca, ilk ve orta öğretimin, “yedi yaşından 14 yaşına kadar” kız öğrencilerine zorunlu hale gelmesidir. Bu zorunluluk sadece kız öğrencileri için geçerli değil; aynı zamanda erkek öğrencilerini de kapsamaktadır.⁶⁴

1972 yılında elde edilen istatistik rakamlara göre, ülke genelinde açılan ilköğretim, ortaöğretim, lise ve meslek kız okullarının sayısı şöyle belirlenmiştir:

1343 adet ilköğretim okulundan 157'sini ilköğretim kız okulu oluştururken, 512 ortaöğretim okulundan 51'ni kız okulunun oluşturduğu görülmüştür. Buna ilave olarak 133 adet liseden de 30'ünün kız lisesi olduğu bilinirken, 26 adet meslek okulundan ise, sadece bir adedinin kızlara ait olduğu saptanmıştır.⁶⁵ Bu kız okullarının toplam sayısı 239'a çıkarken, bu okullarda öğretmenlik yapan kadın öğretmenlerin sayıları şöyledir:

---

⁶³ Kazım, *a.g.e.*, s. 278.

⁶⁴ Kanun-ı Esasi-yi 1964, 34. ve Nizam Nameyi Maarif'in 11. md.

⁶⁵ Kazım, *a.g.e.*, 284.

İlköğretim’de kadın öğretmen sayısı 2897, ortaöğretim’de kadın öğretmen sayısı 644, liselerde kadın öğretmen sayısı 365 ve tüm meslek okullarında ise kadın öğretmen sayısı 40’ı bulurken, bu sayıların toplamı da 3946 kadına çıkmaktadır.

Diğer yandan da, 1972’de ilköğretim kız okullarında öğrenci sayısı 73000’ni bulurken, ortaöğretim kız okullarında öğrenci sayısı daha düşük, yani 1300’lük bir rakamı oluşturmuştur. Liselerde ise kız öğrenci sayısı, ortaöğretimlerin tersine daha büyük bir rakama, yani 6000’e ulaştığı saptanmıştır.⁶⁶

Kadın eğitimiyle ilgili, toplumsal anlamda yaşanan ilerlemeler ve kayda değer gelişmeler sadece okullarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda üniversite ve Darü’l-Muallimin’lerde de bu bağlamda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin, 1945 yılında kurulan Kabil Üniversitesi bünyesinde açılan Tıp, Hukuk, Tabii bilimler, Edebiyat ve Nisvan Fakülteleri’nin dışında İlahiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, İktisat Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Eczacılık Fakültesi, 1963 ve 1967 yıllarında yeni bir üniversite ismiyle ayrılacak olan Neggerhar Tıp Fakültesi ve Politeknik Fakültesi gibi birbirinden farklı birçok yeni fakülte açılmıştır.⁶⁷

1977’lerden önceki tarihsel süreçte, günümüzdeki gibi bir sınava tabi tutulmadan bu fakültele kabul edilen kız ve erkek öğrencilerin sayıları 1972 yılında elde edilen istatistik bilgiye göre 7 bin olarak saptanırken, bu rakamdan 1450’sinin kız öğrencilerinin oluşturduğu görülmüştür.⁶⁸

Öte yandan, artan kadın öğretmen taleplerine karşı, 1946 yılında Kabil’de ve ardından ülkenin diğer büyük şehirlerinde açılan Darü’l-Mmuallimat’lar 1960 yılı üniversitede karma öğretim bir sürecinin başlamasıyla Darü’l-Muallimin’lerle birleştirilerek karma bir öğretim süreci başlatılmıştır. Aynı yılda, kadın eğitimi konusundaki yaşanan gelişmelerin verimliliğinin daha da artırılması için, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kadın eğitiminden sorumlu yeni bir şube açılmıştır. Açılan bu şubenin amacı, kız öğrencileri ve öğretmenlerinin eğitim-öğretim seviyelerini daha iyi bir düzeye çıkmasını planlamanın yanı sıra, aynı zamanda kadın Darü’l-Muallimin’lerinin sayılarını artırarak, kız okullarının, kadın öğretmen eksikliğini kapatmaya veya azaltmaya yöneliktir.

---

⁶⁶ Kazım, *a.g.e.*, s. 285.

⁶⁷ Andişmant, *a.g.m.*

⁶⁸ Muhammed İkrâm Andişmant, *Maarif-i Asri Afganistan*, Meyvent yayınları, Kabil 2011, s. 124.

Bu amaçla, Birleşmiş Milletlerin maddi desteğiyle, 1966 yılında Mezar-i Şerif Darü'l-Muallimi'ni, 1967 yılında Çaryekar Darü'l-Muallimi'ni ve 1968'da ise, Kandahar ve Belh Darü'l-Muallimin'leri eğitim-öğretime açılmıştır. Bunlara ilave olarak 1971 yılında, Herat ve Neggerhar Darü'l-Muallimin'leri de öğretim-öğretime açılmış ve yaklaşık olarak 2977 kız öğrenci bu Darü'i-Muallimin'lerde eğitim-öğretime başlamıştır.⁶⁹

Sonuç olarak da, 1972 yılı tüm eğitim-öğretim kurumlarının toplam öğrenci sayılarına bakılacak olursa, 801 bin öğrenciden yaklaşık olarak 109 binini kız öğrencilerinin oluşturduğu bilinmektedir. Bu rakam, 1950'li yıllarla karşılaştırıldığında, kadın eğitimi konusunda epeyce bir ilerleme ve gelişmenin kaydedildiği görülebilir. Üstelik hepsinden önemlisi, Kral Zahir Şah hükümeti döneminde toplum insanının kadın eğitimi konusundaki fikirlerinin değişmesidir ki, Kral Amanullah hükümeti döneminde mollalar, muhafazakâr ve kendini toplumun lideri pozisyonunda görenlerin bir kız okulunun açılmasına bile tahammülleri yoktu ve üstelik daha da ileri giderek kralın kadın hakları, özgürlükleri ve eğitimiyle ilgili çalışmalarını küfür alameti olarak nitelendirip, yönetiminin yıkılmasına neden olmuşlardı.

1.3. Çalışma Yaşamında Kadın

Tarihsel süreç içerisinde kadın, her dönemin koşul ve niteliklerine göre değişik biçimlerde çeşitli ekonomik faaliyetlere katılmıştır. Fakat kadınların gerçek anlamda sanayi devrimiyle birlikte, bir gelir karşılığı “işçi statüsü altında” çalışma yaşamı içinde ilk kez resmi bir biçimde yer aldıkları bilinen bir gerçektir. Sanayi dönemi öncesi, kadınların çalışma yaşamı içindeki yeri incelendiğinde, tüm toplumlarda, tarımsal faaliyetlerde kadın işgücünden yoğun bir biçimde yararlanıldığı bilinmektedir. Diğer bir deyişle, XVIII. yy Sanayi Devrimi'ne kadar kadınların herhangi bir resmi işgücüne sahip olamamaları, onların erkeklerin ekonomik gelirlerine bağlı kalarak sadece ev işlerinin düzen-tertibini ve çocukların bakım ve terbiyesiyle meşgul olmakla yetinmelerini sağlamıştır. Asırlardır erkeklerin baskısı ve egemenliğinden kurtularak herhangi bir gelir getiren resmi işgücüne sahip olamayan kadınlar, beraberinde pek çok toplumsal,

---

⁶⁹ Andişmant, *a.g.e.*, s. 109-110; Seyfurrahman Samadi, *Talim 'u Terbiye ve Camiayı Afgan-i dar Karn-ı Bistum*, Afganistan Kültür yayınevi, Fransa 2002, s. 107.

kültürel, siyasal, ekonomik değişim ve gelişmeyi getiren XVIII. yy Sanayi Devrimi'nin Batı'da gerçekleşmesiyle çalışma yaşamına atılmıştır.⁷⁰

XVIII. yüzyıl İngiltere'de dokuma sanayisinde buhar enerjisinin kullanılmasıyla başlayan büyük devrimin, daha sonraki yıllarda diğer Batı Avrupa ülkelerine hızla yayılmaya başlamasıyla birlikte, iş gücünün büyük bir kısmını da kadınlar oluşturmuştur. Diğer bir ifade ile beraberinde pekçok toplumsal, kültürel ve siyasal değişimi getiren sanayi devriminin en önemli meyvelerinden biri de çok sayıda kadının çalışma yaşamına katılmasıdır. Hakikaten, o dönemde dokuma sanayisinde çalışanların büyük bir kısmını kadınların oluşturduğu görülmüştür.⁷¹

Batı'da, sanayi sektörlerindeki patlamaların hızla değişik alanlarda yayılması sonucu, çalışma yaşamında kadın lehine yaşanan gelişmeler daha da hızlandırmıştır. Bu gelişmeler neticesinde 19.yy'ın sonuyla Birinci Dünya Savaşının sona ermesine kadarki tarihsel süreçte kadın çalışanların sayısının sanayi sektörlerinin tüm kesimlerinde giderek arttığı bilinmektedir. Bu önemli gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa'da çalışanların %53'nü, Almanya'da ise %49'unu kadınlar oluştururken,⁷² diğer bir değişle, Almanya'da ev dışında çalışan, yaklaşık olarak sekiz milyonluk bir kadın nüfusu sayısına ulaşılmıştır.⁷³

Diğer yandan da, Birinci Dünya Savaşının yaşandığı yıllarda, birbirinden farklı sanayi kollarında çalışan kadınların sayısı artmakla kalmamış, aynı zamanda savaşa katılan Batı ülkelerinde, silah sanayilerinde erkek iş gücünün yerinde kadın iş gücünden azami derecede yararlanılma olayı da, çalışma yaşamında kadın oranının geride bırakılan yıllara göre daha farklı ve büyük bir rakama ulaşmasına neden olmuştur.⁷⁴ Ayrıca, kamu ve hizmet sektörlerindeki yaşanan gelişmelerin Birinci Dünya Savaşından sonra çok farklı ve büyük bir boyuta ulaştığından söz edilirken, çalışma yaşamı içindeki toplam kadın oranı 1931 yılında elde edilen istatistik bilgilere göre %34 gibi bir rakama çıkmıştır. Ama buna rağmen, çalışma yaşamı içindeki erkek iş gücünün büyüklüğü göz önüne alındığında hâlâ geride olduğu bilinen bir gerçektir.⁷⁵ Elbette ki bu, sadece Batı

---

⁷⁰ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, *a.g.e.*, s. 19-20.

⁷¹ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, *a.g.e.*, s. 20.

⁷² Bock, *a.g.e.*, s. 124.

⁷³ Leyla Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, TCKBY, Ankara 2001, s. 241.

⁷⁴ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, *a.g.e.*, s. 21.

⁷⁵ Azâ-yi Guruhi tahkik, *İstiklal İktisadi Zenan dar Afganistan*, Kabil 2008, s. 35.

ülkelerinin kadınların çalışma hakkı konusunda attığı bir adım, sağladığı bir imkân olamayıp, aynı zamanda Batı'daki bu gelişmeleri ve özellikle de kadınların çalışma hakkı, eğitim-öğretim hakkı vb. ilgili gelişmeleri yakından takip eden ve etkilenen Batı dışı ülkelerinden biri olan Afganistan'da da, kadınların iş hayatıyla ilgili geçmişten günümüze doğru önemli adımların attığı bilinmektedir.

Kadınların resmi bir şekilde çalışma yaşamında ilk girişleri Kral Amanullah dönemiyle başlamıştır. Kadınların, sosyo-kültürel alanlarda erkeklerin yanında eşit bir biçimde yer almalarını arzu eden Amanullah, çalışma yaşamında da kadın işgücünden yararlanmak için harekete geçmiştir. Bunun için 1928 yılında kralın fermanı üzerinde, eşi Kraliçe Melike Süreyya tarafından kadınların kocaları tarafından duydukları rahatsızlıkları dinlemek ve çalışma yaşamının değişik katmanlarında onlara çalışma imkânı sağlamak üzere “Encümen-i Himayet-i Nisvan” adında bir dernek kurulmuştur.⁷⁶ Günümüzdeki bir işçi sendikası fonksiyonunu gören bu dernek sayesinde, tıpkı Ortaçağ Avrupa'sında terzilik, ayakkabıcılık ve fırıncılık gibi bazı küçük çaplı sanayi ve iş yerlerinde kadınların da erkeklerle birlikte çalıştıkları gibi⁷⁷ Afganistan'da da halı-kilim dokuma, kumaş üretme, yağ, şeker ve tekstil sanayileri gibi bazı küçük çaplı iş yerlerinde erkek işgücünün yanında, yaygın bir biçimde olmasa bile, kadın işgücüne de yer verilmiştir.⁷⁸ Ancak, bu iş yerlerinde çalışan kadınların çalışma saatleri ve sayıları hakkında somut bir bilgiye ulaşmamız mümkün olmamaktadır.

Kadınların çalışabildikleri alanlar sadece küçük çaplı sanayi, iş yerleri ve tarım sektörleriyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda, sağlık sektörü ve öğretim kurumlarında da, sağlıkçı ve öğretmen statüsüyle çalışan kadınların izine de rastlanmaktadır. Örneğin Fatma, Hadice, Ayşe, Adile Haydari, Hanım Levan, Hanım Elif Can, Regnoli vb. bu kurumlarda çalışan ilk kadınlardandır.⁷⁹ Üstelik erkeklere, kamu kurumlarında tanınan istihdam olanaklarının, anayasasının 17. Maddesi uyarına hiçbir ayırım yapılmaksızın kadınlara da tanınacağı belirtilmektedir. Buna rağmen, kamu kurumlarında kadınlar, erkeklerle eşit biçimde yer alamamıştır.⁸⁰

---

⁷⁶ Stanzai, *a.g.e.*, s. 120.

⁷⁷ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, *a.g.e.*, s. 19.

⁷⁸ Gubar, *a.g.e.*, s. 849.

⁷⁹ Kazım, *a.g.e.*, s. 143.

⁸⁰ Kanun-ı Esasi-yi 1924 yılı, 17. md.

Kral Zahir Şah hükümeti döneminde ise, hızlı bir sanayileşme ve kentleşme sürecine geçilerek, yeterli sermaye birikimi olmamakla birlikte, eskiye oranla sanayileşme alanında önemli ve kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler sonucu yaşanan toplumsal değişim, çalışma yaşamında kadın işgücüne yönelik çalışmalar hızlandırılarak, beraberinde Afgan kadınının çalışma yaşamı içindeki iş gücünün giderek farklılaşmasını ve büyümesini sağlamıştır. Bu sürece bağlı olarak daha sonraki yıllarda, sadece kadınların çalıştığı halı, kilim, tekstil ve dikiş-nakış gibi, özel iş yerlerinin bile açıldığını söyleyebiliriz.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik büyüme, Afganistan'ı Batıyla her alanda ilişki kurmaya yöneltmiştir. Bu çerçevede Afganistan, Batı ülkelerinin veya sanayi açısından gelişmekte olan ülkelerin yardımıyla, bir yandan topraklarındaki sanayi sektörlerinin sayılarını artırırken, diğer yandan da ülkedeki mevcut sanayi ve üretim sektörlerinin kapasitelerini daha da genişletmesi sonucu, üretilen ürünler de, neredeyse ülke insanının ihtiyacını karşılayacak duruma gelmiştir. Bütün bunlar, kadınların çalışma yaşamı içindeki oranlarının hızla artmasına neden olmuştur. Nitekim bu dönemde, 16 milyon nüfusun yarısını oluşturan Afgan kadınlarından 1200000 (bir milyonu iki yüz bin) kadının çalışma yaşamına katıldığı ve iş sahibi olduğu saptanmıştır.⁸¹

Kadınların, sanayi ve hizmet sektörlerindeki birçok alanda çalışmaya başlamalarının yanısıra; iletişim, eğitim-öğretim, idari, adli ve kaza-i alanlarında; İçişleri Bakanlığı gibi birçok bakanlık ve bu bakanlıklara bağlı il müdürlükleri gibi birinden farklı birçok kamu kurumunda da şef, memur, müdür ve müdür yardımcısı olarak çalışmışlardır.⁸² Ancak, bu kurumlarda iş sahibi olan kadınların oranıyla ilgili kayıtlarda somut bir istatistik veriye ulaşmamız pek de mümkün olmamaktadır.

Sonuç olarak, kraliyet dönemi Afganistan'da çalışma yaşamında erkek iş gücü kadar, kadın iş gücüne de önem verilmiştir. Kadın ve erkeğin aynı ortamı paylaştığı kamu ve özel iş yerlerinin yanında, daha önce de ifade edildiği gibi, yalnız kadınların çalıştıkları iş yerleri de açılmıştır. Bu gelişmelere rağmen, Afgan kadınlarının çalışma yaşamına kadınların katılım oranları gelişen ve gelişmekte olan ülke kadınlarının çalışma yaşamına katılım oranlarına göre daha da düşüktür. Bu duruma neden olarak,

---

⁸¹Kazım, *a.g.e.*, s. 283.

⁸² Stanzai, *a.g.e.*,s. 151.

gerek Kral Amanullah ve gerekse Kral Zahir Şah döneminin, uzun yıllarca devam eden modernleşme, sanayileşme ve kentleşme hareketlerine karşın; ülkenin tarım ekonomisine dayanan geleneksel toplum tipinden kurtulamaması gösterilebilir. Ayrıca, sanayinin yayıldığı bölgelerde bile, birey ve toplum arasındaki ilişkilerin geleneksel ağırlıklı niteliğini hâlâ devam ettirmesi de önemli bir etkidir.

1.4. Kadın Hareketi

Kadın hareketi, hangi toplumda ve dünyanın neresinde olursa olsun altında başka bir neden aranmaması gereken, hakikaten tüm hatları ve boyutuyla özgür bir harekettir. Ve kesinlikle, toplumların özgürleşmesi ve demokratikleşmesinden bağımsız olarak düşünülmemelidir. Kadın hareketi, geleneksel yapıdan modern yapıya doğru ilerleyen süreçte, Fransız Devrimiyle birlikte Batı'da ortaya çıkan bir harekettir.⁸³ Bu hareketin ortaya çıkmasının en önemli nedeni, daha önce de kısmen ifade edildiği gibi, erkeklerin kadınlar üzerindeki yasal otoriteleri de dâhil, tüm ayrıcalıkların ortadan kaldırılması ve kadınların kamusal, etkinliklere sınırlama olmaksızın katılmalarına imkân tanınmasıdır. Ayrıca, evlilik yasalarının adaletsizliğiyle birlikte, karı-koca aralarında ortaya çıkan olaylarda, dava açma ve davacı olma hakkının sadece kocalara veren önceliğinin önlenmesi ve aynı zamanda, erkeklere tanınan her türlü eğitim-öğretim olanaklarının kadınlara da tanınmasıdır.⁸⁴ Böyle hakların istenmesi, sadece Batı kadınının ulaşmak ve elde etmek istediği bir hak olmayıp, diğer ülke kadın hareketleri örneğinde olduğu gibi, Afganistan'da ortaya çıkan kadın hareketlerinin de elde etmek istedikleri bir hak olsa gerek.

Afganistan'da ortaya çıkan ilk kadın hareketi “Nuhzat-ı Zenan-i Afgan”ın asıl hedefi, Batıdaki kadın hareketleri örneğinde olduğu gibi, doğrudan doğruya, kamusal ve politik etkinliklere katılmak değil; çok eşli evlilik, kadınların bir meta gibi satılmasının önlenmesi; toplumsal yaşama katılmaları sağlanarak, dışlanmalarının önlenmesi; kadın hak ve özgürlükleri ile eğitim-öğretim haklarının kazanılması gibi konular olmuştur. Bu amaçla kadınlar, dergiler yayınlamaya, dernekler kurmuşlardır.

İlk olarak Kral Amanullah döneminde, bürokrat çevrelerin yardımıyla ortaya çıkan kadın hareketi, 1921-1929 yılları arasında, “İrşad'un Nisvan” adıyla haftalık

---

⁸³ Semra Gökçimen, *a.g.m.*, s. 6.

⁸⁴ Tony Cliff, *a.g.e.*, s. 23.

olarak yayınlanan dergiyi çıkarmıştır. Bu dergi, Afganistan’da kadınlara özgü ve sadece kadınların sosyo-kültürel durumuyla ilgili basılan ilk resmi dergi olarak bilinir. Esmâ Resmîye Hanımın müdürlüğü ve Ruh Efza Hanımın müdür yardımcılığı yaptığı bu dergi; genellikle kadınların toplumsal ve kültürel durumu üzerinde durmanın yanı sıra, kadınların ezilmişlik sorunları ve bir meta olarak erkekler tarafından alınıp satılmaları gibi konuları işlemiştir.⁸⁵ Batıdaki kadın hareketlerinden yoğun bir biçimde etkilenen Afgan kadın hareketinin birinci evresi olarak nitelendirebileceğimiz bu evrede kadınlar; eğitim hakkı, söz söyleme hakkı, aile içinde saygın bir konum edinme hakkı, çok eşliliğin yasaklanması, miras ve nafaka hakkı ile kadınlara kocaları tarafından gerekli saygının gösterilmesi gibi konular üzerinde mücadelesini yoğunlaştırmıştır. Ayrıca, bu kadın hareketi, dönemin reformcu hareketlerini ve modernizmi bizzat savunarak, kadın eğitimi, sosyal aktivite ve haklarını kısıtlayan geleneksel normları daima eleştirmişlerdir.⁸⁶

Kadın hareketinin kökleşme dönemi olarak nitelendirebileceğimiz bu dönemde, Afgan kadınlarının kamusal alanda henüz bir kimlik kazanmadığı, sadece eğitim, mehir, miras, nafaka ve diğer türlü sosyal haklarına kavuşmak için çabaladıkları söylenebilir.

Diğer yandan, kadınların sosyal hayatla entegre olma mücadelesini gören Kral Amanullah Hükümeti, kadın sorunlarına özel olarak eğilmiş; kadınlara değişik alanlarda eğitim imkânı sunmanın yanı sıra, hukuksal alanda da onlar lehine düzenlemeler yapmaya çalışmıştır. Kral Zahir Şah dönemine gelinceye kadar toprak, miras ve eğitim alanındaki hukuksal düzenlemelere paralel olarak kadınların sosyal durumunda iyileşme belirtisi görülmüştür. Yeni reformlarla kadınlar mirasa ortak oldukları gibi kendilerine verilecek olan örgün eğitim-öğretim de zorunlu hâle getirilmiştir.

1940’lardan sonra, Kral Zahir hükümeti döneminde mücadelelerini daha da şiddetlendiren bu kadın hareketlerinin amacı çok evliliğin yasaklanması, miras, nafaka, eğitim vs. hakların yanı sıra, kamusal yaşamda da yer edinmek olmuştur. Bu kadın hareketleri ve kurdukları “Mirmenu Tuluna 1946”⁸⁷ ve Encümen-i Refah-i Zenan⁸⁸ gibi

---

⁸⁵Kazım, *a.g.e.*,s. 145-146.

⁸⁶Naziri, *a.g.m.*

⁸⁷*Mirmenu Tuluna: Paştunçe iki kelimededen oluşan birleşik bir kelime olup, kadınlar topluluğu, kadınların toplandığı yer gibi anlamlara gelirken, burada ise kadınlar derneği anlamında gelmektedir.*

⁸⁸*Encümen-i Refah-i Zenan: Yükselmiş, ilerlemiş, değişmiş ve gelişmiş kadınlar birliği anlamlarına gelmektedir.*

derneklerin en önemli amacı, Afgan kadınlarının ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yaşam alanlarında yer alabilmesiyle birlikte sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışma hakkını elde etmek olmuştur.⁸⁹

Kadın hareketinde en önemli dönemlerden biri Kral Zahir döneminden cumhuriyetin ilanı olan döneme kadar devam eden süreç içinde görülmüştür. Bu dönemi, kadınların kamusal alanda sosyal bir aktör olma evresi olarak tanımlamak mümkündür. Kadın hareketinin ikinci evresi olarak niteleyebileceğimiz bu evrede kadın hareketi, kamusal alanda kadınların katılabilmelerinin yanısıra, devlet katında kadınlar açısından çok önemli bazı reformların gerçekleşmesine de neden olmuştur. 1960'ta yapılan karma eğitim reformu, 1964 yılı anayasasıyla eşit yurttaşlık ve siyasî faaliyet hakkı tanınan reformlardır. Kendilerini Afgan Milliyetçileri olarak tanımlayanların bile, kadın hakları ve özgürlükleri bağlamında yaşanan gelişmeleri içtenlikle desteklemeleri dolayısıyla, kadın hareketinin gittikçe güçlendiği görülmüştür.⁹⁰

Uzun bir yolculuk neticesinde ekonomik, sosyal, kültürel, çalışma vb. alanlarda söz sahibi olan on binlerce kadının yanısıra, bu kadın hareketleri sonucu 1965 yılı seçimlerinde 4 kadın milletvekilinin de Millet Meclisine girmeyi başardığı görülmüştür.⁹¹ Ayrıca, Batı ve diğer ülke ve toplumlardaki kadın hareketlerinden ilham alan Afgan kadın hareketlerinin düşünce özgürlüğü ve yayın özgürlüğünün önündeki engelin anayasal düzenlemeyle ortadan kalkmasıyla, faaliyetlerini kapsamlı bir şekilde sürdürebilmek için harekete geçtikleri bilinmektedir.⁹² Nitekim 3 Kasım 1966'da sol görüşlüler tarafından düzenlenen genel yürüyüşe katılarak ülkede eşitlik, özgürlük ve demokrasi istiyoruz sloganıyla seslerini duyurmaya çalışan kadınların yanısıra, bazı kadınların sol görüşlü siyasi partilere katıldıkları bilinmektedir.⁹³

Bu durum, azda olsa ülkede eşitlik, özgürlük ve demokrasiden yana bir rüzgârın esmeye başladığının bir göstergesidir denilebilir. Nitekim 1965'lerden önceki tarihsel süreçte kadın hareketleri, hemcinslerinin eğitim-öğretim, miras, mehir, nafaka haklarının verilmesi, koca veyahut aile şiddetinin durdurulması gibi konular üzerine yoğunlaşırken, 1965'lerden sonra ise, adı geçen konuların yanısıra, kamusal alanda eşit

---

⁸⁹Şehla Ferit, "Hukuki Siyasi Zenan dar Afganistan" Yayınlanmamış Makale, Kabil 2005.

⁹⁰ Kanun-ı Esasi-yi 1964, yılı 31. md.

⁹¹Kazım, *a.g.e.*, s. 289.

⁹² Kanun-ı Esasi-yi 1964, 32. md.

⁹³Naziri, *a.g.m.*

hak ve eşit özgürlük gibi konuların üzerine daha çok yoğunlaştıkları bilinmektedir. Üstelik, 1965'ten önceki kadın hareketleri, modernistlerin, liberalistlerin ve entelektüel solcuların yardımıyla yarı bağımsız bir şekilde faaliyetlerini sürdürdükleri için, siyasi ve toplumsal alanda kendilerine özgü bir çizgi oluşturamamışlardır. Durum böyle iken, kadın hareketleri, faaliyet alanlarını merkezden kırsala doğru genişletememenin yanısıra, kadınların kadın olmaktan doğan sorunlarına karşı kapsamlı bir çözüm getirmemiştir.

Ancak 1965'lerden sonra, bir yandan devletin daha özgürlükçü, demokratik bir tavır ve yaklaşım içinde olması, öte yandan ise toplumsal ve siyasal sistemin demokratik bir çizgiye girmesi; kadın hareketlerinin daha özgür ve bağımsız bir biçimde faaliyet göstermelerinin önünü açmıştır. Böylece, ilk olarak 1965 tarihiyle kadın hareketleri, bağımsız bir hareket olarak merkezden kırsala doğru; diğer bir deyişle, büyük şehirlerden taşraya doğru daha geniş bir toplumsal yelpazede faaliyetlerini sürdürmek üzere harekete geçmiştir.

Kadın özgürlüğü, eğitim-öğretimi, çalışma hakkı ve siyasi alanlardaki konularıyla ilgili önemli gelişmelerin yaşanmasına imza atan bu kadın hareketleri, Rus işgali döneminde Maarif Bakanlığı ve Devimci Konsey Başkan Yardımcılığı gibi çok önemli mevkilere getirilecek olan hanım Anâhitâ Ratipzat önderliğinde ülkedeki siyasi, sosyal ve demokratik iyileşmelerden yararlanarak 1965 yılında bağımsız birçok kadın derneğini de açmayı başarmıştır. Açılan bu derneklerle kadın hareketi mülkiyet, eğitim, ekonomik özgürlük ve sosyal güvenceden yoksun bırakılan geniş kadın kitlelerinin haklarını korumada adeta bir devlet işlevini görmüştür. Ayrıca, kadın hareketleri, okuma-yazma bilmeyen kırsal kesim Afgan kadınlarını, ülke genelinde dernekleri bünyesinde açtıkları meslek eğitim kurslarında, dershanelerinde okuma-yazma, dikiş-nakış, dantel, halı-kilim dokuma, kuaförlük, müzik ve güzel sanatlar gibi birbirinden farklı bilim ve sanat dallarında yetişmelerini sağlayarak, ekonomik ve toplumsal kalkınmada bu kadınların bilgi ve becerilerinden yararlanmaya yardımcı olmaya çalışmışlardır.⁹⁴

Sonuç olarak, Kral Amanullah hükümeti döneminde başlayıp da Kral Zahir Şah hükümetinin sona ermesi kadarki tarihsel süreçte çığ gibi hızla büyüyen kadın

---

⁹⁴ Naziri, *a.g.m.*

hareketleri, yayınladıkları dergilerle, kurdukları derneklerle, bir yandan kendi sosyo-kültürel ve ekonomik problemlerini çözmek üzere sosyal ve kamusal hayatla bütünleşmeye çalışırken, öte yandan da, devletin ve toplumun ekonomik kaynaklarına katkıda bulunmuşlardır.

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN

1973'te cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Afganistan'da siyasal, kültürel, toplumsal ve ekonomik alanlarda önemli değişimler meydana gelmiştir. Toplumda, akla gelen her alan ve her konuda değişimler yaşanmıştır. Toplum, tarihin hiçbir döneminde karşılaşmadığı kadar hızlı bir şekilde, önemli değişim ve yapılanmalara sahne olmuştur. Cumhuriyetle birlikte, kraliyet döneminden çok farklı yeni bir toplumsal düzen inşa edilmeye çalışılmıştır.

Kadın konusu, kraliyetin son dönemlerinde olduğu gibi, cumhuriyet döneminde de tartışma zemininde yer bulan ve üzerinde farklı görüşler söylenen konuların başında yer almış, toplumu ve kamuoyunu daha çok ilgilendiren konulardan biri haline gelmiştir. Bu dönemin başında da açıkça yansıdığı gibi, cumhuriyetin ilanından kısa bir dönem sonra, siyasi konulara ağırlık verilmenin yanı sıra, Davut Han'ın "gerçek demokrasi ve halka hizmet sözü" ile kurduğu cumhuriyetinin, aile ve kadın konularıyla ilgili meselelerle de yakından ilgilendiği bilinmektedir. Nitekim kadın eğitimi-öğretimiyle ilgili olanakların artırılması, merkez ve çevre illerdeki yüksek öğretim kurumlarında kız öğrenci oranlarının giderek büyümesi ve aynı zamanda, kamu ve özel kurumlarda kadın istihdam oranının hızlı bir şekilde artması, Davut Han ve cumhuriyetinin kadın konularıyla yakından ilgilendiğinin açık ve net bir göstergesidir.⁹⁵

Diğer yandan, kadınların toplumsal statüsünü köklü biçimde değiştirmek ve onları sorumlu, kendilerine güvenen birer Afgan vatandaşı haline getirmek, cumhuriyetin kurucusu Davut Han'ın en önemli amaçlarından biri olmuştur. Davut Han, kadın ve erkek arasında siyasi, iktisadi, sosyo-kültürel alanlarda tam bir eşitliği ve eşit olanakları sağlamak için demokratik ve insan hakları ilkelerine dayanarak kadın ve erkekte oluşan Afgan halkına anayasanın 27. Maddesi uyarınca, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit hak ve özgürlük imkânları tanımıştır.⁹⁶ Afgan Kadınlarının hakları

---

⁹⁵ Kazım, *a.g.e.*, s. 305.

⁹⁶ Kanun-ı Esasi-yi 1976, 27. md.

ve özgürlüklerine çok önem veren Davut Han, tüm dikkatini başta çok eşlilik olmak üzere, kadın erkek arasında farklılık gözeten yasal ve yasadışı düşünce ve konuların ortadan kaldırılması üzerine toplamıştır. Kadınların toplumsal, siyasal, kültürel ve çalışma yaşamına katılmalarının önüne bir engel gibi görünen çarşaf ve burkayı yasal yollarla daha öncede kısmen ifade edildiği gibi ortadan kaldırmayı başaran Davut Han, enerjisinin büyük bir bölümünü Afgan kadınlarının seçme ve seçilme haklarıyla birlikte, diğer sosyal hakları ve özgürlüklerini içeren bir seri yasal ve yönetsel reformlara verdiği görülmüştür. Davut Han'ın konuşmaları ve çıkardığı anayasa, medeni yasa, eğitim vb. yasalarından da anlaşılacağı üzere, kadınların özgürleşerek toplumsal bir aktör haline dönüşmeleri, bu dönemin eşitlikçi yasalarının sayesinde gerçekleşmiştir.⁹⁷

Cumhuriyet dönemi kadının sosyal statüsü, eğitim-öğretimi, çalışma yaşamındaki yeri ve hareketleriyle daha detaylı bilgi edinmek için, konu bütünlüğünü dağıtmaksızın çalışmayı, kadın kimliğinin toplumsal dönüşü başlığından başlamanın daha faydalı olacağı kanaatindeyim.

2.1. Kadın Kimliğinin Toplumsal Dönüşümü

Afganistan'da, kadın kimliğinin toplumsal bir aktör haline dönüşü cumhuriyet döneminde başlamıştır. Bu dönemi, kadınların toplumsal hayatla bütünleştiği dönem olarak görmek mümkündür. Çünkü, devletin, kadın eğitimi konusuna çok önem vermesinin yanısıra, özgürlük ve istihdam konularına da bir o kadar önem vermesi ister istemez, Afgan kadınlarını toplumsal bir obje haline getirmiştir. Bu dönem hükümetinin en önemli reformu, baskın ve otoriter eski toplumsal ve siyasal sistemi yıkarak demokratik, özgürlükçü, Batı perspektifine uygun, toplum insanının tam olarak kendini güvende hissettiği ve yaşadığı yeni bir toplumsal ve siyasal sisteme geçerek, kadınların ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlardaki konumlarıyla ilgili başlatılan reformları genişletmek olmuştur. Bundan dolayı, Davut Han ve kurmuş olduğu cumhuriyeti en fazla coşkuyla karşılayanların başında kadınların geldiği söylenebilir.

Bu dönemde, bizzat Cumhurbaşkanı Davut Han tarafından maddî ve manevî destek alan yüksek teshilli ve aydın, yükselen bir kadın ordusunun yanı başında, aynı zamanda siyasi, sosyal ve kültürel amaçlı birçok kadın hareketi de ortaya çıkmıştır.

---

⁹⁷ Stanzai, *a.g.e.*, s. 160.

Cemiyet-i İnkılâb-yi Zenân-ı Afganistan,⁹⁸ Encümen-i Hembestegi-yi Zenân-ı Afgan,⁹⁹ Nihat-ı Beyn'el Milel-i Zenân-ı Afganistan,¹⁰⁰ Sâzmân-ı Demokratik-i Zenân-ı Afgan¹⁰¹ ve diğerleridir.¹⁰² Kraliyetten cumhuriyet dönemine uzanan tarihsel süreçte, birçok defa farklı sebeplerden dolayı (Encümen-i Himayeti Nisvan,¹⁰³ Müessese-i Hayriye-i Nisvan¹⁰⁴ ve Mirmen-u Tulûna) gibi isimleri almak zorunda kalan Sâzmân-ı Demokratik-i Zenân-ı Afgan'ın yanı başında 1977 yılı faaliyete başlayan Cemiyet-i İnkılâb-yi Zenân-ı Afganistan isimli feminist kadın hareketi de diğer kadın hareketleri gibi mücadele alanı olarak kadınların siyasi hakları, özgürlükleri, kamusal kurumlarda erkeklerin yanında eşit bir biçimde yer alabilmesiyle demokratik ve laik bir sistemi savunmuştur. Gerek Cemiyet-i İnkılab-yi Zenân-ı Afganistan, gerekse Sâzmân-ı demokratik-i Zenan-ı Afgan ve diğer kadın hareketlerinin, Afgan kadınlarının siyasi, sosyal, ekonomik, çalışma ve eğitim hakları yönündeki verdikleri eşsiz mücadeleleri sonucu, çok geçmeden toplumda görgülü, kültürlü, aydın, büyük bir kadın kitlesi meydana gelmiştir.¹⁰⁵

Kadınların sosyal konumlarıyla ilgilenen özgür ve bağımsız bir kadın kesiminin olmasının yanısıra, erkeklerin de kadınların sosyal konumları üzerine eğilmeye başlaması, sağcılardan solculara kadar, Batıcılardan İslamcılara kadar, hemen her toplumsal, siyasal ve ideolojik kesimden Afgan Kadınlarının sosyal statüleri, üstlendikleri rollerle ilgili yazı yazmaları; görüş beyanında bulunmaları, kadın konusunu en popüler konulardan biri haline getirmiştir. Gerçekten de, kadın konusuna karşı gelişen bu ilgi, konuyla ilgili kitap, dergi, gazete türünden çok sayıda eserin yayınlanmasına yol açmıştır. Payam-ı Zen,¹⁰⁶ Ayine-i Zen,¹⁰⁷ Radyo Payam-ı Zenân-ı Afganistan¹⁰⁸ vb. bunlardan birkaçıdır.

---

⁹⁸ Cemiyeti İnkılabiyi Zenan Afganistan: *Afganistan savaş veyahut Afganistan savunma kadın birliği demektir.*

⁹⁹ Encümeni Hembestegiye Zenan-ı Afgan: *Afgan kadın birliği.*

¹⁰⁰ Nihat-ı Beyn'el Milel-i Zenân-ı Afganistan: Afganistan Uluslararası kadın birliği.

¹⁰¹ Sâzmân-ı Demokratik-i Zenân-ı Afgan: Afgan Demokratik Kadın Partisi.

¹⁰² Wikipedia, "Cunbişi Zenan dar Afganistan", <http://fa.wikipedia.org> (28.04.2012)

¹⁰³ Encümen-i Himayeti Nisvan: Kadın haklarına yardım ve koruma birliği.

¹⁰⁴ Müessese-i Hayriye-i Nisvan: Kadına yardım kurumu.

¹⁰⁵ Cemiyet-i İnkılabiyi Zenan Afganistan, <http://pz.rawa.org/>, (28.04.2012)

¹⁰⁶ Payam-i Zan: Kadın sesi.

¹⁰⁷ Ayine-i Zan: Kadın aynası.

¹⁰⁸ Radyo Payam-i Zenan-ı Afganistan: *Afgan kadının sesini duyuran radyo demektir.*

Bu önemli gelişmeler sonucu, bu dönemde Afgan kadınlarının eğitim-öğretim alanlarındaki konumlarıyla çalışma yaşamı içindeki yerleri tartışma konusu olmaktan neredeyse çıkarken, kadınların hukuksal, siyasal ve seçim haklarıyla özgürlük hakları ve sorunları gündeme oturmuştur. Bu sorun, kimi entelektüel bilim adamlarıyla bazı sosyalist ve sağcı siyasetçilerin de odak noktası haline gelirken, özellikle, Sosyalist Halk ve Parçam Partileri sürekli olarak Afgan kadınlarının özgürlük ve siyasî istemlerinin yerine getirilmesi için destek olmuşlardır.¹⁰⁹

Cumhuriyetin özgürlükçü ve demokratik ortamı içinde ortaya çıkan Encümen-i Himayet-i Zenân ve Encümen-i Hembestegi-yi Zenan-ı Afgan gibi kadın hareketleri ve kurulan bazı kadın derneklerinin yanısıra, Sosyalist Halk ve Parçam gibi siyasi partilerin kadın kollarının en temel hedeflerinden biri de hemcinslerinin siyasal haklarını elde etmek olmuştur. Dolayısıyla, cumhuriyet dönemi kadınlarının odaklaştıkları tek nokta, kamusal ve sosyal yaşamın ortak bir aktörü olmanın yanında, özgürlüklerine kavuşarak siyasal yaşamın da ortak bir aktörü olabilmek için çaba sarf etmek olmuştur.¹¹⁰

Bağımsız kadın hareketleri ve kimi sosyalist siyasi partilerin, Afgan kadınlarının özgürlük, siyasal haklarının verilmesi yönündeki çabalarına rağmen, Davut Han hükümetinin kadınların siyasal haklarıyla ilgili yakından ilgilenmediği saptanmıştır. Oysaki Davut Han'ın 1953-1963'lü yıllar arası başbakanlığı döneminde, Afgan kadınlarının sosyal, kültürel, ekonomik ve hatta siyasal haklarıyla da yakından ilgilenerek, adeta onlara tıpkı Batı kadınlarının yaşadığı bağımsız, özgür bir sosyo-kültürel ve demokratik ortamı oluşturmak için var gücüyle çabaladığı ortadayken, cumhurbaşkanlığı döneminde ise kadınların siyasal haklarıyla pek fazla ilgilenmediği saptanmıştır. Bu durum, konuyla ilgilenen pekçok aydın, yazar ve kimi siyasetçilerin bile kafalarının karışmasına neden olmuştur.

Araştırmacı ve yazar Seyit Abdullah Kazım, cumhuriyet dönemi hükümetinin, Afgan kadınlarının sosyal ve siyasal konumlarıyla ilgili herhangi bir değişiklik yapmamalarını, Davut Han ve beraberindeki bürokratların, yeni kurulan cumhuriyetin ayakta kalabilmesi için içte ve dışta birçok yeni alt ve üst yapı çalışmaları ve değişimlerle meşgul olmalarına bağlamıştır. Kazım'a göre, "*Davut hükümeti ayakta kalabilmek için Moskova'nın belirlediği eksenden kayarak Batı ülkeleri, özellikle ABD,*

---

¹⁰⁹ Naziri, *a.g.m.*

¹¹⁰ Naziri, *a.g.m.*

Müslüman devletleri ve özellikle de komşularla yeni bir siyasi stratejik süreci başlatmıştı."¹¹¹ Batı eksenli izlenen bu politika, sıcak sulara inerek bölgede söz sahibi olmayı planlayan Rusya'nın siyasî rotasının çevirdiği yöne ters esen bir rüzgâr gibi düşünülməsi, Davut hükümetinin içinden çıkılması güç olan siyasi çekişme ve iç bataklığa sürüklemiştir. Bundan dolayı Davut hükümeti, kadınların siyasi konumlarıyla ilgili yapmacık bir şekilde, ikinci bölümde daha ayrıntılı bir biçimde değinileceği üzere, sayısı belli olmayan bir kadın grubunu Loya Cirga¹¹² Meclisi'ne sokmaktan öteye geçememiştir.¹¹³

Sonuç olarak, cumhuriyet döneminde, eğer kadınların çözüme kavuşmayan oy hakkı ve siyasi sorunları dışında eğitim-öğretim, çalışma ve kamusal alanlardaki konumlarıyla ilgili çok kısa bir süre olmasına rağmen, geride bırakılan tarihsel süreçte göre önemli ölçüde değişim ve gelişmelerin yaşanmasına tanık olunmuştur. Kadın eğitimi olanakları artırılırken, okul ve üniversitelerin kız öğrenci oranları hızla

---

¹¹¹ Kazım, *a.g.e.*, s. 317-320.

¹¹² *Loya Cirga: Kelime anlamı itibarıyla Loya, büyük ve Cirga ise meclis anlamına gelen peştüce birleşik bir kelime olup, Büyük Meclis anlamını taşımaktadır. Ülkenin karşı karşıya kaldığı ani ve buhran-i, siyasi ve sosyal durumlarda toplumun önde gelen, ak saçlı, elit ve bürokratların bir araya gelmeleri sonucu meydana gelen bir meclistir. Diğer bir deyişle, anayasa taslağının kabulü ve cumhurbaşkanı tayininde, üyelerinin, ülkenin dört bir yanından kral ya da cumhurbaşkanı tarafından hem seçim ve hem de seçim dışı bir yöntemle bir çatıl altında toplandığı bir meclistir (N.A.M.H, Loya veya Loya Cirga-i Tarihi Ananav-i ki Musibetha-yi Azim-i Milli ra Raşa Namuda ve Hahad Namud, Kabil 1980, s. 4). İlk Loya Cirga Meclisi 1747 yılında gerçekleşmektedir. Nadir Afşar'ın ölümü üzerine Eylül 1747'de, Şersürh Mezar-i Nadir abat Asker Kalesi Kandahar'da yapılan Loya Cirga'da Popalzai, Galzai, Nurzai, Seduzai isimli Afgan Peştun kavimleri ve diğer azınlıkların bir arada toplanarak, Seduzai Kavminden Ahmet Şah-i Ebdali-yi Kral seçerken, daha önce Aryana olarak bilinen bölgenin isminin de bu Loya Cirga Meclisince Afganistan olarak değiştirildiği görülmektedir (a.g.e., s. 15-16). Resmi kayıtlarda ilk olarak yer bulması hasebiyle ilk Loya Cirga olarak bilinen bu Loya Cirga'dan sonra, ikinci bir Loya Cirga Muhammed Zaman Han Başkanlığına, Birinci İngiliz işgaline karşı çare bulmak ve halkı ayaklandırmak üzere Kabil'de gerçekleştirilen Loya Cirga'dır. 1846 yılı Abdullah Açıkzai çardağında yapılan bu Loya Cirga'dan sonra, Emir Şer Ali Han'ın Kraliyet tahtında oturtulması için 1893 gerçekleşen Loya Cirga, Amanullah Han'ın dedesi Abburrahman Han başkanlığında Hint-İngiliz ve Afganistan arasında Devrent antlaşması için 1915 yılında gerçekleşen Loya Cirga, Amanullah Han'ın babası Kral Hebibullah başkanlığında 540 kişinin Birinci Dünya Savaşı'na katılıp katılmamak için toplandığı Loya Cirga ve 1941 yılında Muhammed Haşim Han başkanlığında gerçekleşen Loya Cirga'dır. 800 kişiden oluşan bu Loya Cirga Meclisi'nden çıkan karar sonucu bir yandan Afganistan İkinci Dünya Savaşı'na katılmazken, diğer yandan da Almanya ve İtalya vatandaşlarını sınır dışı etmiştir... Ve Sibgetullah Müceddedi başkanlığında 500 kişinin katılımıyla 2003 yılı Hamit Karzai Dönemi Anayasası'nın kabulü için gerçekleşen Loya Cirga bv. (Loya Cirga, <http://www.wikipedia.com>). Loya Cirga Meclisi geçici bir meclis olup, Parlamento veya Senato Meclisi gibi daimi değildir. Loya Cirga Meclisi üyelerinin her türlü ihtiyacı bu meclisinin devam ettiği sürece devlet tarafından sağlanmış olup, meclis bittiğinde bu üyelere sağlanan imkanlar da kesilmektedir.*

¹¹³ Mir Muhammed Sıdık Ferhenk, *Afganistan dar Penç Karn-i Ahir*, Cilt 2, İran 1992, s. 40.

çoğalmıştır. Merkez ve çevre illerdeki üniversite ve diğer öğretim kurumlarında, öğrenim görmek üzere Afgan kızları tam bir güven içinde gidebiliyorken, sağlanan bu demokratik ve güven ortamında mevcut kadın hareketleri, kadın hakları ve özgürlükleri yönündeki faaliyetlerini sürdürmekle kalmamış, aynı zamanda, neredeyse aynı amacı paylaşan birçok yeni kadın hareketlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

2.2. Kadın Eğitimi

26 Ağustos 1973 yılında Davut Han, bir darbe ile amcaoğlu Kral Zahir Şah hükümetine son vererek cumhuriyeti ilan edip yönetimi ele geçirmiştir. Getirdiği cumhuriyet sistemi ve yapacağı değişim ve reformlarla ilgili halka bilgi verirken, bu reformlar arasında eğitim reformuna öncelik vereceğine işaret etmiştir. Davut Han'a göre, *“Afganistan Cumhuriyeti, eğitim-öğretim sistemini gözden geçirerek, eksikleri varsa düzelterek; okuma-yazma seviyesini artırarak, kültürel ve milli değerleri yükseltmek için bütün gücüyle çalışacak, topluma iyi bir hizmet verebilmek için, gençleri takva ve vatan sevgisiyle yetiştirecektir.*

Devlet, eğitimi ülke genelinde ilköğretim düzeyine kadar kız ve erkek öğrencilerine kendi eğitim kurumlarınca temin edecektir. Ayrıca, aydın kadın oranını artırmak için ortaöğretim, lise ve yüksek öğretim kurumlarında görülen eğitim-öğretim olanakları da artırılacaktır.”¹¹⁴

Yeni reforma göre, (6+3+3) kanunu (8+4) olarak değiştirilmiştir. Yani bu kanuna göre, ilköğretim süresi 6'dan sekize yükselirken, ortaöğretim süresi ortadan kaldırılarak lise süresi 4'e çıkartılmıştır.¹¹⁵

Cumhuriyet kurularak, yeni eğitim yasasının yürürlüğe geçmesiyle 6 yıldan 8 yıla çıkartılan ilköğretim zorunlu ve parasız olarak yasalaştırılmıştır. İlköğretimin yanısıra, lise ve yüksek öğretim kurumlarında sunulan öğrenim olanaklarından yararlanmanın parasız olması, yüksek tahsil yapan kadınlara geleneksel ev hanımlığı gibi rollerinin dışında, erkekler gibi bir meslek edinip, toplumsal, ekonomik, çalışma, kültürel vs. faaliyetlere katılma imkânını sağlamıştır. Eğitimin, Afgan kadınlarının toplum içindeki yerini yükseltici bir fonksiyon görmesi dolayısıyla, eğitimin yararlı ve önemi bir unsur

---

¹¹⁴ Andişmant, *a.g.e.*, s. 126-127.

¹¹⁵ Stanzai, *a.g.e.*, s. 160.

olduğunun farkına varılmış ve öğretim kurumlarındaki kız öğrenci oranları hızla büyümeye başlamıştır.¹¹⁶

Öte yandan, bu dönemde, kadın nüfusun eğitim düzeyinin erkeklerle eşit bir seviyeye ulaştırmak için ilköğretimden tutun lise ve yüksek meslek okulları gibi birçok yeni öğretim kurumu da açılmıştır. Örneğin, yarı yüksek öğretim kurumu olan “Teknik-i Âliyi-i Kabul, Muavin Mühendislik yarı yüksek meslek okulu, Müzik Lisesi vb.” açılmanın yanısıra, ülke genelinde 115 kadar ilköğretim kız ve erkek okulu açılmıştır.¹¹⁷ Kadına sağlanan eğitim, toplumdaki durumunu iyileştirerek, üretimde ve toplumsal kalkınmada beklenen sonucu vermediği için, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 190 bap okuma-yazma dershanesi Kabil ve çevresindeki illerde, 41 okuma-yazma dershanesi Bağlan’da ve 34 adet okuma-yazma dershanesi de Kuhdamen’de¹¹⁸ açılmıştır. Afgan kadınlarına okuma ve yazma öğreten bu kursların veyahut dershanelerin bütün öğrencilerine Okuma Kitabı, Matematik, Öğretmen Kılavuz kitapları, bakanlık tarafından temin edilerek, gereken imkânlar seferber edilmiştir.¹¹⁹

Yukarıdaki bu gelişmelere paralel olarak 1975, yılında Eğitim Fakülteleri ve Darü’l-Muallimin’lerden mezun olan 1318 öğrenciden yaklaşık 276’sını kız öğrenciler oluştururken, aynı yılda, 950 kadar kız öğrenci Kabil ve Neggerhar Üniversiteleri başta olmak üzere, yarı yüksek öğretim-öğretim kurumları olarak bilinen Daru’l-Müallimin’ler, Ziraat Fakültesi, İdare ve Meslek Fakültelerinde kayıt yaptırmıştır.¹²⁰ Ayrıca, kadın ve erkek spor öğretmenlerinin eğitim seviyelerini yükseltebilmek için, “Enstitü-ü Terbiye-i Beden-i” adında yarı yüksek öğretim spor okulu açılmıştır. Açılan bu eğitim kurumunda, yaklaşık olarak 90 kişilik bir gruptan oluşan kız ve erkek öğrenci, öğrenim görmeye başlamıştır. Bu eğitim kurumlarında öğrenim gören kız öğrencilerinin yanısıra, İngiltere, Amerika, İran, Hindistan, Almanya, Rusya gibi ülkelere de yüksek tahsil ve uzmanlık yapmak üzere gönderilen yüzlerce erkek öğrenci ile birlikte, kız öğrencileri de gönderilmiştir.¹²¹

---

¹¹⁶ Cemilurrahman Kamgar, *Tarih-i Maarifi Afganistan*, Meyvent yayınları, Kabil 2008, s. 90.

¹¹⁷ Kamgar, *a.g.e.*, s. 87; Andişmand, *a.g.e.*, s. 128.

¹¹⁸ Kuhdamen: *Dağın eteği veya dağın yamacı anlamlarına gelir.*

¹¹⁹ Kamgar, *a.g.e.*, s. 88.

¹²⁰ Stanzai, *a.g.e.*, s. 161.

¹²¹ Kamgar, *a.g.e.*, s. 88.

1976 yılında, devletin eğitime dönük finansal imkânların artırmasıyla varolan ilkokul, ortaokul, lise ve diğer meslek eğitim kurumlarının yanında birçok yeni kız eğitim kurumu açılmıştır. Açılan bu eğitim kurumlarıyla mevcut kız öğrencilerinin sayısı 128107'den 158844'lük bir rakama çıkmıştır. Bu rakamın cumhuriyetin sonlarına doğru daha farklı ve büyük bir boyuta ulaşacağını altı çizilmiştir.¹²²

Her ne kadar, Davut Han ve hükümetinin toplumsal, siyasal, ekonomik, idari ve diğer alanlardaki yaşanan bir takım sorunlardan dolayı diğer dönemlere göre geride kaldığını iddia edenler olsa bile, cumhuriyetin sonlarına doğru kadın eğitimi yönündeki olanakların artırılmasıyla, Afgan kadınları ve kızlarının tahsil yapmaları daha müsait hale gelmiştir.¹²³ Kız öğrencilerinin sayıları ilköğretim, ortaöğretim, lise, meslek okulları ve yarı yüksek öğretim kurumları olarak bilinen öğretmen yetiştirme okullarında 167125'lik bir rakama ulaşmıştır. Bu rakamın, 1976 yılında elde edilen 158844 rakamıyla kıyaslandığında daha büyük bir rakam olduğunu söylemek mümkündür.¹²⁴

Kadın eğitimi bağlamında yaşanan önemli bu gelişmelere rağmen, sağlanan hizmetlerin ülke çapındaki dengesiz dağılımı, yasalarca temellendirilen eğitimde, fırsat eşitliğini bozacak bir niteliğe bürünmüştür. Nicelik ve nitelik bakımından, büyük kentlerde sağlanan eğitim olanaklarının, ülke nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan kırsal kesim kadınlarına sağlanmadığını söylemek mümkündür. Buna ilave olarak, eğitimde cinsiyet farkının hem kırsal, hem de kentsel kesimlerde, hemen her yaş grubunda varlığını sürdürdüğü söz konusu iken; üstelik kırsal kesimlerde sağlanan eğitim olanaklarına erkeklere öncelik verildiğini görmekteyiz. Buna karşı, kentsel kesimlerde ise eğitimde cinsiyet farkı azaldığından dolayı, kadın ve erkek nüfusun eğitim düzeyi arasında, kraliyet döneminde olduğu kadar ciddi bir farkın olmadığını söyleyebiliriz.

1977, yani Davut Han hükümetinin son yılındaki istatistiki bilgilere göre, ilköğretim düzeyinde olan tüm eğitim kurumlarında kız öğrencilerinin sayısı 152793'a çıkmışken, ortaöğretimde ve liselerde ise bu sayı 14332 olarak belirlenmiştir. Buna karşı, erkek öğrencilerinin sayıları ilköğretim düzeyinde olan eğitim kurumlarında

---

¹²² Andişmant, *a.g.e.*, s. 130

¹²³ Ferhang, *a.g.e.*, s. 61.

¹²⁴ Stanzai, *a.g.e.*, s. 164.

789994 iken, ortaöğretim ve liselerde ise 80675'lik bir rakam olarak saptanmıştır.¹²⁵ Bunlara ilave olarak da, yarı yüksek meslek okulları ve öğretmen yetiştirme yüksek okullarının yanısıra, merkezdeki üniversite ve fakülteleri başta olmak üzere, ülkenin diğer büyük kentlerinde hizmet vermekte olan üniversite ve fakültelerde de binlerce Afgan kız öğrencinin öğrenim görüyor olmasından söz etmek mümkündür. Nitekim bu bağlamda 1975'te elde edilen bir bilgiye göre, tüm fakültelerde öğrenim görmekte olan kız öğrencilerinin sayıları 2507 olarak saptanırken, bu rakamın 1977 yılı, yani Davut Han hükümetinin son döneminde 3158 çıktığı görülmüştür.¹²⁶ Ancak ziraat, teknik ve ilahiyat gibi yüksek okul veyahut fakültelerde erkek öğrencilerin sayılarının 14100 gibi bir rakama yükseltmiş olmalarına rağmen, bu fakültelerde kız öğrencisinin izine rastlanılmamaktadır.¹²⁷

Gerek fakülte ve yüksek okullarda, gerekse de ilköğretim, ortaöğretim ve lise gibi alt kademedeki eğitim kurumlarında, kız öğrencilerinin sayısının, erkek öğrencilerine göre düşük olmasının nedeni, tıpkı kırsal kesimde, erkek eğitime önem ve öncelik verildiği gibi, kimi fakülte, okul ve yarı yüksek okullarda da, "bu fakülte ve bölümlerde, kadınların eğitim almalarına gerek yoktur; girmeleri uygun değildir" gibi görüşlerin öne çıkıyor olmasıdır.

Bütün bunlara rağmen, eğitim-öğrenim olanaklarından erkekler kadar kadınların da yararlanabilmesi için uzun yıllardan beri sistematik bir biçimde güdülen siyaset ve takip edilen yol, önemli çapta eğitilmiş ve seçkin bir kadın grubunu cumhuriyet döneminde meydana getirmiştir. Bu seçkin kadınlardan kimileri tıp, hukuk, edebiyat ve diğer alanlarda serbest meslek edinerek akademik kariyerlerini yükseltirken, kimilerinin ise, kamu ve özel kurumlarda, erkeklerin yanında yoğun bir biçimde yer aldıkları görülmektedir.

2.3. Çalışma Yaşamında Kadın

Cumhuriyet dönemi, hızlı bir devrim ve değişim sürecinin başlatılmasıyla birlikte adli, idari, sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda meydana gelen değişimlerin yanısıra, çalışma yaşamında da değişimler meydana getirmiştir. Bu değişimler, yıllardan

---

¹²⁵ Andişmant, *a.g.e.*, s. 131.

¹²⁶ Seyfurrahman Samadi, *Talim 'u Terbiye ve Camiayı Afgan-i dar Karn-ı Bistum*, Afganistan Kültür yayınevi, Fransa 2002, s. 122.

¹²⁷ Andişmant, *e.g.e.*, s. 133.

beri değişmeyen Afgan kadınlarının geleneksel statüsünü kökünden değiştirmenin yanısıra, sosyal ve ekonomik yaşamda üstlendikleri rolleri de arttırmaya başlamıştır. Bu dönemde başlayan sanayi ve hizmet sektörlerinin yanında, tıpkı kraliyet döneminde olduğu gibi, kadınlara özel yeni iş olanakları da yaratılmıştır. Nitekim, Afgan kadınlarının çalışma yaşamına katılma ve kariyer geliştirmelerinde önemli gelişmeler bu dönemde yaşanmıştır.

Toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıda meydana gelen değişim ve gelişmeler sayesinde, çağdaş anlamda ücretli çalışmanın Afgan kadınları için yaygınlaşmaya başladığı dönem ancak cumhuriyet dönemi olmuştur. Çalışma yaşamında cinsiyete dayalı iş bölümü etkisini hala sürdürmesine rağmen, kadın işgücü öneminin artmasına binaen, bir yandan çalışma yaşamında kadın sayısı hızla çoğalırken, bir yandan da profesyonel meslek sahibi kadın grubu da yine bu dönemde meydana gelmiştir. Hatta kadınların işgücü piyasalarındaki durumlarını iyileştirilmesine dönük devletin çalışmalarının bile olduğu söylenmektedir.

Kadınların çalışma yaşamının düzenlenmesinde en önemli rolü hiç şüphesiz cumhuriyet döneminde hazırlanan anayasa oynamıştır. 5 Mart 1976 tarihinde kabul edilen anayasanın 41. Maddesi uyarınca, erkek ve kadın tüm çalışanların her türlü haklarının devletin güvencesi altına alınacağı, çalışma koşulları düzenlenerek iş olanaklarının artırılacağı ifadesine yer verilmiştir.¹²⁸

Gerçekten cumhuriyet dönemine kadar, çalışma yaşamında kadın işgücünden söz eden ve onunla ilgili düzenlemelere giden bir kanunun varlığından bahsetmek neredeyse imkânsızdır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte ağırlıklı olarak çalışma yaşamına katılan kadınların sayısındaki artıştan sonra, kadınların çalışma hakkını düzenleyen kanun da hazırlanmıştır. Anayasanın 41. Maddesine dayanarak hazırlanan bu kanunun ilk maddesinin hükmü uyarınca, kadınların, gerek devlet ve gerekse özel sanayi sektörleri ve iş yerlerinde ağır şartlar altında çalıştırılmalarının yanısıra, geceleyin çalıştırılmaları da yasaklanmıştır.¹²⁹

---

¹²⁸ Kanun-ı Esasi-yi 1976, 41. md.

¹²⁹ Kanun-ı Kar 1975, 1. md.

Ancak, bu çalışma yasasında, tarım sektörlerinde çalışan kadınlar için herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Buna rağmen, yine de hukuki bir düzenlemenin getirilmesi, çalışan kadınlar açısından bakıldığında önemli bir kazançtır.

Cumhuriyet dönemine kadar Afganistan'da sanayileşme ve kentleşme düzeyinin çok düşük olması sebebiyle, üretim sektöründe çalışan faal nüfusun büyük çoğunluğunun tarım sektörlerinde çalıştığı saptanırken, ailedeki çalışan kadın işgücünü bu hesaba katmak şartıyla, tarım sektöründe çalışan nüfusun neredeyse %50'sini kadınların oluşturduğu görülmüştür. Tarımsal alanlarda Afgan kadınlarının, erkeklerle neredeyse eşit ağırlıkta olduğunu söylemek mümkün olmakla birlikte, tarım dışı sektörlerde çalışan kadın oranının iyi bir düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Afganistan'da, tarım dışı sektörlerde çalışan erkek işgücü oranı %75'lik bir rakama ulaşırken, kadın işgücü oranının %25'ler civarında bulunması, cumhuriyet öncesi Afganistan'da sanayi ve özel işlerinde geride olmasının yanısıra, kamu-özel kurum ve kuruluşlarında da, kadın işgücü veyahut kadın istihdamının erkeklerinkine göre daha geri planda kalığının somut bir göstergesidir.¹³⁰

Ancak, cumhuriyet döneminde yapılan yasal düzenlemelerin yanısıra, bu yeni dönemde devlete ait iş yerlerinin yanında özel sektör ve iş yerlerinin önem görmeye başlamasıyla birlikte, ekonomik yapıda da öncesine göre büyük ölçüde değişimler ve gelişmeler meydana gelmiştir. Bu değişim ve gelişmeler sonucu Afgan kadınları da, kamu ve özel iş yerlerinde birbirinden farklı birçok alanda çalışmaya başlamıştır. Nitekim bu dönemde kamu kurumları, yüksek öğrenim görmüş olan Afgan kadınlarının başlıca çalışma alanını oluşturmuştur. İkinci bölümde daha ayrıntılı bir biçimde değinileceği üzere, yüksek tahsil görmüş 10000 (on bin Afgan kadını), cumhurbaşkanlığında, maliyede, adliyede, Ticaret Bakanlığı'nda, Sanayi Bakanlığı'nda, Kültür Bakanlığı'nda, Sağlık Bakanlığı'nda, İletişim Bakanlığı'nda, Milli Eğitim Bakanlığı'nda, Yüksek Öğretim Bakanlığı'nda, havacılıkta, bankalarda, Kızılay'da ve Kabil Büyükşehir Belediyesi'nde memur, şube müdürü, daire başkanı, sekreter, müdür yardımcısı ve genel müdür statüsünde çalışmışlardır.¹³¹ Kamuda çalışan kadınların sayıları bunlarla sınırlı değil; ikinci bölümde daha ayrıntılı bir biçimde değinileceği

---

¹³⁰ Aza-i Guruh-i Tahkik, *a.g.e.*, s. 40.

¹³¹ Kazım, *a.g.e.*, s. 283-284.

üzere, bir milyona yakın Afgan kadınının kamu sektörlerinde çalıştıkları da bilinmektedir.

Diğer yandan, 19.280.000 ülke nüfusunun, çalışma yaşamına katılan 6113800 (altı milyonu bir yüzü on üç bin sekiz yüz) kadın ve erkek nüfusundan tahmini olarak 3113800 çalışanın, hayvancılık, tarım, sanayi ve üretim sektörlerinde çalıştıkları saptanmaktadır.¹³² Ki bu rakamdan, halı-kilim dokuma sanayisinde çalışanların %17; dikiş-nakiş gibi iş yerlerinde çalışanların %15; tarım sektöründe çalışanların %29; tekstil ve terziilik gibi iş yerlerinde çalışanların %7; fırında çalışanların %6; kuaförlükte çalışanların %8; mağaza, market gibi diğer iş alanlarında çalışanların ise %5'i kadın çalışanlardan oluştuğu saptanmıştır.¹³³ Ayrıca, avukat, hâkim, akademisyen, mimar ve mühendis gibi birçok bilim ve meslek dalında çalışan yoğun bir kadın kitlesinin varlığı da bilinmektedir. Ancak, ne bu adı geçen meslek ve bilim dallarında ve ne de özel kurumlarda, toplam kadın işgücü oranının tüm ayrıntılarıyla ortaya koyan somut bir istatistik bilgiye ulaşılabilmemiz mümkün olmamaktadır.

Sonuç olarak, cumhuriyet dönemi, yapılan yasal düzenlemeler sayesinde erkek işgücü yanında kadın işgücü de önem kazanmış, ülkenin kırsal kesimleri hariç, sanayi ve teknolojik olanaklarının yoğunlaştığı merkez ve büyük şehirlerde ücretli olarak çalışma, kadınlar arasında yaygınlaşmıştır. Böylece çalışma yaşamında, erkek işgücü kadar kadın işgücü de görülür ve hissedilir hale gelmiştir.

2.4. Kadın Hareketi

Kadın hareketinde üçüncü ve önemli bir evre 1973'yılı cumhuriyetin ilanı ile başlar ve 1979'lu yıllara kadar devam eder. Genel olarak bu evreyi, Afgan kadınının "siyasal, kamusal ve hukuksal" kimliğini arama evresi olarak nitelendirebilmemiz mümkündür. Feminist ve Feminist dışı değişik akımların birlikte rol üstlendiği bu evrede, kadın hareketleri Afganistan'da dikkat çeken bir hareket olarak gün yüzüne çıkmıştır. Cumhuriyet döneminin siyasal yaşamı sağ ve sol gruplardan boşaltması yeni oluşumlar için oldukça elverişli bir ortamı hazırlamıştır. Bu ortamın bir ürünü olarak daha önce sol gruplar içinde ve yanında yer alan bazı entelektüel kadınlar, sol gruptan ayrılarak, sadece kadınları ilgilendiren bir hareketi başlatmışlardır. Davut Han

¹³² De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, Salname-i Afganistan, Kabil 1977, s. 450.

¹³³ Aza-i Guruh-i Tahkik, *a.g.e.*, s. 42.

cumhuriyeti boyunca yayınladıkları dergiler ve gazetelerle seslerini duyurmaya çalışan eşitlikçi, özgürlükçü ve sosyalist bir karaktere sahip “Encümen-i Hembestegi-yi Zenan-ı Afgan, Nihat Beyn’el Mileli-yi Zenan-ı Afganistan ve Cemiyet-i İnkılab-yi Zenan Afganistan” gibi kadın hareketleri ve grupları farklı söylemlere sahip olmalarına rağmen, birlikte hareket ederek, bir takım sokak eylemleri, kampanyalar, gösteriler ve faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Bu kadın hareketlerinin söylemleri ve talepleri genel olarak kadınları, özel alan olan ailenin duvarlarının dışına çıkarma, kamusal hayatta erkekle tam anlamıyla eşit bir statüye kavuşturma, geleneksel-dini kültürü sorgulama, kadın aleyhine mevcut olan hukuksal normları tespit edip bunların üzerine gitme şeklinde özetlenebilir.¹³⁴

Kraliyetin son döneminde önemli bir sivil toplum hareketini oluşturan bu kadınlar, cumhuriyetin ilan edildiği yıllara gelindiğinde Afganistan’daki en aktivist grupların başında yer alır. Bu dönemde kadınların nafaka, miras, mehir, boşanma, mülkiyet, eğitim koca şiddeti gibi hakları ve sorunları tartışma konusu olmaktan çıkarken, bu kadın hareketleri faaliyet rotasını daha çok kadınların kamusal kurumlarda çalışabilmesi, hukuksal ve siyasal statüsü üzerine çevirmişlerdir. Neticede, birçok akademisyen ve yazarın da içinde yer aldığı tartışmaların genellikle bu konular etrafında yoğunlaştığı bilinmektedir.

Cumhuriyetin ilanının hemen arkasından, “Sâzmân-ı Demokratik-i Zenân-ı Afgan” adında bir siyasal parti kurarak, siyasî haklar elde etme yönündeki isteklerini siyasal zeminde taşıyan kadın hareketleri, bu partinin yanı başında birçok dernek de kurmuşlardır. Gerek bu dernekler ve gerekse adı geçen kadın partisi, amaç olarak Afgan kadınlarının kamusal kurumlarda çalışması, hukuksal ve siyasal statüsünü seçerek ve bu amaç uğruna yılmak, tükenmek bilmeyen bir üslûpla, engin bir mücadeleye koyulmuşlardır.¹³⁵

Cumhuriyetin özgürlükçü ortamı içerisinde, “yerli feminizm” diyebileceğimiz bir feminist hareket olup da 1977’de faaliyete başlayan “Cemiyet-i İnkılab-yi Zenân-ı Afganistan” hareketinin de, en temel hedefi kadınların kamusal kurumlarda erkeklerin yanında yer edinebilmesinin yanısıra, seçme-seçilme hakkını erkeklerle eşit bir şekilde elde etmek olmuştur. Dolayısıyla, kadın hareketindeki bu evreyi, ortaya çıkış süreci

---

¹³⁴ Naziri, *a.g.m.*

¹³⁵ Naziri, *a.g.m.*

itibarıyla, kadınların kamusal yaşamın bütün katmanlarında, ekonomik faaliyetlerde, sanayi sektörlerinde erkeklerle eşit seviyeli bir aktör olma yolunda çaba sarf ettiklerini söyleyebilmek mümkündür. Afganistan'ın değişik illerinde düzenledikleri sempozyum ve konferanslar aracılığıyla yöneticilere seslerini duyuran bu kadın hareketleri, bu harekete bağlı il ve hatta ilçe başkanlıkları bağlamında açtıkları binlerce küçük çaplı iş yeri ve kurslarla, kırsal kesim Afgan kadınlarına, meslek ve okuma-yazmayı öğretmişlerdir.¹³⁶

Gerek Cemiyet-i İnkılab-yi Zenan-ı Afganistan, gerekse Encümen-i Hembestegi-yi Zenan-ı Afgan ve diğer kadın hareketlerinin de, Afgan kadınlarının siyasi, ekonomik, çalışma ve eğitim hakları yönünde verdikleri eşsiz mücadeleleri sonucu, kamusal alanda, çalışma yaşamında ve eğitim-öğretim faaliyetlerinde genel olarak devletin, kadınların yanında yer aldığını görmekteyiz.

Öte yandan, cumhuriyet döneminde kadın hareketlerine özel bir önem verilmesiyle daha rahat hareket edebilen kadın hareketleri, büyük bir heyecan ve coşkuyla cumhuriyet devrimine sahip çıkmanın yanı sıra, kırsal kesim kadınlarını da, gerek bu yönde ve gerekse hakları-özgürlükleri yönünde eğitime yoluna koyulmuşlardır. Kısacası, bu dönem kadın hareketlerinin eşsiz mücadeleleri sayesinde, erkeğinden bağımsız, özgür, eğitilmiş, kültürlü ve tam da Batı modeli bir kadın kitlesi yetişmiştir.

Kamusal kurumlarda, sanayi sektörlerinde ve diğer sosyal alanlarda istediklerini aşağı-yukarı elde edebilen bu kadın hareketlerinin geride sadece seçme-seçilme hakları kalmıştır. Ancak, gerek bu kadın hareketlerinin ve gerekse bazı sosyalist siyasi partilerin, Afgan kadınlarının siyasi, seçme-seçilme haklarının verilmesi yönündeki çabalarına rağmen, Davut Han hükümetinin kadınların siyasi, seçme ve seçilme haklarıyla ilgili, yakından ilgilenmediği görülmektedir. Hâlbuki daha öncede ifade edildiği gibi, 1953-1963'lü yıllar arası başbakanlığı döneminde Davut Han'ın, Afgan kadınlarının sosyal, kültürel, ekonomik ve hatta siyasi haklarıyla da çok yakından ilgilenerek, adeta onlara tıpkı Batı kadınlarının yaşadığı bağımsız, özgür bir sosyo-kültürel ve demokratik bir atmosfer ve ortamı oluşturmak için var gücüyle çabaladığı ortadayken, cumhuriyet döneminde, kadınların seçme-seçilme ve siyasi haklarıyla ilgili

---

¹³⁶ Stanzai, *a.g.e.*, s. 162; Naziri, *a.g.m.*

duyarsız kaldığı ve bu bağlamda bütün yaptıkları, Anayasa Komisyon Meclis'i ve Parlamento'ya bir grup kadını sokmaktan öteye geçemediği görülür.¹³⁷

Sonuç olarak, ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim, çalışma ve diğer toplumsal haklarından yana mücadelelerinde başarıya ulaşan kadın hareketleri, siyasi ve oy haklarını elde etme konusunda tam anlamıyla başarılı olamamışlardır. Buna rağmen, ekonomik, eğitim, çalışma, özgürlük anlamında diğer sosyal haklarına kavuştukları gibi, bir gün siyasi haklarına da kavuşacakları umuduyla, mücadelelerine devam etmişlerdir.

3. RUS İŞGALİ DÖNEMİNDE KADIN

27 Nisan 1978 yılı yaşanan kanlı komünist darbesi ve 26 Şubat 1979 yılı ardından gelen Rus işgali, toplumu bütün yönleriyle değiştirmeyi hedefleyen yeni bir radikal dönüşümü başlatmıştır. Bu dönüşüm, gerek kraliyet dönemi, gerekse cumhuriyet dönemi toplumsal, siyasal, ekonomik, idari, kültürel vb. yapılar arasında neredeyse hiçbir benzerlik olmayacak şekilde kesin çizgilerle ayrılmıştır. Yani, toplum içinde var olan gruplar, kurumlar ve en önemlisi devletin yapısı yeniden, komünist felsefesi ve ideolojisine göre şekillendirilmeye çalışılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın "Komite-i Devleti-i Ajans ve Haberleşme", "Komite-i Devleti-i Basın ve Yayın", "Komite-i Devleti-i Radyo, Televizyon ve Sinema", "Komite-i Devleti-i Kültür" ve daha pekçok kurumu Rusya'daki örneğine göre parçalara bölünerek yeniden yapılandırılması ve isimlendirilmesi, bu değişimin en canlı örneğini oluşturur.¹³⁸ Yaşanan bu değişim ve dönüşümlere paralel olarak Afgan kadınlarının da bireysel, grupsal, toplumsal hakları ve statülerine yönelik bazı değişim-dönüşümler meydana gelmiştir. Örneğin, hamile ve çocuk dünyaya getiren işçi ya da kamu personeli kadınların izin ve diğer haklarıyla ilgili düzenleme beklisi de ilk olarak Rus işgali döneminde meydana gelmiştir.¹³⁹ Ayrıca, kadınların diğer haklarıyla birlikte evlilik, mehir ve nişan merasimleriyle ilgili yapılan düzenleme, bu değişimlerin başına gelir. Bu düzenlemeye göre, kızların onayına başvurmadan ya da istemediği birisiyle nişan

---

¹³⁷ Kazım, *a.g.e.*, s. 316.

¹³⁸ Seyit Veli Âsîd, *Sazmanha ve Matbuat-ı Mukavemet-i Afganistan (az Kodeta-i Hefti Sevr ta Huruc-ı Asâkir-i Şorevi az Afganistan)*, Bâmyân Yayınevi, Fransa 2009, s. 22.

¹³⁹ Stanzai, *a.g.e.*, s. 171.

veyahut evlendirilmesi, herhangi bir kıymetli eşya ile değiştirilmesi ve mehir bahanesiyle alım-satımları kesinlikle yasaklanmıştır.¹⁴⁰

Ülkenin bir yurttaşı olan kadınları sosyal, siyasal ve diğer alanlarda erkeklerle eşit rol ve statüde olabilmeleri için kadın eğitimi yönündeki olanakların kraliyet ve cumhuriyet dönemlerine göre daha da artırılmasına karar verilmiştir. Bu sayede, ilk olarak Rus işgali döneminde yüksek öğretim kurumlarında okuyan kız öğrencilerinin oranı, erkek öğrencilerini geçerek %60'a çıkmıştır. Bu duruma, ilerideki bahislerde daha detaylı değineceğimiz üzere, kadın eğitimi yönündeki olanaklarının artırılmasının yanısıra, erkek öğrencilerinin askere alınması, cihada katılması ve ülkeyi terk etmesi neden olmuştur. Buna ilave olarak da, kadınların siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik, idari, adli ve hukuki kurumların tüm katman ve birimlerinde istihdam oranları %60'a yükseltilirken, Sultan Ali Kimand'ın dediğine göre, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan kadınlar, erkek çalışanlarla ilk defa aynı maaşı paylaşmıştır.¹⁴¹

Öte yandan, kadınların özgürlük alanları daha da genişletilmiş; diğer alanlarda olduğu gibi siyasi alanda da kadınlara genişçe yer verilmiştir. Bunların başında, siyasi grup ve partilere üye olan kadınların yanısıra, Afgan kadınlarının siyasi irade ve diğer haklarını koruyup gözetmekle faaliyete başlayan "Sâzmân-î Demokratik-i Zenan-ı Afgan" partisi gelir.

Ancak, toplumsal yelpazede başlattıkları değişim ve eğitim kampanyası şemsiyesi altında Marksizm ve Leninizm ideolojileriyle birlikte Afgan komünist rejiminin marşları, mitingleri, diğer türlü amaç ve hedefleri toplum içerisinde yavaş yavaş sızdırılırken, eğitim-öğretim kurumları dâhil tüm kamu kurum ve iş yerlerinde çalışan erkeklerin yanısıra, kadınlar ve kızlara da Marksizm ve Komünizm ideolojileri farklı yöntemlerle empoze edilmeye başlamıştır. Bu bağlamda, araştırmacı ve yazar Abdülhamit Mubariz şöyle der: *"Her tarafta reklam panoları ve şehir duvarlarında Komünist rejimin sloganlarıyla Leni'in sözlerini asmışlardır. Sâzmân-ı Demokratik-i Zenan-ı Afgan "Afganistan Demokratik Kadın Partisi" olarak bilinen kurumda da kültürel, sosyal ve siyasi amaçlı yapılan toplantılara giden Afgan kadınları ve kızlarına*

---

¹⁴⁰ 1979 yılı yapılan yasal düzenlemenin 7. Maddesi.

¹⁴¹ Kazım, a.g.e., s. 359.

da komünizm ve Leninizm ideolojilerini empoze etmeye başlamışlardı”.¹⁴² Ayrıca, bu dönemde parti mitingleri ve toplantılarının çoğalmas ve sık sık yapılması nedeniyle öğrencilerin dersleri sürekli olarak aksatılarak, Sultan Raziye gibi kız liseleri ders saatlerinin yarısından fazlasını Marksizm, Leninizm ve Komünizm ideolojilerini öğrenmekle harcamışlardır.¹⁴³

Diğer yandan da, kadın hareketleri, kadın siyasetçileri ve sivil toplum kadın örgütleri, Afgan kadınlarının siyasi, sosyo-kültürel, özgürlük ve diğer meşru haklarından yana faaliyet görmek yerine, Rusya ve Afgan Komünist rejimin hedeflerinden yana bir faaliyet görmeye zorlanmışlardır. Bu duruma boyun eğen, Marksizm ve Leninizm ideolojilerini benimseyenler en iyi şekilde mükâfatlandırılırken, boyun eğmeyen bazı erkeklerin yanısıra, kadınlar da işlerinden edilerek farklı muamelelere tabi tutulmuşlar, hatta öldürülmüşlerdir. Bunların başında, 1980 yılı Rusya ve onun desteklediği rejime karşı eylem esnasında Kabil caddelerinde şehit edilen 70 kişilik bir grup sivil insanın başında Nahit ve beraberindeki diğer Afgan kadınları gelir.¹⁴⁴ Bunlara ilave olarak da, rejime karşı geldikleri için sivil, eski ve yeni binlerce erkek ve kadın hoca, öğretmen, devlet memuru da tutuklayarak ceza evlerine gönderilmiş ve birçoğu da katledilmiştir.¹⁴⁵

Rus işgali sırasında iktidarda olan “Halk Partisi’nin” kurucusu, kanlı darbenin önderi ve Hefizullah Emin’in hocası olarak kaynaklarda geçen Nur Muhammed Taraki, partisinin tüm toplantı ve miting konuşmalarında kadın-erkek eşitliği ve kadın hakları-özgürlüklerine genişçe yer verirken, ekibi ve yandaşlarının binlerce Afgan kadınının tutuklanarak ceza evlerine gönderilmesine ve bazılarının öldürülmesine göz yummuştur.

Öte yandan, merkez dâhil ülkenin dört bir yanında ya eğitim-öğretim amacıyla meşgul ya da kamu kurumlarında memur olan Afgan kadınları ve kızlarını Halk Partisi’ne üye olmaya zorlamışlardır. Bundan dolayı, çoğu Afgan kadını ya görevinden alınma ya da hapsedilme ve ailesine zarar gelme korkusu nedeniyle bu üyeliği kabul etmiştir. Ayrıca, iyi bir iş sahibi olabilmek için hiç düşünmeksizin bu komünist partisinin üyeliğini kabul eden kadınlar da olmuştur. Böylece, erkek ve kadın arasında

---

¹⁴² Abdulhamid Mubariz, “Kudetâ-i Sevr ve Çigunegi Kiyam-i Merdum”, Enis Dergisi, Sayı 1, Kanada 1997, s. 396.

¹⁴³ Mubariz, a.g.e., s. 394.

¹⁴⁴ Kazım, a.g.e., s. 361.

¹⁴⁵ Muhammed Kasım Fazili, *Ruzhayi Çun Şebitarik “Facia-i Afganistan”*, Peşaver 1989, s. 97-98.

ilk olarak tıpkı komünist toplumlarda veyahut Rusya’da olduğu gibi bir yakınlaşma süreci başlamıştır. Bu yakınlaşma neticesinde eskisinden daha farklı bir şekilde kadınların erkeklerle birlikte eğlencelere katılmaya, aynı sosyal, siyasal ve kültürel ortamı paylaşmaya başladıkları görülmüştür.¹⁴⁶

Davut Han’ın Başbakanlık döneminden beri komünizm öğretisini Afgan halkı arasında yaymaya çalışan solcu hareketin “Parçam Partisi”, Babrak Karmal önderliğinde faaliyetini gizli bir şekilde, yer altından yürütürken, birçok Afgan kadını da kendi cephesine çekmeyi başarmıştır. Kraliyet döneminde kurulup da cumhuriyet döneminde Afgan Demokratik Kadın Partisi’ne dönüştürülen Afgan Kadın Birliği derneğinin kurucularından olan, Marksizm, Leninizm ideolojisi ve öğretilerini benimseyerek Karmal yanında siyasi ve ideolojik faaliyetlere başlayan Anâhitâ Ratıpzat ve diğerleri, bu kadınların başında gelir. Taraki ve Emin iktidarı dönemlerinde yurt dışına sürgüne gönderilen Karmal, Anâhitâ ve diğer önde gelen solcu hareketin Parçam Partisi mensupları zamanın Sovyetler Birliği ordusu ve devlet başkanı Brejnev’in özel desteğiyle ülkenin yönetimini 26 Ocak 1979’da ele geçirmişler. Bu değişimle Karmal, Necip, Anâhitâ ve diğerlerinin ilk işi, kadın ve erkek ayırımı yapmaksızın, Halk Partisi’ne mensup kamu personellerini işten çıkartarak, yerlerinde kendi partilerine mensup kişileri yerleştirmek olmuştur. Ayrıca, Sâzmân-ı Demokratik-i Afgan’ın da üyelerini görevlerinden uzaklaştırıp yerinde kendi ekiplerinden kadınları görevlendirmişlerdir.¹⁴⁷

Karmal Hükümeti, Taraki Hükümeti’nin belki de samimi olarak kadın özgürlüğü, eşitliği, eğitimi, sosyal konumuyla ilgili attığı adımları, durdurulduğu yerden takip ederek sosyal adaleti ve hukuku tüm Afgan halkı ve özellikle de kadınlar cephesinde sağlamak yerine, zamanının çoğunu güya kadınların siyasi düşüncelerini geliştirmek ve onların toplumsallaşmalarına, siyasalleşmelerine yardımcı olmak bahanesiyle kendi ideolojilerini benimsetmek, partililerinin sayısını artırmakla harcamıştır. Bu bağlamda Sultan Ali Kışmand şöyle demektedir: *“1980’li yıllarda ülkenin dört bir yanından yüz binlerce Afgan kadını ve kızı Demokratik Parçam Partisi’ne, Demokratik Zenan Partisi’ne, Parçam Partisi’nin Gençlik Kollarına, Komünizm yanlısı sınıfsal gruplara ve diğer sosyal, siyasal ve kültürel amaçlı kadın hareketlerine katılarak, siyasî, sosyal*

---

¹⁴⁶ Kazım, *a.g.e.*, s. 351.

¹⁴⁷ Kazım, *a.g.e.*, s. 357.

ve kültürel faaliyetlere başlamışlardı."¹⁴⁸ Burada yönetici, parti üyesi ve sosyal-siyasi alanda söz sahibi olan kadınlardan bazılarının ismini özetle şöyle zikr etmeye çalışacağız: Cemile Palvaşa, Süreyya Perlika, Cemile Bedehşi, Kerime Kışmand, Kübra Ali, Zerguna Nahit, Necibe Araş, Neptun Necimi, Sima Keyhani, Mina Yusufi, Necibe Huteki, Mahbube Huteki, Sultana Amid, Zekiye Huteki, Dilcan Araş, Nefise Şerdil, Doktor Süheyla Sıdık, Doktor Ayşe Emir, Şefika Razmındah, Süheyla Şerzai, Rahile Rasih, Kamile Habib, Adile Baba, Cemile Rasta, Melaley Taraki, Zeynep Vahidi, Mestura Dehnişin, Nesime Sengin, Necibe Mecit Zade, Hacire Mecit Zade ve daha pek çokları yönetici konumunda olan bu kadınların başında gelir.¹⁴⁹

Kamu kurumlarını Rusya'daki örneklerine göre, yapısal değişikliğe sokmayı kolaylıkla başaran Rus askerleri ve istihbarat adamları, Maarif Bakanlığı, siyasi partiler içerisinde ve hatta Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne kadar KGB ajanı ve Rus danışmanlarını yerleştirirken, kadın siyasetçileri ve kadın partisi içerisinde de sızdırmayı başarmıştır. Bu yöntemle, erkekleri kendi ideolojileri etrafında kolaylıkla çekebilmeyi başaran Rusya, kadınlar cephesinde de istenilen aynı başarıya ulaşabilmek için "diplomatik ilişkiler başlığı altında", Afgan kadınlarını grup grup halinde Rusya'da ağırlamaya başlamıştır. Beyinleri Marksizm, Leninizm ve Komünizm öğretileriyle donatılan bu kadınlardan bazıları, halkına, vatanına veyahut en azından kendi hemcinslerinin toplumsal, kültürel, siyasal, ekonomik ve diğer sosyal haklarıyla ilgili mücadele ederek aydınlığa kavuşturmak; neredeyse emperyalist Rus kültürü gölgesinde yok olmaya yüz tutmuş salt kültürel ve toplumsal değerlerini korumak, saplandığı bataklıktan ülkesini kurtarmak yerine, Komünist Parçam Partisi'nin iktidarda kalabilmesi, Marksizm ve Komünizm ideoloji ve öğretilerini toplumda yaymaya çalışmak, boş zaman değerlendirmeleri gibi faaliyetlerin dışında, toplumda yararı dokunacak olan herhangi bir hizmetinin izine rastlamak mümkün değil iken; tam tersine, bu kadınlardan birçoğunun ülkesine sağlık, eğitim, ekonomik ve diğer alanlarda kalıcı pek çok hizmette bulunduğu görülmüştür.¹⁵⁰

1986 Mayıs ayında, yönetimi ele geçiren Necibullah dönemi Taraki, Emin ve Karmal dönemi kadar istikrarlı değildi. Bir yandan rejime karşı başlatılan bölgesel

---

¹⁴⁸ Sultan Ali Kışmand, *Yaddaştay-i Siyasi ve Ruydathay-i Tarih-i ba Barhahây-i az Tarih Siyasi Muasır-ı Afganistan*, İkinci Baskı, Kabil 2003, s. 867-868.

¹⁴⁹ Kazım, *a.g.e.*, s. 359.

¹⁵⁰ Kazım, *a.g.e.*, s. 357.

ayaklanmalara ve mücahit gruplara karşı savaş verirken, öte yanda da Moskova'dan ardi kesilmeden yağdırılan fermanları beklenen biçimde uygulamaya koymuş olmasına rağmen, toplum insanı ve özellikle kadınların özgürlükleri, siyasi, sosyal, ekonomik ve diğer hakları konusunda bir takım değişim-dönüşümleri de yapmayı ihmal etmemiştir.

Bunun somut bir örneği olarak, çalışma yaşamında kadın işgücü oranının, erkek işgücüyle eşit düzeye çıkartabilmek için toplumsal anlamda birçok anaokulu ve işyeri kreşi açtırmakla beraber, kadınların orduda, emniyette ve istihbarata dair görev almalarının önünü açmıştır. Böylece, ilk olarak Necip ya da Rus işgali döneminde Afgan kadınları orduda görev almışlar ve savaş cephesine gönderilmişlerdir. Abdülhamit Mubariz bu bağlamda şöyle der: *“İstihbarat Başkanlığı çerçevesinde kadınlara ait bir tabur komutanlığı açıldı ve komutası da solcu hareketin Parçam Partisi'ne bağlı, ama devamlı KGB ajanı ve Rus danışmanlarıyla işbirliği içinde olan Şefika Razmında'ya verildi. Kontrol merkezi Afgan Kadınları Ulusal Konseyi'nde ya da diğer ismiyle Sâzmân-ı Demokratik-i Zenan-ı Afgan'da bulunan bu kadın tabur komutanlığının görevi, savaş cephelerinde olan askerlere psikolojik destek sağlamak, diğer türlü ihtiyaçlarını gidermekti.*¹⁵¹ Derken, Rus askerlerinin bazı evlere girmesi, kadınlara asılması ve partili kadın ve erkekleri de sarmaş-dolaş gezdiğine tanık olan Afgan halkı, kadınların ordudaki konumlarına pek de sıcak bakmamışlardır. Ayrıca, kimi aileler kızlarını, Sâzmân-ı Demokratik-i Zeman-ı Afgan ve bağlı bürolarına gitmekten menetmenin yanısıra, eğitim-öğretim kurumlarına bile gitmekten menetmeye başlamışlardır.¹⁵²

Toplumsal dokuyu, dini ve geleneksel hassasiyetleri dikkate almaksızın, okuma-yazma öğretmek üzere ağırlık olarak köy ve kırsal kesimde açtırdıkları kurslara, bir yandan genç, yaşlı demeden kadınları güç kullanarak toplamaya başlamaları, öte yandan da ilk, orta, lise ve üniversitelerde olduğu gibi bu kursların da ders müfredatında normal derslerin yanında Marksizm, Komünizm, Ateizm gibi kavram ve öğretilerine ve aynı şekilde İngilizce yerine Rusçaya yer verilmesi, bölge halkının tepkisine yol açmıştır.¹⁵³ Uygulamaya konulan bu temelsiz ve ani eğitim projesi, devletle kırsal kesim toplumu arasında ciddi çatışmaya yol açmıştır. Çıkan çatışmayı tetikleyenler olarak Rus ve

---

¹⁵¹ Kazım, *a.g.e.*, s. 362-363.

¹⁵² Kazım, *a.g.e.*, s. 362-363.

¹⁵³ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2001, s. 117.

Afgan askerleri, bölgenin yaşlısı ve söz sahibi durumunda olan erkeklerle birlikte bazı kadınları da işkence, hapis, tehdit ve hatta ölüm gibi en ağır cezalara bile tabi tutmaya başlamıştır.¹⁵⁴ Başlangıçta belli yerlerde boy gösteren çatışma hızla kartopu gibi büyüyerek ülkenin dört bir yanında rejime karşı ayaklanma ve muhalefete neden olmuştur. Afganistan Komünist hükümeti ve destekleyicisi olan Rus askerleri, ortaya çıkan ayaklanmaları bastırmak için kadın ve erkek demeden, yüz binlerce sivil insanın ölümüne ve bir de o kadarın ülkeyi terk etmesine sebebiyet vermiştir. Ulaşılan bir bilgiye göre, ölenlerin sayısı erkekler katında 1000’de 134’e çıkarken, kadınlar katında ise, 1000’de 38’e çıktığı görülmüştür.¹⁵⁵ Üstelik, ülkeyi terk edenlerin sayısı işgalin ilk yıllarında 1563 erkeğe karşı kadın sayısı 1000’e ulaşırken, işgalin sonlarına doğru bu rakamın daha da büyüyeceğinin altı çizilmektedir.¹⁵⁶

İşgalin sonlarına doğru artırılan katliam ve göçler sonucunda birçok köy, kır ve şehir neredeyse göç yüzünden boşalırken ve birçok ailenin de erkeğini şöyle veya böyle kaybetmesi neticesinde, olan bitenin tüm faturası zavallı bazı Afgan kadınlarına kesilmiştir. Şöyle ki bu kadınlar, aile müessesesini ayakta tutan tek ve yegâne merci haline gelmiş ve dolayısıyla analık rollerinin yanında babalık rollerini de üstlenerek çocuklarının geçimini sağlamak üzere gerek ülke içinde ve gerekse ülke dışında en ağır şartlar altında çalışarak hayata tutunmaya başlamışlardır.

Sonuç olarak, eğer, değinmeye çalıştığımız olumsuzlukları ve baskıya dayalı değişim ve yaptırımları bir kenara bırakacak olursak, genel itibarıyla Afgan kadınlarının eğitimi, sosyo-siyasal statüsü ve çalışma yaşamındaki konumu bağlamında en önemli değişim ve gelişme, tarih sayfalarında isimlerinin yer almaya başlamasından beri, ilk olarak, Rus işgali döneminde yaşanmıştır. Mesel, yüksek öğretimde kadın oranının %60’a ve aynı şekilde, çalışma yaşamında da kadın işgücünün %60’a çıkması bu değişim ve gelişmenin en somut örneğidir. Ayrıca, Afgan kadını, görünüşü, alışkanlıkları, gündelik yaşantısı, kültürü ve sosyal statüsü itibarıyla daha modern bir görünüm kazanmıştır.

---

¹⁵⁴ Abdul Ali Argandâvi, *Hatrahâ ve Tahlilhâ, Tarih-i Muhtar-ı Afganistan der Nevet Sal-i Ahir (1900-1992)*, Peşaver 1998, S. 156.

¹⁵⁵ Marik Siliskoni, Çev: Kanun-i Tercime-i Âsâr-i Cihat-i Afgan, *Afganistan az 1978 ta 1987 Cenk ve Sahtuman-ı Cemiyet*, Pakistan-Peşaver 1988, s. 8.

¹⁵⁶ Siliskoni, *a.g.e.*, S. 17.

3.1. Kadının Toplumsal Konumu

Rus işgali döneminde Afgan kadını ayakları üzerinde durabilme, ekonomik gücünü elde etme, toplumsal hayata katılma, dışarıda olan kültürel-toplumsal gibi değişimlere dâhil olma yetilerini kazanmaya başlamıştır. Medeni ve diğer kanunlarda yer alan kadın, temel haklar ve özgürlükleri çerçevesinde, devletin garantisi altına alındığını hissederek oluşan güven duygusuyla üstlendiği yeni toplumsal rol ve sorumluluklara göre kendini yeniden, yani eskisine göre daha modern ve farklı bir biçimde inşa etmeye başlamıştır.

Anayasanın 28. Maddesinde, sosyo-kültürel ve siyasal alanlardaki haklarıyla ilgili erkeklerle yapılan eşit düzenlemelere paralel olarak kadın, artık, kendini siyasi bir özne mahiyetinde göstermeye başlamıştır. Siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşlarında giderek rolleri ve statüleri çoğalmaya başlayan Afgan kadınları, bizzat siyasetin içinde de bulunarak gerek toplumun nabzını tutmak, gerek hemcinslerini yönlendirmek ve gerekse de hakları, özgürlüklerini savunmak adına güçlü özneler haline gelmişlerdir.¹⁵⁷

Öte yandan, bu dönemde birçok kadın için eğitim, meslek edinme, iktisadi bağımsızlık, toplumsal hareketlilik, siyasal etkinlik yolları ilk defa gözükürken, kadınların büyük çoğunluğunun gündelik yaşam koşulları ve deneyimlerini değiştirici olarak, erkek egemen yapı ve değerlerin kırılması ve değişmesi söz konusu olmaktadır. Bu durum, Kadın erkek eşitliği, kadın hakları ve özgürlük kavramının Rus işgali döneminde, toplumsal, siyasal tabanda iyice işlenmiş olmasının açık ve net bir göstergesidir.

Yapılan bir dizi değişiklikle, 1984 yılından beri karar alma mekanizmalarında yoğun bir nüfus ve güce sahip olmaya başlayan Afgan kadını, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda büyük ilerlemeler kaydetmiştir. İkinci bölümde daha ayrıntılı bir biçimde değineceğimiz üzere, artık bilek gücünü değil, beyin gücünü büyük ustalıkla kullanmaya başlayan Afgan kadını, bakanlık, başkanlık, müsteşarlık ve diplomatik gibi birbirinden farklı birçok karar alma mercisinde söz sahibi olmuştur.¹⁵⁸ Ayrıca, kadın işgücünün çok önem kazanması dolayısıyla, kamu çalışanlarının aşağı yukarı %60'şını kadınlar oluşturmuştur. Bu da, kadın eğitimi yönündeki olanakların artırılmasına paralel

¹⁵⁷ Kanun-ı Esasi-yi 1980, 28. md.

¹⁵⁸ Naziri, *a.g.m.*

olarak, toplumda eli kalem tutan, aydın ve entelektüel yeni bir kadın neslinin yetiştiğini şeffaf bir biçimde göstermektedir.¹⁵⁹

Artık, medeni ve diğer kanunların kendilerine tanıdığı yasal hakların bilincine varan ve “Medeni Kanunu” bizzat yaşayan Afgan kadınlarının önünde modern ve çağdaş yaşamın olanakları da olabildiğince uzanmıştır. Aynı zamanda, bu kadınların aile ve toplumun üyesi olarak rolleri çoğalırken, yükümlülükleri de, gittikçe artmıştır. Şöyle ki, Rus işgali dönemindeki tarihsel sürece kadar ev hanımı, aile işçisi, öğretmen, düşük maaş karşılığı çalışan devlet memuru, doktorluk gibi birbirinden farklı, pek de aktif olmayan rolleri üstlenerek gelen Afgan kadını, bu dönemde, aile müessesesini ayakta tutan ikinci kişi, öğretmen, hoca, doktor, siyasetçi, müzisyen, sanatçı, ekonomist, yönetmen, idareci ve bakanlık gibi, birbirinden farklı birçok aktif rol ve görevi üstlenmiş; büyük bir başarıyla, bu rollerin gereğini yerine getirmiştir.¹⁶⁰

Kadınların durumunu geçmiş dönemlere göre karşılaştırma yaptığımız zaman, bu dönemde, toplumsal ve hukuki statüleri, üstlendikleri roller bakımından diğer dönemlere göre daha iyi, ekonomik bağımsızlıkları ve kişisel özgürlükleri bakımından da, daha ileri seviyede oldukları bilinmektedir. Bu da, cinsiyete dayalı toplumsal eşitsizlik anlayışının, sosyo-kültürel, ekonomik ve eğitim-öğretim alanın yanısıra, siyasi alanda da, ortadan kalkmaya yüz tuttuğunun açık ve net bir göstergesidir. Bunların yanısıra, toplumsal hafızada kadın imajının eskisi kadar zavallı, erkeğe muhtaç, ya da, kabiliyet ve becerilerinin kısıtlı olmadığına; tam tersine, kadınların da tıpkı erkekler gibi kabiliyetli, üstlenilen siyasal, kültürel ve toplumsal görev ve rollerin üstesinden kolaylıkla gelebileceklerine, artık, toplumsal olarak kabullendiğini söylemek mümkündür.

Bütün bu gelişmelere rağmen, kadın hakları, özgürlükleri ve eşitliği söylemiyle rol dağıtımının genel gelişim düzeyine bakıldığında bir takım adaletsizliklerin yaşandığı görülmektedir. Şöyle ki, partili olanla, olmayan kadınlar arasında bir ayrımcılığın yapıldığı söz konusu olmuştur. Bunun somut bir örneği olarak da, Komünist Afgan devleti yanlısı ve partililerine birincil ve ikincil sıradaki görev ve rollerin verildiği, partili olmayan kadınlara ise sıradan görevlerin verildiği saptanmıştır. Bu da, Komünist

---

¹⁵⁹ Muhammd Harif Harif, “*Jaygah ve Nakşî zen-i Muasır-ı Afgan*”
<http://www.zhwak.com/2012/mar/Mohammad%20Harif%20naqshe%20zan%20afghan%208%20march.pdf>, (08.06.2012)

¹⁶⁰ Tanin, *a.g.e.*, s. 300.

Afgan devletinin kadın, erkek arasında eşitlik ve özgürlüğü sağlamış olmasına rağmen, toplumsal adalet, rol ve eşit fırsatları tüm Afgan haklı ve özellikle kadınlar arasında sağlamadığını veyahut sağlamada güçlük çektiğini göstermektedir.¹⁶¹

Diğer yandan, kentli kadınlar, ya da Afganistan Komünist devleti ve Rusya dostlarıyla işbirliği içinde olan ve öğretilerini yaymaya çalışan kadınlar toplumsal refah ve konforlu bir hayat içerisinde iken, köy-kırsal kesim kadınları ile kente göçen kırsal kesim kökenli gecekondularda ve şehrin kenar mahallelerinde yaşayan diğer Afgan kadınlarının toplumsal statüleri çok düşüktür. Devlet tarafından sağlanan herhangi bir maddi yardımı elde edemeyen bu kadınlar, rejim karşıtıdır ithamıyla suçlanarak, özgürlükleri, hakları ellerinden alınmıştır. Üstelik, her türlü toplumsal-kültürel faaliyetlerden de men edilerek, toplum içerisinde zavallı ve komik duruma düşürülmüşlerdir.¹⁶²

Rus işgali döneminde, kadınlara tanınan önemli haklar ve geniş özgürlük alanları, komünizmi seven ve Rusya lehine slogan atan partili olanla olmayan arasında sınırlandırılmıştır. Şöyle ki, Komünist partili kadınlar ve yandaşları her türlü ödüle ve özgürlüğe layık görülürken, diğer Afgan kadınları ve kızlarından bazılarının ödüllendirilmesini bırakınız bir kenara dursun, Rusya ve rejim karşıtı propagandasıyla suçlanarak en ağır biçimde cezalandırılmış, kocaları öldürülmüş, mal varlıkları zapt edilmiş, özgürlükleri kısıtlanmış, çalışma ve eğitim-öğretim gibi diğer türlü sosyal ve insani hakları ellerinden alınarak zulüm ve ihanete uğratılmışlardır.¹⁶³

Sonuç olarak, sosyal hayatın içinde yoğun bir şekilde yer edinen ve yaşanan değişim-dönüşümlere uyum sağlayan okumuş, aydın ve kentli kadınlar, girdikleri bu ortama orantılı olarak kognitif “marifet” dünyalarını zenginleştirmiştir. Bu Afgan kadınları, eşlerinin karşılaştıkları sorunlarda da sosyal hayata katıldıkları derecede tecrübelerinden faydalanarak fikir anlamında yardımcı olmaya bile çalışmışlardır. Bu kadınların dışında, savaşta, ya da başka sebepten dolayı aile erkeğini kaybeden, kırsal kesiminden kente göçe eden, gece konduklarda yaşayan Afgan kadınları, ailelerinin geçimini sağlamak derdinde, sosyal, siyasal, kültürel aktivitelere katılamamanın yanı sıra, özgürlük ve diğer insani haklardan da mahrum edilmişlerdir.

---

¹⁶¹ Kazım, *a.g.e.*, s. 364.

¹⁶² Kazım, *a.g.e.*, s. 365.

¹⁶³ Tanin, *a.g.e.*, s. 301.

3.2. Kadın Eğitimi

Rus işgali döneminde, hızlı bir biçimde başlatılan geniş çaplı kurumsal, toplumsal, siyasal değişim ve dönüşüm beraberinde, eğitim-öğretim sistemini de yapısal değişikliğe uğratmıştır. Bu yapısal değişikliklerle Komünist Afgan Devleti, cumhuriyet dönemine ait anayasa ve diğer yasaları yürürlükten kaldırarak, kendi tabirleriyle yerine, Cumhuriyet Demokratik anayasasıyla birlikte oluşturdukları diğer yasaları devreye sokmuştur. Bu yasalar ve yapılan değişiklikler sayesinde, kadın eğitimi bağlamında da daha önceki dönemlere göre çok farklı adımlar atılmış ve geniş çaplı olanaklar seferber edilmiştir. Nitekim, bu dönem anayasasının 26. Maddesinde, kadın eğitimi için olanakların mümkün olduğunca, diğer dönemlere göre daha da genişletileceği ifadesine yer verilmesi, atılan adımın en somut örneğini oluşturur.¹⁶⁴

Afganistan vatandaşı olan tüm Afgan halkına milliyet, ırk, cins, sosyal ve ekonomik herhangi bir ayrıcalık gözetmeksizin, kadın ve erkeğe eşit eğitim olanakları sağlanacağından bahsedilirken, tıpkı cumhuriyet döneminde olduğu gibi, bu dönemde de, eğitim-öğretim, ilköğretim düzeyine kadar parasız ve zorunlu hale gelmiştir.¹⁶⁵ Ayrıca, eğitim-öğretim sisteminde de, bir dizi değişiklik yapılarak (6+3+3) kanunu ortadan kaldırılmış; yerine (4+3+3) kanunu getirilmiştir. Yani, bu kanuna göre, ilköğretim süresi dört yıl, ortaöğretim süresi üç yıl ve lise süresi de üç yıl olarak belirlenmiştir. Eğitim kurumlarında bu kanunu uygulamak ve cehalete karşı mücadele etmek amacıyla devletin diğer kurumlarıyla bir araya gelen Maarif Bakanlığı, Marksizm, Leninizm ve Komünizm’le ilgili derslere de, müfredat kapsamında yer verirken, yabancı dil olarak okutulan İngilizce yerine, artık Rusça kabul edilerek müfredat içerisinde yer almıştır.¹⁶⁶

1980 yılı eğitim kampanyası başlığı altında bakanlar kurulu toplantısından çıkan karara göre, kadın eğitimi yönündeki imkânların daha da artırılması ve genişletilmesi için, mevcut eğitim kurumlarının yanında ilköğretimden liseye kadar, birçok yeni kız okulunun açılmasına karar verilmiştir. Bununla birlikte, okuma-yazma bilmeyen Afgan kadınları ve kızlarının da, eğitim-öğretim nimetinden faydalanması için, üç aylık, altı

¹⁶⁴ Kanun-ı Esasi-yi 1980, 26. md.

¹⁶⁵ Kanun-ı Esasi-yi 1980, 29. md.

¹⁶⁶ Aziz Muhammad Âmâc, “Tarihçeyi Muhtasar-ı Talim ve Terbiye-i Cumhuriyet-i Afganistan”, *İrfan Dergisi*, Sayı 2, Kabil 1991, s. 9.

aylık gibi okuma-yazma öğreten kısa programlı kurslar ile meslek edinme dershanelerinin de açılmasına karar verilmiş ve hemen harekete geçilmiştir.

Sultan Ali Kışmant, kendilerini Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti olarak nitelendirdikleri hükümetin bakanlar kurulu baş müzakerecisi sıfatıyla, Maarif Bakanlığı bünyesinde açılan bu okuma-yazma öğreten kursların durumuyla ilgili ifadelerini şöyle der: “*Afgan Demokratik Gençlik Partisi, Afganistan Demokratik Kadın Partisi, Afganistan Milli Birlik Partisi, Vatan Partisi, Çiftçiler Kooperatif Birliği, Afgan İşadamları Sanayiciler Birliği, ordu ve devrimci ideolojik grupların el ele vermesi sonucun, ülke genelinde binlerce kurs açılmıştı. Yalnız, 1982 yılında ülkede 32 bin civarında kadın ve erkeğe okuma-yazma öğreten kısa vadeli eğitim kurumu faaliyet göstermekteydi. Üstelik, bu kursların veyahut kısa vadeli bu eğitim-öğretim kurumlarının hepsi, adı geçen kurumların yardımı ve işbirliğiyle faaliyete açılmıştı*”.¹⁶⁷

İdeolojilerini, topluma eğitim kanalıyla daha kolay bir biçimde kabullendirebileceklerini düşünen Rusya ve Afgan Komünist rejimi, hiç vakit kaybetmeden yüzlerce yeni eğitim kurumunu açmışlardır. 1980-1982 yılları arasında yaklaşık olarak 458 civarında ilk, orta ve lise düzeyinde yeni eğitim kurumunun eğitim-öğretime açılması, bu gelişmenin en somut örneğini oluşturur. Elde edilen tahmini bilgilere göre bu dönemde 197’ye varan liselerin %35’ini kız liseleri oluştururken, aynı zamanda bu liselerde öğrenim görmekte olan 85493 öğrenciden aşağı-yukarı %40’nın da, kız öğrencilerinin oluşturduğu belirtilmiştir.¹⁶⁸ Bunlara ilave olarak, aynı yıllarda, 32 bin civarında kadın ve erkeğe okuma-yazma öğretmek üzere açılan kurslara da, yaklaşık olarak 1697500 civarında kadının okuma-yazma öğrenmek ve diğer alanlarda meslek sahibi olmak için, kayıt yaptıkları, ulaşılan bilgiler arasında yer almaktadır.¹⁶⁹

Devletin, kadın eğitimi yönündeki olanakların artırmasına ve değişimlere gitmesine binaen, bir yandan gün geçtikçe merkez ve çevre illerdeki kız okullarının sayısı hızla yükselirken, diğer yandan da sayıları gün geçtikçe artan bu kız öğrenci topluluğunun, ihtiyaçlarını giderecek alternatif yeni eğitim kurumları ve okullar da sürekli olarak açılmaya devam etmiştir. Yeni eğitim-öğretime açılan okullarla, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde olan kız okullarının sayısı aşağı-yukarı 454’ten

---

¹⁶⁷ Kışmant, *a.g.e.*, s. 857.

¹⁶⁸ Kamgar, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁶⁹ Andişmant, *a.g.e.*, s. 168; Kamgar, *a.g.e.*, s. 111; Kışmant, *a.g.e.*, s. 857.

750'e çıkarken, aynı zamanda bu okullarda öğrenim görmekte olan öğrenci sayının da 168500'den 180500'e yükseldiği saptanmıştır. Üstelik bu rakamların gittikçe daha da büyüyeceğinin altı çizilmiştir.¹⁷⁰

Okulların ders müfredatlarında, yapılan değişikliğin bir benzeri üniversitelerin ders müfredatlarında da yapılmıştır. Örneğin, Kabil Üniversitesi'nin ders müfredatı, Rusya'daki örneğine göre yeniden düzenlenmiştir. Marksizm, Komünizm ile ilgili derslerin ağırlık kazanmasına paralel olarak üniversitelerin ders çizelgelerinde başlıca şu dersler yer almıştır: Leninizm, Marksizm Teorileri, Diyalektik Materyalizm, Rusya Tarihi ve Dünya İşçi Hareketlerinin Tarihçesi. Ancak, daha önceden okutulan İslam Tarihi ve İslam Medeniyetleri Tarihi gibi dersler, müfredattan çıkartılmıştır.¹⁷¹

Kronolojik olarak Taraki döneminde başlatılan Komünistleştirme, Ruslaştırma projesinin 1978'den beri eğitim-öğretim kurumlarına girmesi ve ders müfredatlarının Rusya'daki örneğine göre yeniden yapılandırılması, yüksek öğretim kurumlarında erkek öğrencilerinin azalmasına, kız öğrencilerinin ise çoğalmasına sebep olmuştur.

Bir İngiliz gazeteci ve yazar olan Jorch Arni, Rus işgali döneminde eğitim-öğretim müfredatında yapılan değişikliğe paralel olarak, eğitim-öğretim kurumlarında ciddi sorunların meydana geldiğini ve gün geçtikçe yüksek öğretim kurumlarında kız öğrenci sayısı yükselirken, erkek öğrenci sayısının azamaya başladığını, BBC Radyosu'nda verdiği bir röportajda şöyle dile getirmektedir: *"Rus dili ve edebiyatının okutulması, eğitim kurumlarında zorunlu hale getirilirken, Dünya İşçi Hareketleri Tarihi gibi dersler de, eğitim müfredatı kapsamına dâhil edildi. Buna ilave olarak, ders metinleri Rus danışmanları tarafından hazırlanırken, aynı zamanda, hoca ve öğretmenlere, ders saatlerinde öğrencilere, Rusya'nın Afganistan'ın iyi bir dostu ve müttefikidir gibi, ideoloji ve fikirleri vermeleri istendi. Kabil Üniversitesi'nde öğrenci sayısı 15 binden 5 binlerin aşağısına indi; üstelik bu öğrencilerin çoğunu, kız öğrencileri oluşturuyordu. Kabil Üniversitesi başta olmak üzere, ülkenin değişik kentlerinde faaliyet gösteren üniversitelerin öğrencileri, Marksizm, Leninizm, Bilim Sosyolojisi ve Diyalektik Materyalizm gibi dersleri takip etmeye zorlandılar"*.¹⁷²

---

¹⁷⁰ Kamgar, a.g.e., s. 112.

¹⁷¹ Oğuz, a.g.e., s. 164.

¹⁷² Andișmant, a.g.e.,s. 156.

İlköğretimden liseye kadar, liseden yüksek öğretim kurumlarına kadar, yüksek öğretim kurumlarından bütün yönetim kurumlarına kadar, yönetim kurumlarından kent ve kırsal kesimlere kadar, Komünistleştirme, Marksist ve Leninistleştirme kampanyaları bütün hızıyla devam ederken, bu kampanyanın bir parçası olarak yılda (7-9) yaş arasında iki bin küsur kız ve erkek çocuğu da Sovyetler Birliği'ne eğitim için gönderilmeye başlamıştır. Buna ilave olarak, her yıl Rusya başta olmak üzere, Doğu Almanya, Bulgaristan gibi diğer sosyalist ülkelere, binlerce erkek öğrencisinin yanısıra, kız öğrencileri de gönderilmiştir.¹⁷³ Ancak, şunu belirtelim ki, yurtdışına gönderilen çocuk ya da genç öğrencilerin çoğu, silah gücüyle aileleri ve okullarından toplanarak Sovyetler Birliği'ne gönderilmişlerdir. Tabii ki bu öğrenciler arasında gönüllü olarak gönderilenlerin de olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, Afganistan Komünist Halk ve Parçam Partisi'nin mensupları, daha iyi bir gelecek umuduyla çocuklarını gönüllü olarak, Sovyetler Birliği ve müttefik ülkelerine gönderenlerin başında gelir.

Yurtdışına, eğitim-öğretim programı çerçevesinde bir süreliğine Sovyetler Birliğine gönderilen 11 yaşındaki Hatice Zerdar, izlenimlerini şöyle dile getirir: *“Ben Sovyetler Birliği'nde yalnız bir ay kaldım. Orada spor yaptık; bir sirk¹⁷⁴ ziyaret ettik. İmkân olursa Sovyetler Birliği'nde yaşamak isterdim. Orası çok güzel. Bugünlerde Rusça öğreniyorum. Bana iki sene sonra tekrar Sovyetler Birliği'ne gideceğim söylendi. Kız kardeşim gecen yıl gitti. O şimdi Türkistan'da yaşıyor ve orada yaklaşık olarak on yıl daha kalacak. Kardeşim şu anda yedi yaşında.”*¹⁷⁵

Rus işgalinin yanısıra, eğitim-öğretim müfredatında toplumun alışık olmadığı Marksizm, Komünizm öğreti ve düşünceleriyle ilgili derslere yer verilmesi; aynı zamanda, toplum içerisinde geleneksel ve dini değerleri hiç önemsemeyen, Ateizm ve Komünizm propagandalarının Afgan savunucular, Rusya ajanı ve askerleri tarafından yürütülmeye çalışılması, mücahit gruplar ve halk tarafından bizzat engellenmeye çalışılmıştır. Şöyle ki, ülkenin dört bir yanından Rus askerleri ve Afgan müttefiklerine karşı patlak veren cihat ve halk ayaklanmaları çok geçmeden ülkeyi büyük bir savaşın

¹⁷³ Kamgar, a.g.e.,s. 113-114.

¹⁷⁴ Sirk; akrobatlar, palyaçolar, eğitilmiş hayvanlar, trapezciler, cambazlar, tek tekerli bisikletçiler ve bir takım sanatçılardan oluşan ve genellikle gezici olan bir eğlence takımı veya şirkettir. Yaptıkları gösteri de kendileri gibi sirk adı ile anılır. Sirkler oval veya çember şeklinde bir alanda gösteri yaparlar. Gezici olduklarından genellikle genişçe bir çadırda gösterilerini sergilerler (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Sirk>,17.01.2013).

¹⁷⁵ Oğuz, a.g.e., s. 160.

eşiğine sürüklemiştir. Toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik yapıların alt-üst olduğu ve çalışmaların yavaşlatıldığı ve hatta durdurulduğu bu amansız savaşta, birçok eğitim-öğretim kurumu yakılıp-yıkılırken, özellikle mücahit grupların eline geçtiği kırsal kesimlerde, eğitim-öğretim çalışmaları durdurulmuştur. Bu durdurulmaya paralel olarak, kırsal kesimlerde kadın eğitimi önemini yitirmeye başlamış; ve hatta kimi ilçe ve köylerde Rus işgalinin sona ermesi tarihsel sürecine kadar kız okulları kapatılmıştır.¹⁷⁶

Kırsal alanlardaki eğitim-öğretim hayatını olumsuz yönde etkileyen şartlar, aynı zamanda kentlerde de, 1985'lerden sonra etkisini göstermiştir. Bu olumsuz şartlar nedeniyle, tıpkı eskisi gibi sistemli bir biçimde faaliyetini sürdüremeyen eğitim kurumları, gün geçtikçe öğrenci kaybına da uğramaya başlamıştır. Eğitim-öğretim kurumlarının öğrenci kaybını istatistik rakamlarla net bir biçimde ortaya koyan eğitim-öğretim uzmanlarından birine göre, *"1988 yılı ilköğretim okullarında öğrenim görmekte olan kız ve erkek öğrencilerinin oranı %20 idi. Bu rakam 1980 yılında elde edilen %30'luk rakamla karşılaştırıldığında %10 aşağı düşmüştü. Ortaokul ve liselerde öğrenci oranı ise %20'den %8'e inerken, özellikle lise öğrencilerinin %40'nı kız öğrencileri oluşturuyordu. Üstelik, eğitim-öğretim kurumlarının çoğu da şehir ve kentlerde açıktı. Erkek öğrencilerinin askere götürüldükleri gibi, erkek öğretmenlerin de askere götürülmesi, yurtdışına kaçması ve cihada katılması sonucu, ilkokul hocalarının %55'i, ortaokul ve liselerin aşağı-yukarı %31-32'sini kadın öğretmenler oluşturmaktaydı."*¹⁷⁷ derken, yüksek öğretimde kız öğrencilerin oranı, erkek öğrencileri geçmesi, aynı zamanda, Kadın öğretmen sayısının da aşağı-yukarı erkek öğretmenleri bulması; kadının sosyal konumu ve özellikle eğitimi konusunda geline sürecin önemli ve ciddi bir aşamaya geldiğini net bir biçimde göstermektedir.

Kız öğrenci oranının liselerde %40, üniversitelerde ise %60'lık bir rakama yükselme olayının temelinde yatan iki nedenden bahsetmek mümkündür. Birincisi, hakikaten geçen dönemlere göre, Rus işgali döneminde kadın eğitimi yönünde farklı ve ciddi manada imkânların seferber edildiği bilinmektedir. İkincisi ise, genç devlet memurlarının yanısıra, elleri silah tutabilen lise ve üniversite öğrencilerinin bir yandan savaşa götürülmeleri, diğer yandan da eğitim-öğretim kurumlarından kaçmaları sonucu,

---

¹⁷⁶ Kamgar, *a.g.e.*, s. 131.

¹⁷⁷ Samadi, *a.g.e.*, s. 132; Andişmant, *a.g.e.*, s. 158-159.

erkek öğrencilerin oranı gün geçtikçe aşağı düşerken, buna karşın kız öğrencilerin oranı ise, yükselmeye başlamıştır.

1978 yılı kanlı darbeden sonra, Rusya yanlısı Taraki ve Emin dönemiyle paralel olarak kadın eğitimi ciddi manada önem kazanır ve kız öğrenci sayısı ülkede giderek artarken, erkek eğitimi giderek önemini yitirmeye ve ayrıca, lise ve üniversitelerde her geçen gün erkek öğrenci sayısı gittikçe azalmaya başlar. Bu öğrenci kaybı, bütün eğitim-öğretim kurumlarında, Rus işgalinin sona ermesi sürecine kadar da devam etmiştir.

Rus işgali döneminde, erkek eğitimi önemini yitirmeye mahkûm edildiği gibi, işgalin sona ermesi sürecine kadar, binlerce eğitim-öğretim kurumu da yakılıp-yıkılmış ve bazıları da öğrenciler üzerine kapatılmıştır. Elde edilen bir bilgiye göre, 1987 yılında ülke genelinde 1308 civarında ilk, orta ve lise türünden okulun eğitim-öğretime açık olduğu ve kurumlarda 776000 kız ve erkek öğrencinin öğrenimle meşgul olduğu görülmüştür.¹⁷⁸ Bu rakam, 1977 cumhuriyetin son yılı elde edilen 1037794 gibi bir rakamla karşılaştırıldığında çok aşağıda bir rakam olduğu ve dolayısıyla Rus işgali döneminde eğitim-öğretim faaliyetinin sadece merkez ve çevre illerde, diğer bir ifade ile devletin kontrolündeki coğrafyalarla sınırlı kaldığını göstermektedir. Üstelik zikredilen rakamın, tahmini bir bilgiye göre %40'nın kız öğrencilerine ait olması, kadın eğitiminin erkek eğitime göre bir adım öne geçtiğini göstermektedir.¹⁷⁹

Davut Han Hükümeti döneminde, ilköğretimde başvuru oranı %44 olarak bilinen erkek öğrenci oranı, bu dönemde %27'ye inerken, tam tersine kız öğrenci oranı ise, %8'lik bir rakamdan %14'lük bir rakama çıkmıştır. Aynı şekilde, ortaöğretimde erkek öğrenci başvuru oranı %13'ten %11'e düşerken, kız öğrencileri katında ise bu oranın %2'den %5'e yükseldiği saptanmıştır. Liselerde ise, kadın ve erkek öğrenci oranı aşağı-yukarı eşit düzeyde iken, öğretmen yetiştirme yarı yüksek okulları olarak bilinen Darü'l-Muallimin'ler; bazıları daha önceden var olan ve bazıları da işgal döneminde faaliyete açılan, ülkedeki tüm üniversitelerde öğrenim görmekte olan on bin ve üzerinde

---

¹⁷⁸ De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, *Sâlnâme-i Afganistan*, Kabil 1987, s. 500.

¹⁷⁹ Kamgar, *a.g.e.*, s. 131.

olan bir öğrenci grubunun yarısından fazlasını kız öğrencilerin oluşturuyor olduğu saptanmıştır.¹⁸⁰

Sonuç olarak, eğer, kırsal kesimde, kentlerin gecekondu mahallelerinde yaşayan Afgan kadınlarının özgürlük, sosyal aktivitelerinin olmamasının yanısıra, eğitim-öğretim ortamından da uzak kalmışlık düzeyinin, üst sınıf, soylu ve aydın Afgan kadınının eğitim-öğretim konusunda ulaştığı seviyenin dışına tutacak olursak, hakikaten de Rus işgali döneminde, kadın eğitimi bağlamında yaşanan gelişmeler ve kaydedilen başarının çok yüksek olduğunu, elde edilen yüzdeler rakamlardan yola çıkarak söyleyebiliriz. Bu başarı, kadın eğitimi açısından inanılması çok güç ve büyük bir başarıdır. Zira, daha önceki dönemlerde, kadın eğitimi bağlamında böyle önemli bir başarının elde edilmediği; ve üstelik sarf edilen çabanın, bu dönemde kadın eğitimi bağlamında ulaşılan sürece ulaşamadığı da kesin ve ortadadır.

3.3. Çalışma Yaşamında Kadın

Afgan kadınının çalışma yaşamı içindeki en verimli dönemi, hiç kuşkusuz Rus işgali dönemi olmuştur. Tarihsel serüveni itibarıyla diğer dönemlerden çok farklı olarak bilinen bu dönemde, kadın işgücüne daha çok önem verilmiştir. Bu dönemle birlikte, toplumsal bir varlık olma özelliğini önemli ölçüde gerçekleştiren, bilgi, beceri ve kabiliyetlerini yıllardır geliştiren Afgan kadını, çalışma yaşamında kendisini bekleyen rolleri yerine getirmek üzere kolları sıvamıştır. Sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda birbirinden farklı, önemli rollere sahip olan Afgan kadını, çalışma yaşamında da erkekler kadar ve hatta onlardan da daha büyük bir nüfus kalabalığını oluşturmuştur. Gerek iş konusunda ve gerekse ücret konusunda erkeklerle aralarında herhangi bir ayrımcılık söz konusu olmayan bu kadınlar, çalışma yaşamının değişik katman ve birimlerinde, birbirinden farklı alanlarda, becerilerine uygun işlerde çalışmaya başlamışlardır.

Kimilerinin çalışma yaşamında yeni olmalarına, alanın görgü ve kurallarına pek de alışık olmamalarına rağmen, her hangi bir ayrımcılık ve engele takılmaksızın, fabrikalarda, üretim sektörlerinde, kamuya ait kurum ve iş yerlerinde, özel sektörlerde ve hulusa erkeklerin çalışabildikleri bütün çalışma alanları ve iş yerlerinde girerek yoğun bir işçi kitlesini meydana getirmeye başlamışlardır. Dönemin başbakanı ve aynı

---

¹⁸⁰ Andişmant, *a.g.e.*, s. 173.

zamanda Afgan Komünist Devleti'nin baş müzakerecisi olan Sultan Ali Kişmant bu bağlamda şöyle der:

*“Afgan kadınları, hem çalışma alanında, hem de, ücret elde etme konusunda erkeklerle aynı hukuki statü ve konuma sahiptiler. Zira, ilk olarak bu dönemde birçok Afgan kadını fabrikalarda, üretim ve hizmet sektörlerinde erkeklerle eşit maaş karşılığında çalışmaya başladı. Aynı şekilde, kamu ve özel kurumlarda da, kadın istihdamının eskisinden daha farklı ve yoğun bir biçimde, yolu açıldı. Hatta, ailenin bütün sorumlulukları sırtlarında yüklenen dul kalmış kadınlar bile, çalışma yaşamındaki yapılan değişiklik ve anayasal düzenlemeler sayesinde, çalışma ve diğer sosyal haklardan faydalanma imkânını elde etmiş oldular.”*¹⁸¹ Derken, Kişmand'ın bu görüşü, geçmiş dönemlerin aksine Rus işgali döneminde, kadın işgücüne daha çok önem verildiğini bir anlamda özetler.

Kişmant, Afgan kadınlarının, yapılan değişiklik ve yasal düzenlemeler sayesinde çalışma ve diğer toplumsal haklardan faydalanma imkânını elde etmiş oldular derken, her halde bu dönemin anayasasında ifade edilen, *“kadınlara, kabiliyetlerine, mesleklerine uygun her türlü iş imkânının sağlanacağı”* cümlesine işaret etmiş olsa gerek. Zira, bu yasanın 26. maddesinde, çalışma yaşamında erkek işgücü kadar kadın işgücüne de önem verileceği ve her türlü iş imkânının, özellikle kadınlara sağlanacağı yönünde bir ifadenin yer almış olması, başlı başında kadın işgücü öneminin artırıldığı ve çalışma yaşamında yoğun bir kadın nüfusuna yer verildiği anlamında geliyor demektir bu.¹⁸²

Gerçekten de, iş hayatında kadının konumuyla ilgili yapılan bu vb. düzenlemeler, uzun yıllardır büyük kentlerde biriken iş olanakları ve kurulan büyük sanayi sektörlerini, kadınları bu sektörleri besleyen işgücü haline getirmiştir. Ve dolayısıyla, yıllardır niteliksiz, tarla, bahçe ve ev işleri gibi ucuz ve çoğu zaman da gelir getirmeyen işlerden büyük oranda kurtulan Afgan kadını, artık, sanayi sektörleri ve iş yerlerinde yüklü bir ücret karşılığı çalışmaya koyulmuştur. Buna ilave olarak da, profesyonel meslek sahibi kadınlara, mesleklerine uygun kamu kurumlarında çalışma alanları yaratıldığı gibi, serbest iş piyasalarına girmek isteyen kadınlara da isteklerine uygun, serbest Pazar yerleri yaratılmıştır.

¹⁸¹ Kişmant, *a.g.e.*, s. 870-871.

¹⁸² Kanun-ı Esasi-yi 1980, 26. md.

Gündelik yaşam içinde, ailede, üstlendikleri görevlerin ve yaptıkları işlerin yanısıra, çalışma yaşamında da büyük bir nüfus kitlesini oluşturan Afgan kadınları, toplumsal, siyasal, ekonomik, sendikal, kültürel vs. alanlarda da önemli rolleri üstlenmişlerdir. Hatta bu kurumlarda görülen işlerin büyük oranda kadınların sırtlarına yüklendiği de söylenebilir. Kamu kurumları ve çalışma yaşamında yapılan işlerin %60'nı kadınların görüyor olması, kadın işgücü bağlamında yaşanan gelişmelerin somut bir göstergesidir.¹⁸³

Erkek işgücünün zayıflamasıyla birlikte toplumda hızla yükselen kadın işgücü, yüksek tahsil yapan Afgan kadınların, eğitim-öğretim alanlarında, sağlık alanlarında, bankalarda, iletişim alanında, transporta, emniyet vb. kamu kurumlarında aktif bir biçimde rol alan işçi, ya da diğer bir ifade ile memur kadrosunun %50'den fazlasını oluşturmuştur. Nitekim, doktorların %50'si, sağlıkçı ve eczacıların %50'si kadınlardan oluşurken, eğitim-öğretim kurumları başta olmak üzere, geride kalan bütün kamu kurumu çalışanlarının %60'nı yine kadın personellerin oluşturduğu saptanmıştır.¹⁸⁴

Ancak, kadın işgücü bağlamında yaşanan bu önemli gelişmelerin ve büyüyen oranının önemli bir nedeni olarak, daha önceki başlıklarda da kısmen değinildiği üzere, Rus işgaliyle birlikte üretim yerleri, sanayi sektörleri ve devlet dairelerinden kaçan, savaşa yollanan ve öldürülen erkek işgücü eksikliğini, kadın işgücüyle tamamlamaktan başka bir çare bulamamaları sonucu, kadın işgücüne önem verilmesinden kaynaklanıyor olması gerek.

Diğer yandan, sanayi ve üretim sektörlerinde çalışan 4920000 (dört milyonu dokuz yüzü yirmi bin) işçiden 1,5 (bir buçuk milyonunu) kadın çalışanların oluşturduğu saptanmıştır.¹⁸⁵ Kadın çalışanlar, özellikle toplum hizmetleri, tarım ve hayvancılık sektörleri, imalat sanayisi, ticaret-lokanta- otelcilik sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Sanayi ve üretim sektörlerinde çalışan kadınların, kamu kurumlarında çalışan kadınlara göre, aldıkları ücretler bakımından aralarında çok da bir fark gözetilmemekle birlikte, eğitim seviyesi, yaptıkları işler, işteki konumları, bu kadınlardan bazılarının “engin bir tecrübeye sahip değiller” düşüncesiyle, daha düşük statülü işlerde çalıştırıldıklarını rahatlıkla söyleyebilmek mümkündür. Bunlara ilave olarak da, kuaför, terzi, avukat,

---

¹⁸³ Harif, *a.g.m.*

¹⁸⁴ Kazım, *a.g.e.*, s. 359-360.

¹⁸⁵ Cumhuriyeti Afganistan, Vezaret-i İhsaye-i Merkez-i, Salname-i İhsaye-i, Kabil 1989, 11.

hâkim, akademisyen, mimarlık ve mühendislik gibi, birçok bilim ve meslek dalında çalışan 270000 (iki yüzü yetmiş bin) kadın kitlesinin varlığın da saptanmıştır.¹⁸⁶ Ancak, bu rakamın ötesinde, ne adı geçen meslek ve bilim dallarında ve ne de hizmet sektörlerinde çalışan kadınların oranlarını bütün ayrıntılarıyla ortaya koyan istatistik bir bilgiye ulaşılabilmemiz mümkün olarak gözükmemektedir. Ayrıca, ülkenin 17.310.000 (on yedi milyonu üç yüzü on bin) nüfusunun, çalışma yaşamına katılan 7640000 nüfusundan¹⁸⁷ tahmini olarak 3 milyonunun kadın çalışanların oluşturduğunu söyleyebilmenin dışında, daha ayrıntılı bir bilgiye ulaşmamız mümkün olmamaktadır.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Rus işgali dönemde kadın, çalışma yaşamının artık vazgeçemeyeceği önemli figürlerden biri haline gelmiştir. Başta devlete ait bütün kurumlar ve çalışma alanlarında görülen işleri ve rolleri kadınlar üstlenmiştir. Yoğun bir erkek işgücü kaybından doğan ekonomik, eğitim, idari, hukuki, adli, sağlık, sosyal ve siyasi kurumlarındaki sorunlarını büyük oranda kadın işgücüsüyle tamamlamaya çalışan Afgan Komünist Devleti, aynı şekilde üretim sektörü, sanayi ve tarım sektörlerinde görülen işleri de, yine kadın işgücüsüyle çözmeye çalışmıştır. Bunlara ilave olarak, özel kurumlar da ve hizmet sektörlerinde görülen işler de, büyük oranda kadınlar tarafından görülmeye çalışılmıştır.

3.4. Kadın Hareketi

Kronolojik olarak, Kral Zahir Şah yönetiminin son dönemlerine doğru hâlâ toplumsal, siyasal, kültürel ve düşünsel sistemin dokusunda etkin bir biçimde olmasa bile varlığını hissettiren ve sürekliliğini koruyan geleneksel-dini ilke ve yapılara son darbeyi indirerek, toplum bireylerinin artık üzerinde konuşabildiği-tartışabildiği Batı toplumlarının ulaştığı ve belki de çoktan geride bıraktığı demokratik bir sürece doğru adımlar atılmıştır. İnsanların kendini daha rahat ve güvende hissedebildiği bu demokratik süreçle ilk defa Afganistan’da düşünce ve ifade özgürlüğünün yanısıra, her türlü sosyal, siyasi faaliyet ve örgütlenmenin de önü açılmıştı. Neticede, o dönemden beri Marksizm, Leninizm ideolojisi ve öğretilerini benimseyip Afganistan’daki solcu hareketin “Parçam Partisi” içinde yer alarak, siyaset sahnesinde boy gösteren Anahitâ Ratıpzat, Süreyya Parluka, aktif, lider bir kadın olarak birçok Afgan kadını ve kızının yüzünü yerel yönetim ve sistemden Komünizm’e doğru çevirmeyi başarmıştır.

¹⁸⁶ Andişmant, *a.g.e.*, s. 173.

¹⁸⁷ Cumhuriyet Afganistan, Vezaret-i İhsaye-i Merkez-i, *a.g.e.*, s. 11.

Toplumsal alanda yıllardır boy gösteren feminist ve feminist olmayan kadın hareketlerinin yerine bu kez, soldaki aktivist kadın hareketleri geçmiştir. Afgan Komünist Partisi'nin alt organizasyonu olarak harekete geçen ve kendilerine "İlerici ve aktivist" unvanını veren bu kadınlar, ülke çapında on binlerce Afgan kadının sokaklarda, işçiler ve emekçiler adına eylem yapmaya yöneltmiştir. Bu aktivist kadın hareketleri, Afganistan tarihinde kraliyetin son dönemdeki kadın hareketlerinden sonra, ikinci defa kadınları sokak ve eylemlerle tanıştırmıştır. Ancak, solcular tarafında yer alan bu hareketleri, Afgan kadınlarının kamusal alanlarda, çalışma yaşamında, ekonomik faaliyetlerde ve nihayet siyasi arenada erkeklerle eşit konumda ve aynı rolleri üstlenebilme isteklerinin yanısıra, geleceğin ütopyası olan Afgan Komünist Parçam Partisi ve ele geçirdiği yönetimin bekası için mücadele etmişlerdir. Zira, bu dönemdeki kadın hareketleri ve yoğunlaştıkları konu hakkında yorumlamalarda bulunan bilim adamları ve akademisyenler, benzer değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu yazarlardan biri olan Abdülhamit Mubariz bu bağlamda şöyle der:

*"Bu solcu kadınlar, gündüzlerin mitingler düzenleyerek, Afgan kadınları ve kızlarını sokak ve caddelere dökerlerdi. Kadınlar yol boyunca dans ederek, Komünist marşlarını seslendirirlerdi."*¹⁸⁸

Kadının siyasî kimliği ve kamu kurumlarındaki yerinin diğer dönemlere göre daha çok önem kazandığı Rus işgali döneminde, Afgan Komünist Halk ve Parçam Partileri'ne bağlı olarak ortaya çıkan kadın hareketleri, Afganistan'da dikkatleri üzerine çeken bir hareket olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Moskova yanlısı bir grup darbecinin Afganistan idaresini ele geçirmesiyle, kendilerini ülkenin kalkınması ve istikrarı için adayan gruplardan boşaltılması sonucu, Komünizm yanlıları için oldukça elverişli bir ortamı oluşturmuştur. Oluşan bu ortamla, daha önceki dönemlerde gerek bağımsız, gerekse yarı bağımsız ve gerekse sağ gruplar içinde yer alan bazı entelektüel kadınlar olsun, yüzlerini Sosyalist Solcu Hareket'ten türeyen Halk ve Parçam Partileri'ne çevirerek, kadınları ilgilendiren bir hareketi başlatmak yerine, Marksizm ve Leninizm'in yanısıra, Afgan Komünist rejiminin bekası için mücadele etmişlerdir. İşgalin sona ermesi boyunca çıkardıkları dergiler ve medya aracılığıyla sürekli olarak rejimin sesini duyurmaya çalışan bu kadınlar, Mubariz'in dediği gibi, aynı zamanda

---

¹⁸⁸ Abdulhamit Babariz, *Tahlil Vâkiât-ı Siyasi Afganistan 1919-1996*, Peşaver 1996, s. 396.

yurdun sokaklarında, sürekli olarak düzenledikleri eylem ve gösterilerle de, Komünizm, Marksizm ve Leninizm doktrinleri içerikli konuşmalara öncelik vermişlerdir.¹⁸⁹

Komünist rejimin, daha önceki sistemlerde özgürlüklerini, sosyal ve siyasi haklarını beklenen biçimde elde edemediklerini bu dönemde kendileri tarafından sağlanacağı gibisinden vaatler vermesi; kadın hareketlerinin, rejimin yanında yer almalarını sağlamak, devrimin eğitici kadrosu ve rejimin faşist müdafileri haline getirmek fazla zor olmamıştır. Bu solcu kadın kitleleri, büyük bir heyecan ve coşkuyla darbeci rejimin getirdiği ilke ve esaslara sahip çıkarak, kentteki ve kırdaki diğer Afgan kadınlarını da, bu yönde eğitime yoluna koyulmuşlardır. 1989’lu yıllara kadar, “kadınlıklarını” bir kenara bırakarak, kısa saç, dar pantolon, alçak ökçeli ve makyajsız simalarıyla rejimin mensupları olan erkeklerle, aralarında hiçbir ayırım gözetilmeksizin bu kadın hareketleri ve kitleleri, gerek rejimin ideolojilerini, gerekse Komünizmi, Afgan toplumu içerisinde ve özellikle eğitim-öğretim nimetinden yoksun alt ve orta toplumsal kesimler arasında yayılmasında önemli bir işlev görmüşlerdir.

Sonuç olarak, kadınların siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, özgürlük ve diğer haklarını elde etmek adına savaştan kadın hareket ve kitleleri, bu defa Afgan Komünist rejiminin ve destekçilerinin bekası, ideolojilerinin tolumca benimsenmesi için savaşımlardır. Neticede kadın hareketleri, yıllardır uğruna mücadele verdiği siyasî, sosyal, ekonomik, kültürel ve özgürlük haklarının üstünde, ideolojik ve ütöpik konulara önem vermiş, aynı ideoloji ve ütopyanın erkekleriyle omuz omuza, yan yana, dayanışma içinde, aynı ülkü için mücadele eden bir sosyal ve siyasal grubu oluşturmuştur.

---

¹⁸⁹ Kazım, *a.g.e.*, s. 350.

İKİNCİ BÖLÜM

KADININ DEĞİŞEN STATÜSÜ VE TOPLUMSAL PARAMETRELERİ

1. EĞİTİM-ÖĞRETİM HAYATI VE KADIN

Bir ülkenin refah ve mutluluğu, o ülke insanının nitelikli ve sürekli bir eğitim-öğretim almalarına bağlıdır. Kazanılan bilgi ve beceriler ülkenin gelişmesi açısından katma değer niteliğindedir. Sosyo-ekonomik gelişmenin en önemli itici gücü toplumun eğitim-öğretim düzeyinin yüksekliği ve insan kaynaklarının önemli bir noktaya ulaşmasıdır. Eğitim-öğretim düzeyini ileri noktalara taşıyan ülkeler, her alanda bunun olumlu sonuçlarını görebilmişlerdir. Çağımızda, bilgi ve iletişim teknolojisinin yoğun olarak gelişmesiyle birlikte, eğitim-öğretim konusu her zamankinden daha da önem kazanmıştır.

Eğitim-öğrenim bağlamında bütün dünyada yaşanan hızlı ilerleme ve gelişmelere rağmen, dünyanın pek çok bölgesinde, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin veya geleneksel kalıba dayalı düşünce mekanizmalarının devam etmesinden dolayı, kadınlar eğitim-öğretim alanlarında erkeklere göre daha az, yer alabilmişlerdir. Eğitim-öğretim ortamından uzakta kalan, diğer bir deyişle, eğitim-öğretim nimetinden yeterince yararlanamayan kadın, hakları ve özgürlüklerinin koruyup gözetilmesinde erkeğe muhtaç hale gelmiştir.

Toplumun bir ferdi olarak kadınların ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal yaşamdaki konumlarını güçlendirmek, hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak, ancak kaliteli bir eğitim-öğretim görmeleri veyahut belirli bir eğitim-öğretim sürecinden geçmeleriyle mümkün olarak görülmektedir.

Eğitim-öğretime kadınların da katılarak okuma-yazma, bilgi-beceri ve kabiliyetlerinin gelişmeleri, sadece kadınların kendi gelişimine ve refahına katkı sağlamaz; aynı zamanda ülkenin ekonomik ve kalkınmışlık potansiyelini de arttıracaktır. Bu durumun farkına varan Batı toplumu ve dünyanın diğer modern toplumlarında kadınlara eğitim-öğretim hayatına yer verildiği gibi, Afganistan'da da kadınların eğitim-öğretim yaşamına katılmalarına yer verilmiştir.

Afganistan’da kadınların eğitim-öğretim yaşamına katılmaları, Amanullah Han döneminde gerçekleşmiştir. Kadınların eğitim-öğretim hakkına önem veren ve yakından ilgilenen Amanullah Han, 1924 yılının ilk resmi anayasasında tüm muhalefetlere rağmen, kız okullarının açılması ve faaliyete geçmesini sağlamıştır. Kral Amanullah döneminin başında kurulan “Masturat, Andarâb-i Kız Okulları ve Masturat Ebe” okuluna rastlamak mümkündür.¹⁹⁰

Ancak, Afganistan’ın sosyo-kültürel konumunu gözetmeksizin çok hızlı bir değişimi başlatan Amanullah Han’ın reform planları, maalesef başarısızlıkla sonuçlanmış ve açtığı kız okulları da kapatılmıştır. Buna rağmen, Amanullah’ın attığı bu adım, belli toplumsal hafızlarda, kadın eğitimi-öğretimi bağlamında veya eğitim-öğretim hayatında kadının konumuyla ilgili ciddi bir değişimin yaşanmasına vesile olmuştur.

Amanullah’ın, kadın eğitimi-öğretimi bağlamında attığı adım Kral Zahir döneminde yeniden ele alınarak, kapatılan kız okullarının tekrar açılmasının yanısıra, birçok yeni kız okulu açılmıştır. 1964 yılı anayasanın 36. Maddesine dayanarak hazırlanan eğitim yasasının 11. Maddesi uyarınca, ilk ve ortaöğretim düzeyine kadar eğitim, kız öğrencilerine zorunlu hale gelmiştir. Bu düzenleme sadece kız öğrencilerin değil, erkek öğrencilerini de kapsamı içinde almıştır.¹⁹¹

1960 yılına kadar 434 adet ilköğretim, ortaöğretim, lise ve yarı yüksek eğitim-öğretim kurumlarında öğrenimlerini sürdüren Afgan kadınlarına, bir yandan yukarıda zikredilen yasal düzenlemelerin, diğer yandan da toplumsal ve ideolojik şartların kadın eğitimine karşı yumuşamasıyla, 1960 yılında erkeklerle aynı eğitim-öğretim ortamında, aynı üniversitede ve aynı sınıfta ders görme, sunulan eğitim-öğretim olanaklarından eşit oranlarda faydalanma şansı tanınmıştır. Bununla beraber, kadınların eğitim-öğretime katılım oranını daha da yükseltmek için, bir yandan ülke çapında okula kayıt kampanyaları düzenlenirken, bir yandan da artan kız öğrenci sayısına göre, mevcut eğitim kurumlarının yanında yeni eğitim-öğretim kurumları açılmaya ve öğrencilerin öğretmen, kitap, kırtasiye gibisinden her türlü maddi ve manevi ihtiyaçları da bizzat devlet tarafından karşılanmaya başlamıştır. Ayrıca, ilerideki bahislerde daha ayrıntılı

---

¹⁹⁰ Kazım, *a.g.e.*, s. 153- 154; Andişmant, “Maarif-i Asrî der Afganistan 2”; Seyidi, *a.g.m.*

¹⁹¹ Kanun-ı Esasi-yi 1964, 34. Maddesi ve Nizam Nâme-yi Maarif’in 11. Maddesi.

bilgi verileceği üzere, her alanda uzman ve bilgi sahibi kadınları yetiştirmek ve sahip olabilmek için, Amanullah döneminden sonra da yurt dışında eğitim-öğretim görebilmelerinin yolları açılmış, erkek öğrenciler gibi kız öğrencileri de eğitim için yurt dışına gönderilmiştir.¹⁹²

Daha önceki bölümde de değinildiği gibi, ülkemizde kraliyet döneminden itibaren eğitim-öğretimin önemi anlaşılmış ve bu konuda büyük reformlar yapılmıştır. Ancak, cumhuriyet ve Rus işgali dönemine gelinceye dek, toplumsal anlamda henüz bir okullulaşma düzeyine gelineemediğinden ve kadın eğitiminin önemi iyi bir şekilde anlaşılmadığından dolayı, kadınların eğitim-öğretime katılım oranlarını, erkeklerin eğitim-öğretime katılım oranıyla eşit bir seviyeye ulaştığını söyleyebilmek mümkün değildir.

Ancak, cumhuriyet döneminde Afgan kadınının eğitim-öğretime katılım ve erişim biçimleri daha farklı ve geniş çerçeveli olmuştur. Zira bu dönemde, ülkedeki kadın nüfusunun eğitim seviyesini erkeklerle eşit düzeye çıkarmayı planlayan devlet, kadın eğitim-öğretimini yaygınlığıyla, kurumsal yapısıyla çok genişletmiş ve bu doğrultuda büyük yatırımlar yapmıştır. Örneğin, ilköğretim, ortaöğretim, lise, meslek okulları ve üniversiteler gibi birbirinden farklı açılan yüzlerce öğretim kurumunun yanısıra,¹⁹³ kadınlara sağlanan eğitim-öğretimin toplumdaki durumunu iyileştirerek, üretimde ve toplumsal kalkınmada beklenen sonucu vermesi için, Maarif Bakanlığı, devletin diğer müessese ve kurumları tarafından kadınlara özgü 190 adet okuma-yazma dershanesi Kabil ve çevre illerinde, 41 okuma-yazma dershanesi Bağlan'da ve 34 bap okuma-yazma dershanesi Kuhdamen'de açılmıştır. Açılan bu dersanelerde okuyan Afgan kadınlarının dışında, ilköğretim, ortaöğretim ve liselerde 1978 yılına geldiğimizde eğitim-öğretim görmekte olan kız öğrencilerinin sayıları ikiye katlanır, (yani 128107'den 167125'e yükselirken, yüksek öğretimde bu rakam 1450'den 3158'e) çıkmıştır.¹⁹⁴

Cumhuriyet döneminde olduğu gibi Rus işgali döneminde de kadınların siyasi ve özgürlüklerinden sonra eğitim-öğretim hakları üzerinde önemle durulmuştur. Rus işgali döneminde devletin eğitime dönük geniş çaplı projeleri sayesinde, Afgan kadınlarının

---

¹⁹² Kazım, a.g.e., s. 278.

¹⁹³ Kamgar, a.g.e., s. 87; Andişmant, a.g.e., s. 128.

¹⁹⁴ Kamgar, a.g.e., s. 88.

eğitim-öğretime katılım oranları daha da büyümüş ve bunun üzerinde ilk, orta ve lise düzeyinde binlerce yeni eğitim kurumu faaliyete açılmıştır. Açılan bu eğitim-öğretim kurumlarına paralel olarak, kadınların oranı yüksek öğretimde %60'a, liselerde %40'a çıkarken,¹⁹⁵ ilköğretim ve ortaöğretimde ise 168500'den 180500'e yükseldiği görölmüşür.¹⁹⁶

Sonuç olarak, kronolojik olarak Kral Amanullah dönemiyle kadınlar üzerinde açılan eğitim-öğretim kapısı, Kral Zahir hükümeti döneminde olabildiğince genişletilen ve geliştirilen eğitim-öğretim projesiyle, cumhuriyet ve Rus işğali dönemlerinde verimlilik noktasına ulaşmıştır. Bununla birlikte, cumhuriyet ve Rus işğali yıllarında eğitim-öğretimin her kademesinde yoğun bir öğrenci kitlesini oluşturan Afgan kadını, istediği bölümde, istediği yerde, erkeklerle eşit düzeyde eğitim-öğretim görebilmenin fazilet ve mutluluğunu yaşamıştır.

1.1. İlköğretimde Kadın

Afgan kadınlarına ilköğretim kapısı, Mahmut Tarzi'nin çabaları üzerine ilk defa Kral Amanullah döneminde açılmıştır. Kral Amanullah'ın devlet işlerinde baş danışmanı olan, "Fakat eğitimli ve aydın kadınlar iyi bir eş ve anne olabilirler" diyerek, iyi bir nesil yetiştirmenin kadınların eğitilmesine bağlayan Mahmut Tarzi, eğitim-öğretimin sadece erkeklerin değil, kadınların da hakkı olduğunu iddia ederek, kız çocukları için de ilkokulların açılmasını önermiştir. Bu önerinin uygun görülmesi sonucu, Aralık 1920'de Kabil'in Şehr Ârâ semtinde Mekteb-i İsmet ve ardından da Ocak 1923'te Mekteb-i Masturat gibi ilköğretim kız okulları eğitim-öğretime açılmıştır.¹⁹⁷

İlk açıldığında yaklaşık olarak 50 öğrenciyle eğitim-öğretime başlayan bu okulun, daha sonra öğrenci sayısı çoğalmıştır. Kız ve erkek öğrencilerin birlikte öğrenim gördüğü bu okulun yerli öğretmenlerinin yanında Türk, Alman ve Hintli öğretmenlerin de izine rastlanılmıştır. 1926'da ortaöğretime seviyesine kadar kapasitesi genişletilen Masturat kız okulunun öğrenci sayısı 1926'da 300 civarında iken, 1928 yılına

---

¹⁹⁵ Kamgar, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁹⁶ Kamgar, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁹⁷ Andişmant, "Saltanat-i Amanullah Han ve Maarif-i Asri", http://www.farda.org/articles/07_updates/071100/article_m_ekram_a.pdf, (10.08.2012)

gelindiğinde ise 800'e çıkmıştır.¹⁹⁸ Üstelik, 1928 yılına kadar Mekteb-i Ressam-i, Mekteb-i Telgraf, Mekteb-i Mimari ve Mekteb-i Ziraat gibi daha yedi bap ilköğretim kız okulunun açıldığı da bilinmektedir.¹⁹⁹

Ancak, çok geçmeden, Amanullah Han döneminin kapanmasıyla birlikte kapatılan bu okullar, 1953 yılında Afgan kızları üzerine tekrar açılmıştır.

Amanullah Han'dan sonra, kadın hakları ve özgürlüklerine önem veren Kral Zahir, kadın eğitime karşı geleneksel, dini ve ideolojik hiçbir tepkiye aldırış etmeksizin harekete geçmiştir. Eğitim-öğretimin sadece erkeklerin değil; kadınların da bir insani ve beşeri hakkı olduğunu söyleyen Kral Zahir, 1944 yılı başkent Kabil'in Şehr-i Kadim olarak bilinen semtinde, Nevey Kabil olarak bilinen semte ve Karte-i Çar semtinde üç ilköğretim kız okulunu faaliyete açmıştır.²⁰⁰ Aynı şekilde 1947 yılında da Kabil'in değişik semtlerinde açılan üç adet ilköğretim kız okulunun yanısıra, Kandahar İlköğretim Kız Okulu, Meymene İlköğretim Kız Okulu, Bağlan İlköğretim Kız Okulu, Badahşan İlköğretim Kız Okulu, Mahbubeyi Herevi İlköğretim Kız Okulları da açılmıştır.²⁰¹ Her ne kadar Amanullah döneminden sonra kadınların eğitim-öğretime başlama tarihi 1953 olarak belirtilse de, daha önceki bölümde de değinildiği üzere, bu tarihten daha önce, eğitim-öğretime açılan ilköğretim kız okullarının varlığından da söz etmiştik. Ancak, 1953'ten önceki tarihsel süreçte ciddi anlamda bir okullaşmadan veya ilköğretim kız okullarının önemli ölçüde ve toplumun beklentileri doğrultusunda açıldığından söz etmek mümkün değildir.

1953'te, Kral Zahir hükümetinin kadın eğitime dönük çalışmaları ve finansal imkânları biraz daha genişletmesi üzerine, kız öğrencilerin okula başvuru sayısı da artmaya başlamıştır. Bununla birlikte, 1953'ten 1954 yılına gelindiğinde kız öğrenci sayısı 6500'den 7977'ye; 1955'te ise 9063'e; 1956'da ise 10012'ye ve 1957 yılına gelindiğinde ise toplam kız öğrenci sayısı 11008'e çıkmıştır. Buna karşı, erkek öğrenci sayısı ise 84328'den 96173'e yükselmiştir. Ancak, 1960 yılına gelene kadar ilköğretim okullarının sayısı hakkında net bir bulguya rastlanılmamaktadır.²⁰²

---

¹⁹⁸ Andişmant, *a.g.m.*

¹⁹⁹ Alican Seyidi, *a.g.m.*

²⁰⁰ Kamgar, *a.g.e.*, s. 48-50

²⁰¹ Andişmant, *a.g.m.*

²⁰² Andişmant, *a.g.e.*, s. 74-75.

1959 yılına kadar, bu ilköğretim okullarında Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere, Fars Dili ve Edebiyatı, Matematik, Tarih, Coğrafya, Tecvit, Kıraat ve Hat dersleri okutulurken, 1959'da Marangozluk, Terzilik, Dokumacılık, Kuaförlük vb. dersler de müfredat kapsamına girmiştir.²⁰³ Bu gelişmelere paralel olarak, kız çocuklarının ilköğretime kayıt oranları yükselmeye ve okullardaki sayıları da daha da büyük rakamlara ulaşmaya başlamıştır.

Mesela: 1957'den 1960'a gelindiğinde ilköğretim okullarındaki kız öğrenci sayısı 11008'den 19939'e; 1965 ise 54298'e ve 1970'te ise 76143 çıkmıştır. Buna karşı, erkek öğrencilerin sayısı ise 1960'ta 155719'e; 1965'te 303739'e ve 1970 yılında ise 464542'ye yükseldiği saptanmıştır.²⁰⁴

Diğer yandan, ilköğretim okul sayısı 1955'te 330; 1960'a 456; 1961'de 533; 1962'de 542; 1963'te 568; 1964'e 628; 1965'te 656; 1966'da 723; 1967'de 849²⁰⁵ ve 1969'da 1041 iken,²⁰⁶ 1972 yılında gelindiğinde ise 2429'a çıkarken, bu rakamdan tahmini olarak 450'inin kız çocuklarına ait olduğu saptanmıştır.²⁰⁷

Ancak, 1973 yılı itibarıyla kadınların özgürlük, hukuki ve sosyal haklarına dönük çalışmalar başlatıldığı gibi, eğitim-öğretim haklarına dönük çalışmalar da başlatılmıştır. Başlatılan bu çalışmanın ilk adımı olarak Cumhurbaşkanı Davut'un konuşmalarında, ilköğretimde, erkek eğitiminin yanında kadın eğitime de genişçe yer vereceği ve kız çocuklarını erkek çocukları gibi eğitim-öğretim nimetinden faydalanabilmeleri için, olanakları artıracığı sözü dikkat çekmektedir.

Verilen bu söz üzerinde Davut hükümeti hiç vakit kaybetmeden, yeni okulların yapımı için elleri sıvamıştır. İlk olarak, başşehir Kabil başta olmak üzere, ülkenin diğer kent ve bölgelerinde 27 adet ilköğretim kız ve erkek okulu eğitim-öğretime açtırmıştır.²⁰⁸

Eğitim-öğretim sistemini gözden geçirilmesini ve müfredata bazı değişikliklerin yapılması gerektiği sözünü daha önce Başbakanlığı döneminde söyleyen Davut Han'ın bu görüşü, ancak 1975 yılında gerçekleşmiştir. Davut Han ve beraberindeki bürokratlar

---

²⁰³Andişmant, *a.g.m.*

²⁰⁴Andişmant, *a.g.e.*, s. 99.

²⁰⁵Andişmand, *a.g.e.*, s. 87.

²⁰⁶Kabil Üniversitesi, *Maarif-i Afganistan dar Pencah Sal-ı Ahir*, Kabil 1968, s. 7.

²⁰⁷Kamgar, *a.g.e.*, s. 80.

²⁰⁸Kamgar, *a.g.e.*, s. 84.

zikredilen yılda, Afganistan eğitim-öğretim sistemini kendi mantık ve anlayışlarına göre yeniden düzenlemişlerdir. Nitekim 6 yıllık olan ilköğretim süresinin 8 yıla çıkartılması ve ortaöğretime geçmek için öğrencilerin kız ve erkek ayırımı yakmadan ciddi bir sınava tabi tutulmaları, yapılan bu değişikliklerin başına gelir.²⁰⁹

Öte yandan, ilköğretim okullarında ciddi bir kız ve erkek öğrenci artışına paralel olarak 1975 yılına kadar yüzlerce ilköğretim kız ve erkek okullunun eğitim-öğretime açılmasıyla ülke genelindeki ilköğretim okullarının sayısı tahmini olarak 3000'e çıkarken, bu okullarda öğrenim görmekte olan 784568 öğrenciden 115795'nin kız öğrencilerinin ve geriye kalan 668773 nün ise erkek öğrencilerinin oluşturduğu saptanmıştır.²¹⁰

Eğitim-öğretim bağlamında seferber edilen maddi ve manevi olanaklar neticesinde 1977 yılına geldiğimizde ilköğretim okullarının sayısı 3371'e²¹¹ ve bu okullarda öğrenim görmekte olan öğrencilerin sayısı da 789000 (yedi yüzü seksen dokuz bin)'e yükselirken,²¹² bu rakamdan 180529 (yüz seksen bin beş yüzü yirmi dozu)'nun Afgan kadınlarının oluşturduğu saptanırken, üstelik, bu okullardan 950'inin kız öğrencilerinin olduğu da görülmüştür.²¹³

Cumhuriyet döneminde Afgan kızlarının tahsil yapmaları için eğitim-öğretim kurumları daha müsait hale gelmiş ve olanaklar da kraliyet dönemine göre daha çok genişletilmiştir. Zira, bunun somut bir örneği olarak, kraliyetin son dönemi ya da 1970 yılında ilköğretimde sayıları 76143 olan kız öğrencilerinin 1977 yılına gelindiğinde 180529'a yükseldiğini görebilmek mümkündür.

Rus işgali dönemine gelince, gerek işgal'e hazırlık sürecinde, gerekse işgalin birinci ve ikinci yılında, eğitim-öğretim bağlamında bir kampanya başlatılmaktadır. Ülke genelinde başlatılan geniş çaplı bu eğitim kampanyası sonucu, bir yandan yarım milyon kız ve erkek çocuğu ilköğretime kayd olmuştur. Toplum insanının okuma-yazma oranını artırmayı ve kadro eksikliğini bu yöntemle kısa sürede çözmeyi planlayan Afgan Komünist Devleti, başlattığı toplumsal bazlı eğitim kampanyasının somut bir göstergesi olarak, mevcut ilköğretim okullarının yanında yeni okullar da eğitim-

---

²⁰⁹ Andişmant, *a.g.e.*, s. 127.

²¹⁰ Andişmant, *a.g.e.*, s. 132.

²¹¹ Samadi, *a.g.e.*, s. 7; Andişmant, *a.g.e.*, s. 99.

²¹² De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, Salname-i Afganistan, Kabil 1977, s. 450.

²¹³ Andişmant, *a.g.e.*, 147.

öğretime açmıştır. Mesela, o dönem Maarif Bakanlığı tarafından aktarılan bir bilgiye göre, 1979'da 62 adet ilköğretim kız ve erkek okulu eğitim-öğretime açılmıştır.²¹⁴

Maarif Bakanlığı tarafından Afganistan Yıllığı'nda yayınlanan bir makalede, 1979 yılının sonlarına doğru ülke genelinde açılan 62 adet ilköğretim okulu ve 10 adet liseden söz edilirken, dönemin Maarif Bakanı olan şahıs, verilen bu bilginin tam tersini iddia ederek, 1979 yılı 750 varan ilk, orta ve lisenin eğitim-öğretime açıldığını vurgulamıştır. Bakana göre, bu okullardan 69 adedini ilköğretim kız ve erkek okulları oluşturmaktadır.²¹⁵ Ayrıca, 1980 yılında, Başkent Kabil ve civar ilerinde 29 adet ilköğretim kız okulunun eğitim-öğretime açıldığı da görülmüştür.²¹⁶ Bu gelişmeler sonucu 1980 yılına gelindiğinde 1980 yılına gelindiğinde ilköğretimdeki kız öğrencilerinin sayısının 198560'e çıktığı saptanmıştır.²¹⁷ Ancak, açılan bu ilköğretim okullarından kaçının kız çocuklarına, kaçının da erkek çocuklarına ait olmasıyla ilgili herhangi bir bilgi aktarılmamıştır.

1982 yılında 12 adet ilköğretim okulu eğitim-öğretime açılmıştır. Bu açılan okullardan bir adedi Pervan Şehri'nde, üç adedi Herat Şehri'nde ve geride kalan yedi adedi de Badahşan Şehri'nde açılmıştır. Buna ilave olarak da, adı geçen illerde 13297 kız ve 22595 erkek çocuğunun ilköğretime başladığı saptanmıştır.²¹⁸

1986 yılında faaliyetten kalan 96 ilköğretim kız ve erkek okulu restorasyon yapılarak tekrar faaliyete başlamasının yanısıra, aynı yılda, 33 adet ilköğretim okulu da eğitim-öğretime açılmıştır. Bunlara ilave olarak aynı yılda, toplam 118631 kız ve erkek öğrenci ilköğretime başlarken, bu öğrencilerden yaklaşık olarak 60000'inin kırsal kesim veya taşra çocuklarının oluşturduğu saptanmıştır.²¹⁹

Ancak, 1986'dan sonra, üniversite, lise ve ortaokullar başta olmak üzere ilkokullarda da Marksizm, Leninizm ve Komünizm öğretilerinin empoze etme hızının artırılması; Rusya'daki örneğine göre şekillendirilen eğitim-öğretim sisteminin can sıkıcılığı; toplum zihnindeki geleneksel eğitim anlayışına aykırılığı; bunlara ilave olarak, işgale karşı alevlenen savaş ve bölgesel ayaklanmalar eğitim-öğretim sisteminin

---

²¹⁴ Kamgar, *a.g.e.*, s. 102.

²¹⁵ Andiştant, *a.g.e.*, s. 145.

²¹⁶ De İlaat-u av Kültür-i Vizaret, Salname-i Afganistan, Kabil 1980, s. 880.

²¹⁷ Samad, *a.g.e.*, s. 122-123.

²¹⁸ Kamgar, *a.g.e.*, s. 110.

²¹⁹ Andiştant, *a.g.e.*, s. 131-132.

gidişatını yavaşlatmıştır. Bu olumsuz etkilenme sonucu, daha önceki bölümde de kısmen değinildiği gibi, kırsal kesimler başta olmak üzere Mücahitlerin kontrolüne geçen Neggerhar, Kandahar gibi ülkenin diğer kentlerinde de eğitim-öğretim faaliyetleri 1989 yılına kadar yavaşlatılmış, hatta ülkenin Kuzey-Güney birçok değişik semtinde eğitim-öğretim kapısı kız çocukları üzerine kapatılmıştır.

Öte yandan, bu anormal durum, sadece ülkenin kırsal kesim ve bazı kentlerinde yaşayan kız ve erkek çocukları okula gitmekten alıkonmasına sebep olmamış; aynı zamanda, Rus askerleri ve Afgan Komünist devletinin kontrolünde olan baş şehir Kabil ve diğer şehirlerde de kız ve erkek çocuklarının ilköğretime kayıt oranını menfi yönde etkilemiştir. Ki bu olumsuz etkilenme sonucu, daha önceki yıllarda ilköğretime başvuru sayısı yüz binleri geçen kız ve erkek çocuğunun, 1988 yılına gelindiğinde 2100 gerilediği görülmüştür.²²⁰ Ayrıca, bu gerileme sadece öğrencilerin ilkokula başvurusu konusunda değil, aynı zamanda, öğrencilerin ilköğretimdeki sayısında ciddi anlamda bir gerilemenin veya azalmanın yaşanmasına da neden olmuştur.

Örneğin, 1987'de ilköğretimdeki kız ve erkek öğrencilerin ülke genelindeki 524257 toplam sayısının²²¹ yaklaşık olarak 174248'i kız öğrencileri oluşurken, bu rakamı 1980 yılında elde edilen 198560'lık rakamıyla karşılaştırdığımızda çok düşük rakam olduğu net bir biçimde çöze çarpar.²²² Üstelik, 1980 öncesi sayı itibarıyla aşağı-yukarı 2429 veya 3371 olarak bilinen ilköğretim okulunun,²²³ 1987 yılına geldiğimizde olarak 661'e kadar düştüğü de görülmüştür.²²⁴ Ama maalesef, bu ilköğretim okullarının kız ve erkek öğrencilerine göre dağılımı konusunda elimizde somut bir bilgi geçmemektedir.

Sonuç olarak, 1978'da cumhuriyet döneminin kapanması ve Rus işgali zemini hazırlıklarının yapılmaya çalışıldığı süreçte, ülkenin yönetimini tek elinde tutan Taraki ve Emin iktidarı döneminden itibaren, eğitim-öğretim faaliyetleri kırsal kesimlerde önemini yitirmeye ve dolayısıyla lise, ortaokul türünden birçok eğitim-öğretim kurumu yakılıp-yıkılır ve öğrenciler üzerine kapanırken, ilköğretim okulları da yakıp-yıkılmış ve var olanları da gerek kız ve gerekse erkek öğrencileri üzerine kapanmaya başlamıştır.

---

²²⁰ Kamgar, *a.g.e.*, s. 118.

²²¹ De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret,

²²² Stanzai, *a.g.e.*, s. 169.

²²³ Andişmant, *a.g.e.*, s. 159.

²²⁴ De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, Salname-i Afganistan, Kabil 1987, s. 500.

Bu negatif gidişatın hızı, Rus işgaliyle birlikte daha da artmıştır. Ve maalesef, işgalin sona ermesi sürecine kadar Afgan Komünist Devleti, eğitim-öğretim faaliyetini yavaşlatan ve hatta durduran bu olumsuz gidişatın önünü, kontrolündeki şehir ve bölgeleri hariç, diğer yerlerde alamamıştır.

Afgan eğitim bilimcilerinden bir şahsın dediğine göre, 1980 yılında ilköğretim okullarında öğrenim görmekte olan kız ve erkek öğrencilerin oranı %30 iken, 1988 yılına gelindiğinde %20'ye düşmüştür.²²⁵ Ayrıca, daha önceki yıllarda ilköğretimde %44 olan erkek öğrencilerin oranı 1988'de %27'ye düşerken, bunun tersine, kız öğrencilerin oranı ise yükselerek, %8'den %14'de çıktığı görülmüştür.²²⁶

Değişik yerlerde vurgulamaya çalıştığımız bütün olumsuzluklara rağmen, diğer dönemlerin aksine gerek cumhuriyet, gerekse Rus işgali döneminde kadın eğitimi bağlamında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ki, kız çocuklarının ilköğretimdeki oranlarının artışı, bunun somut bir örneğini oluşturur.

1.2. Ortaöğretim ve Lisede Kadın

Ortaöğretim ve Lise'de Afgan kadınları 20.yy'ın yarısından sonra Başbakan Davut'un girişimleri üzerine Kral Zahir döneminde başlamıştır. Şöyle ki, 1953 yılında başbakanlık makamına getirilen Davut Han iktisadi, siyasi, adli, hukuki, idari, kazâ-i ve ekonomik kurumların işleyiş biçimini ve yapısını kendi tabiriyle “yeni ve daha modern bir mecraya doğru” ya da diğer bir deyişle, global anlamda kabul gören kriter ve ilkelere uygun bir formata sokmaya çalışırken, kadınların diğer sosyal haklarının yanısıra, eğitim-öğretim seviyelerini yükseltebilmek için, ortaöğretim ve lise türünden eğitim-öğretim kurumlarını açmaya başlamıştır.²²⁷ 1953'te baş Şehir Kabil, Kandahar, Kunduz, Herat ve Belh gibi ülkenin diğer kentlerinde açılan 21 adet erkek lisesi ve ortaokulunun yanısıra, açılan üç adet kız lisesi ve ortaokulu, başlatılan bu faaliyetlerin başına gelir.²²⁸

Ancak, her ne kadar Afgan kadınlarının ortaöğretim ve liseye başlama tarihi 20.yy'ın yarısından sonra olarak bilinse de, 20.yy'ın yarısından önce, ortaöğretim ve lise kız okullarının eğitim-öğretime açıldığından söz etmek mümkündür. Örneğin, 1941

---

²²⁵ Samadi, *a.g.e.*, s. 132.

²²⁶ Jeo Stazee Antoneyou, Çev. Esadullah Şefa-i, Afganistan, Ceng, Siyaset ve Camia (1978-1992), Tahran 2007, s. 36.

²²⁷ Kazım, *a.g.e.*, s. 264.

²²⁸ Kamgar, *a.g.e.*, s. 54.

yılında Kabil’de açılan Melaley, Zerguna ve Nevey Melaley kız liselerinin yanısıra, Kabil, Lağman, Herat, Kandahar ve Şive Kunduz’da yedi adet ortaöğretim kız okullunun da açıldığı görülmüştür.²²⁹ Ayrıca, bu kız okullarında 1953 yılına gelene kadar tahmini olarak 467 kız öğrencinin de öğrenim gördüğü görülmüştür.²³⁰

1953’ten sonra eğitim-öğretim projesinin kapsamı kadınları da içine alabilecek şekilde genişletilerek faaliyet rotasını toplumsal ölçüğe doğru yöneltmiştir. Seçkinden sivilce, zenginden fakire, alt sınıfsal kesimden orta ve üst sınıfsal kesime kadar, herhangi bir ayırım gözetilmeksizin bütün toplumsal kesimleri kapsayacak şekilde yürütülen bu proje sayesinde 1957 yılına gelindiğinde erkek öğrenci sayısı ortaöğretim 4103’e; lisede ise 1085’e çıkarken, kız öğrenci sayısının ortaöğretimde 1127’ye; lisede ise 251’e çıktığı görülmüştür.²³¹

1958 yılına gelindiğinde kız öğrencilerin sayısının ortaöğretimde 2721’e; liselerde ise 5422’ye çıktığı saptanırken, buna karşı, erkek öğrencilerin sayısının ise adı geçen öğretim kurumlarında 18547’ye çıktığı görülmüştür.²³² Ayrıca, 870 kişilik bir gruptan oluşan kadın ve erkek öğretmenin görev yaptığı kız-erkek ortaöğretim ve liselerin sayısının 611 çıktığı, bunlardan 196’sının kız öğrencilerine ve 415’sinin ise erkek öğrencilerine ait olduğu bilgilerde yer almıştır.²³³

1958’den 1965 yılına gelindiğinde mevcut ortaokul ve liselerinin yanında onlarca ortaokul ve liselerin eğitim-öğretime açılmasıyla, kız ortaokulu ve lise sayısının 196’dan 200’e yükseldiği saptanmıştır.²³⁴ Üstelik bu önemli derecedeki büyümeyi sadece okulların sayısında değil, aynı zamanda, öğrencilerin sayısında da görebilmek mümkündür. Mesela, 1958’de elde edilen istatistik rakamlara göre sayıları 8143 olan kız öğrencilerinin 1960 yılına gelindiğinde, 16647’ye yükseldiği görülmüştür.²³⁵

1960’e kadar ortaöğretim kız ve erkek lisesi ülkenin birçok velayetinde açılırken, Kraliyetin sonlarına doğru, ülkenin tüm kentleri, semt ve belgelerinde erkek ortaokulu ve lisesinin yanısıra, kız ortaokulu ve lisesi de eğitim-öğretime açılmıştır. Açılan bu

---

²²⁹ Kamgar, *a.g.e.*, s. 53.

²³⁰ Andişmant, *a.g.e.*, s. 74.

²³¹ De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, Salname-i Afganistan, Kabil 1957, s. 12; Kamgar, *a.g.e.*, s. 61;

Andişmant, *a.g.e.*, s. 75.

²³² Kamgar, *a.g.e.*, s. 62.

²³³ De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, Salname-i Afganistan, Kabil 1962, s. 64; Kamgar, *a.g.e.*, s. 64.

²³⁴ Stanzai, *a.g.e.*, s. 135-136.

²³⁵ Samadi, *a.g.e.*, s. 43; Andişmant, *a.g.e.*, s. 83.

okullarla kız öğrencilerin sayısı 33982'lik bir rakama çıkarken,²³⁶ erkek öğrencilerin sayısının ise 113020'ye çıktığı görülmüştür. Ayrıca, 489 veya 512 ortaokulu ve 133'e yakın lisenin açıldığı da görülmüştür.²³⁷ Ancak, bu eğitim-öğretim kurumlarının kız ve erkek öğrencilerine göre dağıtımı konusunda adaletsiz davranılarak, 81 adedi Afgan kadınlarının istifadesine sunulmuştur.

1973'te, yönetimin el değiştirmesiyle ekonomik, siyasal, idari ve kurumsal yapılarda meydana gelen değişim ve başkalaşım, eğitim-öğretim alanında da etkisini göstermiş ve ciddi anlamda bir değişimi başlatmıştır. Başlatılan bu değişim olarak, kız ortaokullarıyla, liselerinin bütün illerde açılışının yanısıra, iyi yetişmiş, donanımlı kız öğrencilerine, şehir merkezlerindeki önde gelen ortaokul ve liselerinde öğrenim görmelerinin önü açılmıştır. Bununla birlikte, aynı yılda, 10 adet ortaöğretim kız okulu, ikisi yatılı olmak üzere yedi adet de kız lisesi eğitim-öğretime açılmıştır.²³⁸

1974 yılında 300 kişilik kapasite sahip Ferah Ziraat Kız ve Erkek lisesiyle birlikte, 700 kişilik kapasiteye sahip Kabil Teknik Kız ve Erkek Lisesi ve ayrıca, aynı yılda eğitim-öğretime açılan Müzik Kız ve Erkek Lisesini de görebilmek mümkündür.²³⁹

Diğer yandan da, 1977 yılına dek, ülke çapında yaklaşık olarak 256 adet ortaöğretim kız ve erkek okulunun yanısıra, 47 adet kız ve erkek lise de eğitim-öğretime açılmıştır. Açılan bu ortaöğretim okulları ve liselerle, ülke genelindeki ortaokulların sayısı 713'e; liselerin sayısı da 180'e çıkarken, bu ortaokulları ve liselerden 256'sının Afgan kadınlarına ait olduğu saptanmıştır.²⁴⁰ Ayrıca, bu okullarda 7425 varan kadın ve erkek öğretmenin görev üstlendiği de saptanmıştır.²⁴¹

Son tahlilde, yukarıda değindiğimiz üzere, 1973 tarihi itibarıyla eğitim-öğretim bağlamındaki imkânların daha da genişletilmesiyle birlikte, kız ortaokulları ve liselerinin sayısında giderek çoğalmanın yaşandığı gibi, kız öğrencilerin sayısında da ciddi anlamda bir büyümenin yaşandığı görülmüştür. Örneğin, 1972 yılında ortaöğretim ve liselerde sayıları 33982 olan kız öğrencilerin 1977 yılına gelindiğinde 72437 çıkması, cumhuriyet dönemi kız ortaokulu ve liselerinin sayısındaki artıştan sonra,

---

²³⁶ Andişmant, *a.g.e.*, s. 83.

²³⁷ Kamgar, *a.g.e.*, s. 80.

²³⁸ Kamgar, *a.g.e.*, s. 84.

²³⁹ De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, Salname-i Afganistan, Kabil 1975, s. 389; Kamgar, *a.g.e.*, s. 87.

²⁴⁰ Neşriye-i Riyaset-ı Vizaret-i Talim ve Terbiye, İhsaiye-i Talim ve Terbiye-i Afganistan, Kabil 1975, s. 78.

²⁴¹ Andişmant, *a.g.e.*, s. 129.

ortaya atmış olduğumuz, “kız öğrencilerin sayısında ciddi anlamda bir büyümenin yaşandığı” tezinin somut bir göstergesini oluşturur.²⁴²

Diğer yandan, Salname-i Afganistan’da aktarılan bir bilgiye göre, 1977 yılında bütün ortaokulu ve lise öğrencilerin sayısı 148100 öğrenciye çıkarken, bu rakamdan 72437’sinin kız öğrencilerin oluşturduğu saptamıştır. Ki bu rakam, kraliyet dönemi kız öğrencilerin rakamın adeta iki katını oluşturur.²⁴³

1979 yılı Rus işgaliyle Afganistan siyaseti ve yönetimine el koyan idealist genç bürokrat Komünistler, eğitim-öğretimin ilerlemesi ve gelişmesi için farklı adımlar atarak, yeni yöntemler vasıtasıyla eğitimi ülkenin tümünde, bütün toplumsal kesimlere götürme sözünü vermiş olmanın ardından, hiç vakit kaybetmeden ülkede ortaöğretim ve lise türünden yeni kız okullarını eğitim-öğretime açmaya başlamıştır.

Bunun somut bir göstergesi olarak, Afganistan Maarif Bakanlığı tarafından aktarılan bir bilgiye göre, “1979 yılında 70 adet ortaöğretim kız ve erkek okullunun yanısıra, 10 adet kız ve erkek lisesi eğitim-öğretime açılırken, bir sonraki yıl, yani 1980 yılında 24 adet kız ve erkek lisesinin faaliyete açıldığından söz edilmiştir.” Ama maalesef, bu ortaöğretim ve liselerin erkek ve kız öğrencilerine göre dağıtımı hakkında net bir bilgi verilmemiştir.²⁴⁴

1982 yılında Pervan, Herat, Badahşan başta olmak üzere, ülkenin diğer kentlerinde 32 adet ortaöğretim, sekiz adet kız ve erkek lisesinin eğitim-öğretime açıldığı saptanmıştır.²⁴⁵ Buna ilave olarak, aynı yılda 33 adet ilköğretim erkek ve kız okulunun ortaöğretime çevirilirken, aynı şekilde, 27 adet ortaöğretim okulunun kız ve erkek lisesi olarak çevrilmesi de, elde edilen bilgiler içerisinde yer almaktadır.²⁴⁶

1982’den sonra, Karmal ve Necip İktidarı’nın bütün çabalarına rağmen, eğitim-öğretim faaliyeti, Kabil ve devletin kontrolündeki illerin dışına çıkamamıştır. Bunun nedeni ise, daha önceki bölümde de kısmen değinildiği gibi, eğitim-öğretim kurumlarının ideolojik faaliyetlerin merkezi haline dönüşmesi; bununla birlikte, gün geçtikçe daha da alevlenen savaş ve ayaklanmalarla, devletin gücünü kaybetmeye

---

²⁴² Stanza, *a.g.e.*, s. 136.

²⁴³ De İlaaat-u av Kültür-i Vizaret, Salname-i Afganistan, Kabil 1977, s. 450.

²⁴⁴ De İlaaat-u av Kültür-i Vizaret, Salname-i Afganistan, Kabil 1979-80, s. 1104; Andişmant, *a.g.e.*, s. 145.

²⁴⁵ Kamgar, *a.g.e.*, s. 110.

²⁴⁶ Amaç, *a.g.m.*, s. 14; Andişmant, *a.g.e.*, s. 168; Kamgar, *a.g.e.*, s. 110.

başlaması sonucu, eğitim-öğretim faaliyetinin ülkede yavaşlaması; devletin kontrolünü kaybettiği, kırsal kesimlerde erkek öğrencilerinin yanısıra, kız öğrencilerinin de okula gitmekten alıkonulmasıdır.²⁴⁷

Her ne kadar, yukarıda zikredilen yerlerin yanısıra, Afgan Direnişçilerin kontrolüne geçen bazı kentlerde de, eğitim-öğretim kurumlarının tahrip edilmesiyle, kadın eğitiminin önemini yitirdiği tezini iddia edenler olsa bile; birinci bölümde de değinildiği gibi, elleri silah tutabilen erkek öğrencilerin bazılarının askere alınması, bazılarının da ortaokul ve liseden kaçmasıyla, Rus işgali döneminde, baş şehir Kabil ve çevre illerin merkezinde kız ortaokulu, lisesi ve öğrenci sayısı hızla çoğalmaya başlamıştır.

Bunun somut bir örneği olarak, Maarif Bakanlığı tarafından aktarılan bir bilgiye göre, “cumhuriyetin son yılı Afganistan’da 180 varan kız ve erkek lisesinin, 1988 yılına gelindiğinde 197’ye çıkarken,²⁴⁸ elde edilen başka bir bilgiye göre, “liselerin sayısı 344, ortaöğretimlerin sayısı ise 480 olarak belirtilmiştir.”²⁴⁹ Bu okullarda öğrenim görmekte olan 251743 öğrenciden tahmini olarak %40’ının Afgan kızlarının oluşturduğuna şüphe yoktur.²⁵⁰ Üstelik bu okulların %35’nin Afgan kızlarına ait olduğu istatistikî bilgilerle doğrulanması, hem kız öğrencilerinin gerçek anlamda sayı itibarıyla çoğaldığının ve hem de ortaöğretim ve kız liselerinin, erkek ortaöğretimi ve lisesinin %55’lik rakamıyla karşılaştırıldığında, azda olsa, mukayese edilebilecek bir duruma geldiğinin somut bir göstergesini oluşturur.²⁵¹

Sonuç itibarıyla, 1940’lı yıllarda sınırlı sayıda açılan ortaöğretim ve liselerle eğitim-öğretime başlayan Afgan kadınlarının, 1950 ve 1960’lı yıllarında kadın eğitimi bağlamında artırılan olanaklar sayesinde hem okul sayı ve hem bu okullardaki sayıları çoğalmaya başlamıştır. 1970’li ve 1980’li yıllarda, kadın eğitiminin toplumsal yelpazede yayılması ve öneminin daha da anlaşılır hale gelmesiyle birlikte, 1960’lı yıllarda, ortaöğretim-liselerde sayıları yaklaşık olarak 33982 olan Afgan Kız öğrencisinin, 1970’li yıllarda 72437, 1980’li yıllarda 85493’lük bir rakama çıkarak, artık toplumun bütün kesimlerinde dikkat çekebilecek bir duruma geldiği bilinen bir

---

²⁴⁷ Andişmant, *a.g.e.*, s. 167.

²⁴⁸ Andişmant, *a.g.e.*, s. 168.

²⁴⁹ Kamgar, *a.g.e.*, s. 105.

²⁵⁰ De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, Salname-i Afganistan, Kabil 1987, s. 500.

²⁵¹ Andişmant, *a.g.e.*, s. 168.

gerçektir. Diğer bir deyişle, eğer tahmini olarak, 1960'lı yıllarda ortaöğretim ve liselerdeki öğrencilerin %10'unu, 1970'li yıllarda %20'ini ve nihayet 1980'li yıllarda bu okullardaki öğrencilerin aşağı-yukarı %40'nın kız öğrencilerinin oluşturduğu söz konusu olsa bile, gerek okul sayısı ve gerekse öğrenci sayısı açısından erkek öğrencilerine göre hala geride oldukları bilinen bir gerçektir.

1.3. Yüksek Öğretimde Kadın

Yüksek öğretimde kadınların katılımı, İkinci Dünya Savaşının başlayacağı yıla kadar açılan Tıp, Tabii Bilimler, Hukuk fakülteleri ve 1944 yılında açılan Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültelerinin ardından, 1947 yılında Nisvan Fakültesinin açılmasıyla gerçekleşmiştir.²⁵² Sosyal ve Tabii Bilimler olarak iki bölümden oluşup da, Kabil Üniversitesi bünyesinde açılan "Nisvan Fakültesi", Afgan kadınlarının yüksek tahsil yapmak amacıyla başladığı ilk yüksek öğretim kurumudur.

Yıllarca, öğrencilerinin, haftanın yarım gününü kendi dersleriyle ve diğer yarımını da ilk ve ortaöğretim kız okullarında öğretmenlik yaparak geçiren bu yüksek öğretim kurumunun dışında, 1957 yılında açılan "Nisvan Tıp Fakültesi", Afgan kadınlarının yüksek tahsil yapmak amacıyla gittiği ikinci yüksek öğretim kurumudur. Fakat, yüksek öğretim kurumlarının (şu erkeğe ve şu da kadına aittir) gibi cinsiyetleştirilmesinden ve üstelik kadınlara sağlanan yüksek tahsil olanaklarının dar çerçeveli olmasından ötürü, 1960 yılına gelindiğinde kız öğrenci sayısının 157'i geçemediği görülmüştür.²⁵³

Ancak, 1960'tan sonra, cinsiyetleştirme sorunun ortadan kalkması ve fakültelerin karma bir eğitim-öğretim formatına sokulmasıyla birlikte, bir yandan kız öğrencileri, erkek öğrencilerin gittiği Tıp, Hukuk, Edebiyat, Mühendislik, Ziraat, İktisat, Eczacılık, Eğitim, İlahiyat Fakülteleri ve yarı yüksek öğretim kurumları olarak bilinen Darü'l-Muallimin'lere kadar girerken, diğer yandan da kız öğrenci sayısı gün geçtikçe bu fakültelerde çoğalmaya başlamıştır.²⁵⁴ Zira, 1960 yılına kadar sayıları 157'i geçemeyen kız öğrencilerinin 1965 yılına gelindiğinde 646, 1970 yılında 1135,²⁵⁵ 1972 yılında 1450 olarak saptanması, karma bir eğitim-öğretim sistemine geçtikten sonra, yüksek öğretim

---

²⁵² Andişmant, *a.g.e.*, s. 62.

²⁵³ Stanzai, *a.g.e.*, s. 147.

²⁵⁴ Stanzai, *a.g.e.*, s. 148.

²⁵⁵ Samadi, *a.g.e.*, s. 119.

kurumlarında kız öğrenci sayısının hızla çoğalmaya başladığının somut bir örneği ve göstergesini oluşturur.²⁵⁶

Cumhuriyet dönemine geldiğimizde, devletin eğitime dönük finansal imkânları artırmasına paralel olarak, bir yandan, varolan fakülte ve yüksek okullarının yanında birçok yeni yüksek öğretim kurumu açılırken, diğer yandan da bu öğretim kurumlarındaki kız öğrenci sayısı giderek çoğalmaya başlamıştır.

Bu çoğalmanın somut bir göstergesi olarak, cumhuriyetin ikinci yılı, yani 1974'te Kabil Üniversitesi'nde 742'ye varan kız öğrencinin kayıt yaptırdığı görülmüştür.²⁵⁷ Ayrıca, 1975 yılında, Eğitim, Fen, Edebiyat Fakülteleri ve yarı yüksek öğretim kurumu olarak bilinen Darü'l-Muallimin'lerin verdiği 1318 mezundan 276'sının da kız öğrencilerinin oluşturduğu görülmüştür. Yine 1975 yılında 950 varan kız öğrencinin Kabil Üniversitesi başta olmak üzere, yarı yüksek öğretim kurumları olarak bilinen Darü'l-Muallimin'ler, Ziraat Fakültesi, İdare, Meslek Fakülteleri vb. kayıt yaptırdığı bilinmektedir.²⁵⁸ Aynı şekilde 1976 yılında, sadece Kabil Üniversitesi bünyesinde bulunan Edebiyat, Eğitim, Sosyal-Beşeri, Eczacılık, Tıp, Mühendislik, Ziraat, İktisat vb. Fakültelerde, Neggerhar Üniversitesi Tıp ve Mühendislik Fakülteleri, Kabil Politeknik Fakültesi, Kabil Eğitim Fakültesi ve öğretmen yetiştirme yarı yüksek eğitim-öğretim kurumları olarak bilinen Darü'l-Muallimin'lere 742 kız öğrencinin girdiği de saptanmıştır.²⁵⁹

Diğer yandan da, Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, İngiltere, İran, Hindistan, Almanya, Rusya gibi ülkelere de yüksek tahsil ve uzmanlık yapmak üzere gönderilen erkek öğrencileriyle birlikte, yüzlerce kız öğrenci de gönderilmiştir. Mesela, 1975 yılında, "6 kız öğrencinin İngiltere'ye, 10 kız öğrencinin Amerika Birleşik Devletleri'nde, 18 kız öğrencinin İran'a, 12 kız öğrencinin Hindistan'a, 28 kız öğrencinin Almanya'ya ve 5 kız öğrencinin de Rusya'ya gönderilmesi", bu gelişmenin en canlı örneğini oluşturur.²⁶⁰

Bu gelişmelere dayanarak artık Afgan kadınlarının yüksek öğretim kurumu öğrencilerinin büyük bir bölümünü oluşturmaya başladığını söyleyebiliriz. Nitekim bu

²⁵⁶ Andişmant, *a.g.e.*, s. 124; Kabil Üniversitesi, *a.g.e.*, s. 7.

²⁵⁷ Kamgar, *a.g.e.*, s. 88.

²⁵⁸ Stanzai, *a.g.e.*, s. 161.

²⁵⁹ De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, *Sâlnâme-i Afganistan*, Kabil 1975, ss. 389-400.

²⁶⁰ Kamgar, *a.g.e.*, s. 88; De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, *Sâlnâme-i Afganistan*, Kabil 1976, ss. 268-2276.

bağlamda, 1975 yılında elde edilen istatistik bilgilere göre, Kabil ve Neggerhar Üniversiteleri, Kabil Politeknik ve Kabil Eğitim Fakülteleri başta olmak üzere, yarı yüksek öğretim kurumları olarak bilinen Darü'l-Muallimin'lerde öğrenim görmekte olan kız öğrencilerinin sayıları 2507 olarak saptanırken,²⁶¹ bu rakamın 1977 yılına gelindiğinde 3158'e çıktığı; buna karşı erkek öğrenci sayısının ise 12989 çıktığı görülmüştür.²⁶² Yine aynı yılda, Ziraat, Politeknik ve İlahiyat Fakültelerinde, erkek öğrencilerinin yoğun bir şekilde katılarak sayıları da 14100 gibi bir rakama çıkarken, çok az sayıda kız öğrencisinin izine rastlanmıştır.²⁶³

Cumhuriyet döneminin aksine Rus işgali döneminde kadın eğitime daha çok önem verilmesi ve yüksek öğretim kurumları olarak bilinen Kabil, Neggerhar Üniversiteleri, Kabil Politeknik Fakültesi, Kabil Eğitim Fakültesi, ülkenin 14 ilinde faaliyette olan Darü'l-Muallimin'lerde kız öğrenci kontenjanının daha da artırılmasıyla birlikte, bu yüksek öğretim kurumlarında kız öğrenci sayısının çoğalmaya başladığı görülmüştür.

Mesela, 1981 yılında adı geçen yüksek öğretim kurumlarında kayıt yaptıran 3483 kız öğrenciyle,²⁶⁴ toplam yüksek öğretim kurumlarındaki kız öğrenci sayısının 5000'e yükselmesi, Rus işgali döneminde kız öğrenci sayısındaki artışın somut bir göstergesini oluşturur.²⁶⁵ Bunun dışında, işgalin birinci yılında sadece Kabil ve Neggerhar Üniversiteleri'nde 727 kız öğrencinin kayıt yaptığı saptanırken, bu rakamın işgalin ikinci yılında bu üniversitelerde 864'e çıktığı görülmüştür.²⁶⁶

1982 yılında, 81 kız ve erkek öğrenci Kabil ve Neggerhar Üniversitesi Sosyal, Eğitim ve Fen Bilimleri Enstitüleri'nde değişik bilim dallarında yüksek lisansa başlarken, 44 kız ve erkek öğrenci de yüksek tahsil yapmak üzere Rusya'ya gönderilmiştir. Bunlara ilave olarak, aynı yılda 6100 kız ve erkek öğrencinin Kankor Sınavını kazanarak Kabil, Neggerhar, Herat, Belh Üniversiteleri başta olmak üzere, öğretmen yetiştirme yüksek öğretim kurumları olarak bilinen Darü'l-Muallimin'lerde

---

²⁶¹ Andişmant, *a.g.e.*, s. 132.

²⁶² Samadi, *a.g.e.*, s. 122.

²⁶³ Andişmant, *e.g.e.*, s. 133.

²⁶⁴ De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, Sâlnâme-i Afganistan, Kabil 1981, s. 293-294; Kamgar, *a.g.e.*, s. 105.

²⁶⁵ Andişmand, *a.g.e.*, s. 132.

²⁶⁶ Stanzai, *a.g.e.*, s. 170.

eğitim-öğretime başlamıştır.²⁶⁷ Bu rakamdan, 3055'inin Afgan kız öğrencilerinin oluşturduğu saptanmıştır.²⁶⁸

Bunların dışında, 247 kız ve erkek öğrenci, üniversiteye hazırlık dersanelerinden, 247 kız ve erkek öğrenci de yüksek öğretim kurumlarından Rusya, Almanya, Bulgaristan ve diğer ülkelere tahsil yapmak üzere gönderilmiştir.²⁶⁹ Bu öğrencilerin dışında, işgalin sona ermesi süresince binlerce kız ve erkek öğrencinin, adı geçen ülkelerin yanısıra, Hindistan, İran, Çin, İngiltere, Özbekistan, Ukrayna, Norveç, Mısır, Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderildiği bilinmektedir.

Kadın işgücüne duyulan ihtiyaç, erkeklere göre kadınların kamu kurumlarında daha çabuk kabul edilme olayı, yüksek öğretim kurumlarında kız öğrenci sayısının her geçen yıl daha da artmasına neden olmuştur. Örneği, 1982'de 3055 olan kız öğrenci sayısının 1983 yılında 4559'a ve 1984 yılında ise 5507'ye çıkması, bu gelişmenin en somut örneğini oluşturur.²⁷⁰ Ayrıca, 1981-85 yılları arasında mezun olan 900 öğrencinin 500'nun kız öğrencilerinin oluşturması, bu gelişmenin diğer bir somut örneğini oluşturur.²⁷¹

Yüksek öğretim kurumlarında, işgalin sonlarına doğru kız öğrenci oranının daha da artması sonucu, Kabil Üniversitesi, Belh Üniversitesi, Herat Üniversitesi, Neggerhar Üniversitesi, yarı yüksek meslek okulları ve Darü'l-Muallimin'lerde öğrenim görmekte olan 8823 öğrenciden,²⁷² Kabil Üniversitesi öğrencilerinin %60'ı, diğer üniversite ve yarı yüksek okulu öğrencilerin de %55'inin kız öğrencilerinin oluşturduğu saptanmıştır.²⁷³

Sonuç olarak, bir önceki bölümde de değinildiği gibi, yüksek öğretim kurumlarında kız öğrenci oranının %60'a yükselme olayının temelinde yatan birçok nedenden bahsetmek mümkündür. Bu nedenlerden biri, hakikaten geçen dönemlere göre, Rus işgali döneminde kadın eğitimi yönünde farklı ve ciddi manada imkânların seferber edildiği söz konusu olmaktadır. İkincisi ise, kronolojik olarak Taraki döneminde başlatılan Komünistleştirme, Ruslaştırma projesinin 1979'dan beri, eğitim-

²⁶⁷ De İtlaat-u av Kültür Vezaret, Sâlnâme-i Afganistan, Kabil 1982, ss. 691-696.

²⁶⁸ Stanzai, *a.g.e.*, s. 170.

²⁶⁹ Kamgar, *a.g.e.*, s. 111.

²⁷⁰ Stanzai, *a.g.e.*, s. 170.

²⁷¹ Kamgar, *a.g.e.*, s. 112; Andişmant, *a.g.e.*, s. 159.

²⁷² De İtlaat-u av Kültür Vezaret, Sâlnâme-i Afganistan, Kabil 1987, s. 503.

²⁷³ Andişmant, *a.g.e.*, s. 162.

öğretim kurumlarına girmesi ve ders müfredatlarının Rusya'daki örneğine göre yeniden yapılandırılması. Üçüncüsü ise, genç devlet memurları ve üniversite hocalarının yanısıra, üniversite öğrencileri bir yandan savaşa götürülürken, diğer yandan da eğitim-öğretim kurumlarından kaçmışlardır. İşte bu nedenlerden dolayı, yüksek öğretim kurumlarında erkek öğrenci sayısı gün geçtikçe daha da aşağı düşerken, tam tersine, kız öğrenci sayısı ise daha da yükselerek, önemli ve kayda değer bir seviyeye çıkmıştır.

2. ÇALIŞMA HAYATI VE KADIN

Kadınların çalışma yaşamı içerisindeki varolma mücadelesi, içinde bulunduğu toplumların yapısına bağlı olarak değişik evrelerden geçmektedir. Bu evrelerde kadınlar, kimi zaman özgür, kimi zamanda hükmedilen durumda olup, köle, çırak, hizmetçi ve aile işçisi olarak çalışma yaşamında katılmışlardır. Yüzyıllarca üretimin ve ekonomik hayatın her aşamasında katkıda buldukları halde, ekonomik olanaklarından yeterli pay alamadıkları gibi dünyadaki yoksulluktan en fazla etkilenen kesimi de oluşturdukları bilinen bir gerçektir.

Kadınların ilk olarak emeğini bir ücret karşılığı satması, yeryüzündeki tüm toplumları derinden etkileyen XVIII. yy'ın sonlarına doğru Sanayi Devrimiyle başlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan üretimin örgütlenmesiyle ihtiyaç duyulan ve düşük ücretle çalıştırılabilecek işgücü gereksiniminin belirlenmesi bunda en önemli faktör olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte değişen tarımsal üretim koşullarında kadınların, ekme-biçme dışındaki işlerde de istihdam edilmesiyle birlikte, özellikle üretilen ürünleri satma gibi işleri gerçekleştirmek suretiyle hizmet sektöründe de yer almaya başlamıştır. Bu dönemde, özellikle büyük sanayi sektörleri ve tekstil fabrikalarında nitelikli işgücü gerektirmeyen üretimin hızlı yaygınlaşmasıyla, kadın evden ücretsiz aile ve tarımsal işçiliğinden dışarı çıkmıştır.²⁷⁴

Birinci Dünya Savaşı'nın ekonomik bunalımıyla ortaya çıkan işsizlik sorunu ve evlenmeleri nedeniyle evlerine gönderilen bazı işçi kadınlar, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru genişleyen sanayi sektörleri ve erkek işgücünün savaş yüzünden azalmış olması nedeniyle, tekrar çalışma yaşamına geri dönme fırsatı bulmuştur. Hatta, İkinci Dünya Savaşı sıralarında erkek işgücündeki azalma nedeniyle ihtiyaç duyulan

---

²⁷⁴ Ömer Faruk Çolak, "Yeni Sanayileşen Ülkelerde Kadın İstihdamı", İstihdam Kadın İşgücü ve Yeni İş Kanunu Sempozyumu, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1096> (14.07.2012)

kadın işgücü, bir yandan ekonominin tüm kesimlerinde sayıca artarken, diğer yandan da, ağır sanayi sektörleri ve silah fabrikalarında erkek işgücünün yanında kadın işgücünün yer aldığı görülmüştür.²⁷⁵ Diğer bir ifade ilde, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sürecinde silâh altına alınan erkek işgücü yerinin de kadın işgücüsüyle tamamlamaya çalışıldığı da görülmüştür. Bu savaşlar ve yaşanan ekonomik bunalımlardan sonra, devletler, kadınların çalışma ve ekonomik yaşama katılma alanlarını genişletmeye başlamıştır. Yaygınlaşan ve gelişen endüstrileşme ile birlikte kadınlara da yeni çalışma alanları yaratılmıştır. Yaşanan bu değişim ve gelişmelerle birlikte kadınlar, aile ve toplum içerisinde de yeni roller üstlenmeye başlamıştır.²⁷⁶

XX. yy'ın yarısından sonra, sanayileşmiş, kentleşmiş ve teknolojik açıdan gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda kadınların çalışma yaşamı içindeki payının daha da arttığı görülmektedir. Yalnız bu artış sanayi, hizmet sektörleri ve üretim gibi belli alanlarda değil, kamuya ait bütün kurum ve kuruluşlarda, özel kurumlarda ve ekonomik alanlarda yoğun bir biçimde gözlemlenmiştir. Bu durum, geleneksel anlamda erkeklerin hâkim olduğu bazı işlerin ortadan kalktığı ve yine geleneksel anlamda, sadece erkeklere aitmiş gibi görünen bazı çalışma yerlerinin kapısının kadın çalışanlara açılmasının yanısıra, geleneksel olarak kadınların istihdam edildiği iş yerlerinde de önemli bir artışın olduğu görülmüştür.²⁷⁷

1950'lerden beri kadın işgücü açısından dikkati çeken en önemli husus, çalışma yaşamı içerisinde aktif bir biçimde yer alan kadın sayısındaki artıştır. 1950 yılında çalışma yaşamı içerisinde yer alan kadın işgücü oranı %36,7 iken, 1975'te %40,6, 1985 yılına gelindiğinde ise, %41,4'e çıkmıştır. Buna ilave olarak, gelişmiş ülkelerde 1985'lere gelindiğinde, çalışma yaşamında kadın işgücü oranı %47'den %58'e yükseldiği saptanırken, buna karşı, gelişmekte olan ülke ve toplumlarda ise, çalışma yaşamı içerisinde toplam kadın işgücü oranı %49'luk bir rakam olarak saptanmıştır. Bu yüzdelik rakamların büyüklüğü, kadın işgücü bağlamında çok ciddi ve önemli

---

²⁷⁵ Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu, *a.g.e.*, s. 21.

²⁷⁶ Faruk Kocacık ve diğeri, "Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları", *CÜİİD*, Cilt 6, Sayı 1, Sivas 2005, s. 196.

²⁷⁷ Abdullah Yılmaz ve diğeri, "Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İş görenlerin Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine bir Araştırma", *Eski Şehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 9, Sayı 2, Eski Şehir 2008, s. 92.

gelişmelerin yaşandığı, ekonomik ve çalışma yaşamında da kadın işgücüne çok önem verildiğini göstermektedir.²⁷⁸

Dünyadaki yaşanan bu gelişmelerden etkilenen ülkelerden biri de Afganistan'dır. Afganistan'da kadınların ilk defa 1920'de ilköğretim düzeyinde açılan "Masturat" Kız Okulu ve ardından 1924'te açılan "Masturat Kız Tıp Okulu" bünyesinde ebelik eğitimi almalarıyla başlayan iş yaşamına girişleri, 1960'lere kadar eğitim-öğretim, sağlık ve tarım sektörlerinin dışına pek de çıkamamaktadır. 1960'lerden sonra sanayi, üretim ve özel sektörlerin ivme kazanmasıyla, 1970'lere kadar sanayi ve üretim sektörlerinin ihtiyaç duyduğu işgücünün tahmini olarak %30'una kadınlar da ortak olmuştur. Sanayi sektörlerinin yanısıra, kamuya ait bazı kurumlarda istihdam kapasitesinin daha da artmasına paralel olarak, bu kurumlarındaki artan iş ve talepleri karşılamak üzere kadınlar da istihdam edilmiştir. Nitekim, ilerideki bahislerde açıkça görüleceği üzere, çalışma yaşamına katılan 1200000 kadının %50'den fazlası kamu sektörlerinde yer almıştır.²⁷⁹

Afganistan'da kraliyet dönemiyle birlikte, Batı karakterli gerçekleştirilen devrimler, değişim ve dönüşümlere paralel olarak, kadınlara toplum içinde çok önemli haklar tanınmıştır. Ancak bu hakların, kadınlar tarafından uygulanması değil de, sadece korunmuş olması, kadınların, çalışma yaşamına katılmasını geciktirmiştir. Afganistan'da kadınların çalışma yaşamına aktif olarak katılması 1973'ten itibaren gerçekleşmektedir. Bu dönemde başlayan sanayi ve üretim sektörlerinde erkeklerin yanında kadınlara iş olanakları tanınmıştır.

Kadınların, çalışma yaşamında ve ekonomik hayatta yer almasının önemini her fırsatta dile getiren Cumhurbaşkanı Davut Han, kadınların çalışma yaşamındaki haklarının korunması için de uğraş vermiştir. Bu çerçevede, ülkedeki sanayi işletmelerinin tümünde kadınların ve erkeklerin haklarının korunmasına ilişkin ilk düzenleme 5 Mart 1976 tarihli anayasayla yürürlüğe girmiştir.²⁸⁰ Bunun dışında, yine cumhuriyet döneminde yürürlüğe giren çalışma kanununun birinci maddesinin hükmü

---

²⁷⁸ Meryem Koray, "Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 25, Sayı 1, Ankara 1992, s. 93; Faruk Kocacık ve diğeri, *a.g.m.*, s. 198.

²⁷⁹ Kazım, *a.g.e.*, s. 283.

²⁸⁰ Kanun-ı Esasi-yi 1976, 41. md.

uyarınca, gerek kamu ve gerekse özel sanayi sektörleri ve iş yerlerinde başta kadınlar olmak üzere bütün çalışanların hakları devletin güvencesi altında almıştır.²⁸¹

Cumhuriyet dönemindeki değişimlere şöyle bir göz gezdirilirse, Davut Han'ın çağdaşlaşma yolunda yarattığı yapısal değişikliklerin, Afgan kadınlarına eğitim ve çalışma olanağı yarattığı net bir biçimde görülür. Cumhuriyet devrimi Afgan halkına, kendilerini eğitip, sosyo-ekonomik statülerini yükseltebileceği bir fırsat yaratmıştır. Yaratılan bu fırsat ortamından kadınlar da kendisine düşen payı almışlardır. Özellikle kentsel alanda, özgürlük, miras, mülkiyet, eğitim, çalışma haklarından yararlanan bir kadın kitlesinin meydana geldiğini söyleyebiliriz. Nitekim, birinci bölümde de değinildiği gibi, sanayi ve üretim sektörlerinde çalışan 3113800 (üç milyonu bir yüzü on üç bin sekiz yüz) çalışandan tahmini olarak 1,5 milyonun kadın çalışanlardan oluşması,²⁸² ayrıca, ilerideki bahislerde daha ayrıntılı bir biçimde üzerinde durulacağı üzere, kamu sektörlerinde çalışan bir milyona yakın kadının izine rastlanması, vurgulamaya çalıştığımız “kadın işgücünün çalışma yaşamındaki yerinin” en somut örneğini oluşturur.

1973'lerden sonra, toplum içerisinde öncelikle eş, anne ya da toplumun bir bireyi olarak görülen Afgan kadınlarını çalışma yaşamına iten neden, ekonomik ve toplumsal etmenlerdir. Kadınlar, geçmişte (cumhuriyet öncesi) ailelerinin geçimini sağlamada tek gelir kaynağının yetersizliği nedeniyle aileye ek gelir getirmek için çalışma yaşamına girerken, son yıllarda, “yani cumhuriyet ve Rus işgali döneminde” ise ekonomik etmenlerin yanısıra, ekonomik özgürlüklerini kazanmak, mesleki tatmin ve ekonomik kalkınmada yardımcı olabilmek gibi nedenlerden dolayı, çalışma yaşamında yer aldıklarını söyleyebiliriz.

Bu durum, daha önceki süreçlerde kadının ev yaşamının dışında çalışmaya başlamasına sınırlandırma getiren geleneksel tavır ve düşüncelerin ortadan kalkması demektir. Zira, daha önceki süreçlerde Kadının yeri evidir düşüncesinin ağır bastığı Afganistan'da kadın, hem evde hem de ev dışında çalışmak istediğinde, çatışma içinde kalmaktaydı. Kendisiyle çatışma içinde kalan kadın, bununla da kalmayıp, erkeklerle aynı işi paylaştığı halde, erkeklerden daha düşük ücret almanın yanısıra, tercih olarak da ikinci plana itilmekteydi. Buna ilave olarak da, çalışan kadınların, bazen ev içinde

²⁸¹ 1975 yılı Çalışma Kanununun 1. Maddesi.

²⁸² De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, *a.g.e.*, s. 450.

evdeki fertler “yani kocaları” ve ev dışında ise iş yerindeki fertler tarafından sözlü şiddete de maruz kaldıklarını söyleyebiliriz.

Ancak, 1973’te yapılan cumhuriyet devrimi ve ardından 1979 ve 1980’li yıllarda gerçekleştirilen ekonomik, kültürel, siyasi ve ideolojik değişim-dönüşümlerle birlikte kadın hakları, özgürlükleri ve çalışma yaşamındaki konumuyla ilgili yapılan yasal düzenlemeler sayesinde devletin güvencesi altına alınarak, toplumsal-kültürel yaşamın aktif bir üyesi haline gelen Afgan kadını, çalışma yaşamında da yoğun bir işçi kitlesini meydana getirmektedir. Elde edilen hakların kadınlar tarafından uygulanmaya konulmasıyla, sanayi, tarım-hayvancılık ve hizmet sektörlerinde çalışan kadınların sayısı artmaya başlamıştır. Mesela, bilinci bölümde de değinildiği gibi, 1,5 milyon kadının adı geçen sektörlerde yer alması, bunun en somut örneğini oluşturur.

Öte yandan da, her ne kadar hizmet sektöründen önce sanayi sektörlerinde kadınların çalışmaya başladıkları söz konusu olsa bile, özellikle cumhuriyetin son yıllarıyla Rus işgalinin ilk yıllarında ortaya çıkan yoğun kadın işçi kalabalığının çalışma talebine karşılık sanayi sektörü aynı oranda istihdam olanağı yaratamamıştır. Sanayi sektörü ve bazı küçük çaplı işletmelerin kadınların işgücü talebi karşısında yetersiz kalması nedeniyle, özel iş yerlerinin yanısıra, kamu kurumlarında da kadınlara neredeyse erkeklerden daha fazla çalışma olanağı tanınmıştır. Nitekim, ilerideki bahislerde daha ayrıntılı bir şekilde değinileceği üzere, kamu kurumlarında çalışan 2,72 milyon çalışanın %60’ını kadınlar oluşturmuştur.²⁸³

Şüphesiz, Afgan kadınlarının en geniş çaplı istihdam fırsatı buldukları alan kamu kurumları olmuştur. Kamu kurumlarında sağlık, eğitim-öğretim, memur-idareci, öğretmen, hoca ve avukat hizmetleri yerine getiren kadın işgücünün sayısı, her geçen gün artış göstermektedir. Özellikle işgal döneminde, hizmet sektörlerinin yanısıra, kamu kurumlarındaki artışta, çalışma yaşamında kadın işgücüsüyle ilgili değişen toplumsal, siyasal ve ideolojik düşünce sisteminin payı oldukça büyüktür.²⁸⁴

Ancak, Kamu kurumlarında, fabrikalarda ve hizmet sektörlerinde ekonomik gelir karşılığı emeğini satan ya da diğer bir deyişle, kadın işgücüne dönük yaşanan iyileşme ve yasal düzenlemeler sayesinde çalışma yaşamında kadın işgücünün önem kazandığı

²⁸³ Cumhuriyeti Afganistan, Vezaret-i İhsaye-i Merkez-i, *a.g.e.*, s. 11.

²⁸⁴ Naziri, *a.g.m.*

ve erkeklerle yan yana aynı iş ortamı, olanakları paylaştığı bir kadın kitlesinden söz etmek mümkün olmakla birlikte, çalışma yaşamında bütün Afgan kadınlarının yer aldığı ve ekonomik özgürlüklerine kavuştuğu anlamına gelmemektedir bu. Zira, bu kadınların dışında, gelir getirici herhangi bir işi olmayan kadınların da varlığından bahsetmek mümkündür. Bu kadınlar, yaptıkları işe karşı ufacık bir maddi (ekonomik) beklentileri olmayan aile işçileriyle, ucuz ev hizmetçileridir. Bir alt başlıkta daha detaylı bir biçimde anlatacağımız bu kadınlar, ailede yapılması gereken bütün işleri en iyi şekilde yerine getirmiş olmalarına rağmen, yok denebilecek kadar toplumsal refah, sosyallaşma ve boş zaman değerlendirmelerinden yararlanabilmekteler.

2.1. Ev İşlerinde Çalışma

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana, erkekler çalışma yaşamı içerisinde aktif bir biçimde yer alır, üretim ve ekonomik faaliyetlerin baş aktörü ve yegâne mimari olarak gelmişlerdir. Bazı toplumlarda kadınların da çalışma yaşamında erkeklerle yan yana, ekip-biçme, üretim ve iş yerlerinde yer edindikleri söz konusu olsa bile, evrensel bir görüş haline dönüşen, erkeklerin diğer sosyal yaşam alanlarının olduğu gibi çalışma yaşamının da baş aktörü olma düşüncesi, Sanayi Devrimi ve özellikle 19.yy'ın yarısına değin kadının, çalışma yaşamında tıpkı erkekler gibi yer almasını engellemiştir. Bu düşünce, ekonomik ve teknolojik açıdan bir ilerleme sağlayamayan, geri kalmış ülkelerde, günümüze kadar böyle gelmiştir.

Kadın ve erkeğin toplumsal rol bölüşümü kesin çizgilerle belirlenirken, kadın da ekonomik açıdan tümüyle erkeğe bağlı hale gelmiştir. Yıllarca kadının temel çalışma alanı evi olurken, erkek evin geçimini sağlamak amacıyla, ev dışında gelir getirici işte çalışmaya yönelmiştir. Diğer bir değişle, kadın, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, ütölemek ve çocuk bakımı gibi, herhangi bir ekonomik karşılığı bulunmayan çok sayıda geleneksel işlerde çalışırken; erkek ise dışarıda çalışarak elde ettiği ekonomik gelirin evin geçimini sağlamış, bu durum karşısında kadın, ekonomik anlamda erkeğe bağlı hale gelmiştir.²⁸⁵ Bu sosyo-ekonomik ilişki biçimi, erkeği evin ekmeğini getiren kişi, çalışma ve üretim yaşamının birincil aktörü olarak toplumsal değer kazanmasında yardımcı olurken; kadınının ise, gündelik yaşam faaliyetlerinin ekonomik bir geliri olmadığı ve ekonomik açıdan da erkeğe bağlı olarak geldiği için, toplumsal

---

²⁸⁵ Azayî Gruh-i Tahkik, *a.g.e.*, s. 33-34.

değersizliğe, komut veren değil de, komut alan olarak, ikincil bir aktör konumuna konulmasına neden olmuştur.²⁸⁶

Diğer yandan, tüm toplumlarda cinsiyete kayalı iş bölümü ve bu iş bölümü kadınları gündelik ev işlerinden sorumlu tutarken, Erkekler ise aileyi geçindirmek için gelir getirici işlerde çalışmayla meşgul olmuşlardır. Kadınların toplumsal olarak karşılıksız ve görünmez olan ev içi emekleri, kadınları çocukluktan başlayarak eğitim-öğretim fırsatlarından yararlanmada, üretken kaynaklara ulaşmada, gelir getirici çalışma biçimlerine katılmada, meslek ve kariyer edinmede erkeklere kıyasla dezavantajlı konuma sokulmaları, bu geleneksel iş bölümü kaynağının ta kendisinde yatmaktadır.²⁸⁷

Geçmişten bu yana dünyanın birçok ülkesinde varlığını koruyan, erkeklerin ev dışında ekonomik işlerde çalışma ve kadınların ise evin düzen-tertibini, çocuk bakımı, yemek yapması, bulaşık ve çamaşır yıkama olayı, Afganistan'da da varlığını sürdürmektedir.

XX. yy'ın başlarına kadar geleneksel, dini ve yerel kurallarla yönetilerek gelen Afganistan'da, kadın ve erkek arasında ciddi bir iş ayrımı yapılarak gelmiştir. Şöyle ki, o günkü şartlar, düşünce sistemleri ve toplumsal yapının gereği olarak çalışma yaşamında yapılması gereken bütün işler, erkekler tarafından yapılır ve bu alana ilişkin üstlenilmesi gereken her türlü sorumluluk ve rol da yine erkeklerce üstlenilir ve yerine getirilirken, kadınlar ise çalışma yaşamının dışında tutulmaya çalışılmıştır.

Gelenek-göreneklerin varlığını sürdürdüğü Afganistan'da, uzun yıllardan beri kadınların dışarıda çalışma şansı pek de olmamıştır. Bir taraftan örf ve adetlerin gölgesinde kalan dini anlayış, diğer taraftan da erken dönemde Batıdaki gibi modern bir toplumsal değişim-dönüşüme geçememe nedeniyle, yıllarca kadınların çalışma yeri ev ortamı olarak gelmiştir. 20.yy'ın yarısına kadar Afgan kadını, ekonomik karşılığı olmayan, çocuk doğurmak-terbiye etmek, yemek yapmak, bulaşık, çamaşır yıkamak gibi geleneksel işlerle uğraştığı için, ekonomik açıdan erkeğe bağlı olarak gelmiştir. Bu çerçevede kadın, erkeğin, ekonomik yaşamın tek aktörü ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan yegâne merci olarak görünürken, kendisinin ise ailede yapılması gereken (yemek hazırlama, çocuk bakım-büyütmesiyle ilgilenme, bulaşık, çamaşır vs.) işlerden

---

²⁸⁶ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, *a.g.e.*, s. 15.

²⁸⁷ Gülay Toksöz, Türkiye'de Kadın İstihdamının Durumu, Uluslararası Çalışma Ofisi, Ankara 2007, s. 1.

sorumlu olarak bilmiştir. Toplumsal hak ve özgürlükleri olmadığı gibi, ekonomik özgürlükleri de olmayan bu kadınlar, kendilerini ifade edebile kabiliyet ve savunma mekanizmalarını da kaybetmiştir. Hem savunma ve hem de ekonomik açıdan erkeğe bağlı kalarak gelen Afgan kadının çalışma alanı yıllarca ev işçiliğinin dışına çıkamamıştır.²⁸⁸

Küresel ve global ölçekte kadın hakları, özgürlükleri, eğitimi ve çalışma yaşamındaki değişim ve dönüşümlerden etkilenen Afganistan’da kadınların eğitim, özgürlük ve diğer sosyal haklarının kazanıldığı ve bu bağlamda önemli gelişmelerin yaşandığı gibi, çalışma yaşamındaki konumuyla ilgili de, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke kadınlarının çalışma yaşamında yer aldıkları ve erkeklerle eşit oranlarda rol üstlendikleri gibi, önemli gelişmelerin yaşandığı söz konusu olmakla birlikte, ev işlerinde çalışan kadınların izine de yoğun bir biçimde rastlamak mümkündür.

Ev işlerinde çalışan kadınlar, eğitim-öğretim seviyesi çok düşük ve hatta hiç okuma-yazması olmayan kent kadınları olabileceği gibi, kent dışında, köyde ve kırsal kesimlerde yaşayan Afgan kadınlarıdır. Bu kadınlar, okuma-yazma bilmemenin yanısıra, bazen de toplumun doğasında iyice işlemiş olan geleneksel karakterli kuralların etkisini üzerlerinden tam olarak atamadıkları için, ekonomik işte çalışmayı göze alamayan ve kendilerini ailenin büyüğü ve her şeyin sahibi olarak gören dominant yapıda olan erkekler tarafından korunup-kollandıklarına inanan Afgan kadınlarıdır.

Gündelik yaşam ve modern hayatın her türlü getir-götürlerinden, dünyada ve sosyal çevrelerinde olup-bitenlerden gelenlikle habersiz bir hayat modeliyle yaşamlarını sürdüren bu kadınlar, iki gruba ayrılırlar: Yaşamlarını kentlerde sürdüren birinci gruptaki bu kadınlar, sadece ev işlerini yapar ve çocuklarının bakım ve büyütülmesiyle ilgilenirken, ikinci gruptaki kadınların ise, ev işleri ve çocuk bakımın yanısıra, erkeğiyle birlikte bitki toplama, tarla-bahçede, ekip-biçme gibi türünden iş yerlerinde de çalışarak, aile ekonomisine katkıda bulunan kırsal kesim Afgan kadınlarıdır.

Bu kadınlar, geçmişten günümüze kadar, tarım ve hayvancılık gibi işlerle uğraşmanın yanısıra, ev işlerinin yapılması ve düzeltilmesinden sorumlu olmuştur. Örneğin yemek pişirmiş, inek sağmış, elbise dikip yıkamış, çocukların terbiyesiyle ilgilenip kızlara dikiş nakış ve yemek yapmayı öğretmiş, düğün dernek gibi

---

²⁸⁸ A’za-yi Guruh-i Tahkik, *a.g.e.*, s. 40.

programların düzenlenmesiyle meşgul olan Afgan kadınlarıdır. Bu Kadınlardan bazılarının, ismi geçen görevlerin yapılmasında kendinden başarı gösterdiğinde ailesi ve mensubu olduğu aşiret ya da grup tarafından saygı ve övgüyle anıldığı da bilinmektedir. Günümüzde de aynı durumda olan kadınlara, şehirlerde nadir de olsa köy ve kırsal kesimlerde genellikle karşılaşmak mümkün olmaktadır.²⁸⁹

Yapılan araştırmalara göre, ev işlerinde çalışan Afgan kadınlarının %85'nin günde 12 saat ve geriye kalan %15'sinin de 14 saat çalıştıkları saptanmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, bu kadınlar, zamanlarının çoğunu ev işlerinde çalışarak geçirirken, geriye kalan az bir zaman dilimini dinlenmek ve sosyalleşmek için ayırmaktadırlar. Bu olumsuz durum, bir yandan evde çalışan kadınların ekonomik özgürlüklerine kavuşmalarına engel olurken, öte yandan da kadınların dışarıda çalışabilme azim ve güveninin yok olmasına neden olmuştur.²⁹⁰ Netice itibarıyla, ev işlerinde çalışan bu kesim kadınların durumu eskiden ne ise, cumhuriyet ve Rus işgali dönemlerinde ve hatta günümüzde bile o'dur. Herhangi bir değişimin yaşandığı söz konusu değildir. Ve hatta, uzun bir süre böyle kalacak gibi gözükmektedir.

2.2. Kamu Kurumlarında Çalışma

Kadınlar, XVIII. yy Sanayi Devrimi'nin getirdiği şartlara göre, değişen statülerde sanayi sektörleriyle birlikte kamu kurumlarında çalışmaya başlamıştır. Bu süreçte Sanayi Devrimi, kadının çalışma yaşamındaki konumunun belirlenmesinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Sanayi Devrimi ve sonrası oluşan teknolojik, ekonomik ve toplumsal değişiklikler kadınlara ev içindeki annelik, ev işçiliği ve sanayi işçiliği gibi çalışma yerlerinin dışında, ücret karşılığı kamu kurumlarında çalışma imkânını yaratmış ve “ücretli kamu işçisi” kadın kitlesinin doğmasına yol açmıştır. Kamu kurumlarında çalışma, iş sahibi olma erkek açısından olduğu gibi kadın açısından da önemlidir. Kamu işçiliği ya da kamu kurumlarında çalışma, kadını toplum içinde görünür kılan, sosyalleşmesini sağlayan ve aynı zamanda kadının erkekle eşit olmasında, aynı rolleri paylaşmasında büyük bir önem arz ettiği için, kamu kurumlarında çalışmayı kadınlar çok tercih etmekte ve bu çalışma alanında diğer çalışma alanlarında nazaran daha çok yoğunlaşmaktadır.

---

²⁸⁹ Kazım, *a.g.e.*, s. 35.

²⁹⁰ A'za-yi Guruh-i Tahkik, *a.g.e.*, s. 40.

Toplumlar ve kültürlerin geleneksel, dini karakterli yapılanmalardan modern ve demokratik karakterli yapılanmalara geçmeleriyle, genellikle insan hakları özgürlükleri yönünde ve özellikle de kadın hakları özgürlükleri, çalışma yaşamındaki konumuyla ilgili yapılan yasal düzenlemelere paralel olarak, kamu kurumlarında, erkek işgücünün yanında kadın işgücüne de yer verilmiştir. Toplumsal yapıların ve kamu kurumlarının gittikçe çekirdeklenmesi ve heterojen bir yapıya bürünmesiyle, erkek işgücü kadar kadın işgücü de bu kurumları besleyen önemli bir unsur haline gelmiştir. Üstelik kamu kurumları, kadınların en çok tercih ettikleri, girebilmek için en çok can attıkları ve yoğun bir işçi nüfusunun oluşturdukları çalışma alanlarının başına gelir. Çalışmak için, sanayi ve hizmet sektörlerinden daha çok tercih edilen kamu kurumları, gerek ücret açısından ve gerekse işe devam edebilme açısından kadın çalışanlar için en ideal bir çalışma alanıdır.

Bu çalışma alanı, toplumların daha çok özgürleşmesi, demokratikleşmesi ve ekonomik açıdan da güçlenmelerine bağlı olarak, kadın çalışanlar için daha müsait hale gelmiştir. Gelişmiş Batı ülkeleri ve gelişmekte olan dünyanın diğer ülkeleri ve Türkiye’de kadınlar, kamu kurumlarında geniş bir işçi nüfusunu oluşturmuştur. Türk kamu kurumunda % 80’i şef, % 15’i şube müdürü, % 3,7’si daire başkanı, % 12’si genel müdür sıfatıyla çalışan kadınların izine rastlamak, diğer iş yerlerinden daha çok kamu kurumlarında kadın çalışanların yoğunlaştığını net bir biçimde göstermektedir.²⁹¹

Türkiye’de ve dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, kraliyet dönemi itibarıyla Afganistan’da da kadınların en geniş çaplı çalışma fırsatı buldukları ve tercih ettikleri alan, kamu kurumları olmuştur. Nitekim, birinci bölümde de değinildiği üzere, somut bir bilgi bulunmamasıyla birlikte, çalışma yaşamına katılan 1200000 (bir milyonu iki yüz bin) kadından %70’inin kamu sektörlerinde yer aldıklarında şüphe yoktur. Kamu kurumlarında, öncelikli olarak sağlık, eğitim-öğretim gibi hizmetleri yerine getiren Afgan kadınlarının sayısı her geçen gün artış göstermektedir. Kamu kurumlarındaki kadın işgörenlerin sayısındaki artışta, kamu sektörünün genişlemesinin yanı sıra, kurumlardaki bazı işlerin kadınlara özgü olarak nitelenmesinin payı da büyüktür.

Toplum içerisindeki biçilen rolü gereği ev yaşamı ile iş yaşamı arasında denge kurmak zorunda kalan Afgan kadını, annelik, eşlik rolünün bir uzantısı gibi

---

²⁹¹ Faruk Kocacık ve diğeri, *a.g.m.*, s. 204.

değerlendirdikleri öğretmenlik, hocalık, doktorluk, hemşirelik, sekreterlik ve muhasebecilik gibi daha çok kadınlara özgü mesleklere yönelmiştir.²⁹² Kabil'deki, Masturat hastanesi, Mirmenu Rugtun, Kadın doğum Polikliniğini gibi hastanelerin doktor, hemşire ve bütün personellerinin kadınlardan oluşması bunların başına gelir. Ayrıca, kamu kurumlarında iş güvencesi ve çalışma saatlerinin düzenli oluşu, kadın çalışanların kamu sektörünü daha çok tercih etmelerinde etkili olan önemli bir diğer faktör olarak görülür.²⁹³

Öte yandan, kamu kurumunda işgücü fazlalığının oluşu, ekonomik verimliliğin ötesinde sosyal faydaya önem verilmesi, kişi başına düşen iş yükünün azlığı, çalışma saatlerinin daha kısa süreleri kapsamı gibi faktörler, ev ile çalışma yaşamındaki işler arasında sıkışıp kalan kadın çalışanlar için kamu sektörü, bir yandan çalışma yaşamının rahatlığını diğer yandan evlerine daha fazla zaman ayırabilmeleri fırsatını sunmaktadır. Ancak, Rus işgali dönemine gelinceye kadar kamu sektöründe çalışan kadın sayısının artış göstermesine rağmen, kadınların üst düzey yönetici mevkilerinde yeterince yer alamadıklarını söyleyebilmek mümkündür.

Rus işgali dönemine kadar, tepe yönetici ya da üst düzey mevkilerinde bulunan kadınların varlığından söz etmek güç olmakla birlikte, 1960'ta üniversitelerde karma eğitim sistemine geçilmesi ve ardından dört kadının 1964 yılı Anayasa Komisyon Meclisi ve hemen akabinde yapılan millet meclisi seçiminde parlamentoya girmesine paralel olarak, kamu sektörünün kapıları Afgan kadınları üzerinde olabildiğince açılmıştır. Şöyle ki, artık Afgan kadınları sadece hemşirelik, öğretmenlik gibi kadınlara özgü mesleklere değil; erkek işgörenlerin çalıştıkları adli, kaza-i, hukuki, emniyet-i ve yargı gibi devletin bütün kurum, daire ve divanlarında çalışmaya ve aynı işi, aynı maaşı, aynı olanakları ve aynı sosyal ortamı paylaşmaya başlamıştır. Nitekim, Hekime Mustamandi, Nuristan-i, Enise İmam, Süreyya Parvez, Najibe Nejip, Şayiste Neva-i, Rahile Habib ve Uluya Abid bu kamu sektörlerinde çalışan Afgan kadınından bir kaçıdır.²⁹⁴

Erkek işgücü kadar toplumsal bir öneme haiz olan kadın işgücünün 1972'lerden sonra Afgan kamu sektöründe öneminin gittikçe artmasıyla birlikte, kamu sektörü artık

---

²⁹² Harif, *a.g.m.*

²⁹³ Kazım, *a.g.e.*, s. 287.

²⁹⁴ Fahime Rahimi, Zenan dar Afganistan, Cermen-i 1986, s. 100-102.

erkek merkezli şekilleniş ve işleyiş biçimini “kadın ve erkeğin ortaklaşa yaptığı, paylaştığı” karma bir işleyiş ve yapılanış biçimine terk etmiştir. Neticede, kamu sektörünün bütün birimlerinde erkek işgörenlerle yan yana çalışmaya başlayan kadın işgörenler de memur, müdür ve müdür yardımcılığından bakan ve bakan yardımcılığına doğru birbirinden farklı birçok devlet dairesini işgal etmiştir. Örneğin, Sağlık Bakanlığı kürsüsünü işgal eden Kübra Nurzai, bakan yardımcılığı kürsüsünü işgal eden Şefika Ziya-i ve Dışişleri Bakanlığı kürsüsünde önemli bir göreve getirilen Mahbuba Seraj, kamu kurumlarında önemli görevlere getirilen kadınların başında gelir.²⁹⁵

1979’a kadar karar alma mercilerinde ya da üst düzey yönetici mevkilerinde bulunan kadın sayısı yok denebilecek kadar az ise de, üst ve orta düzey yönetici statüsünde çalışan yoğun bir kadın kitlesinin izine rastlamak mümkündür. Örneğin, 54 kadının Cumhurbaşkanlığında, 161 kadının maliyede, 40 kadının adliyede, 33 kadının Ticaret Bakanlığında, 68 kadının Sanayi Bakanlığında, 122 kadının Kültür Bakanlığında, 840 kadının Sağlık Bakanlığında 82 kadının İletişim Bakanlığında, 6412 kadının Milli Eğitim Bakanlığında, 361 kadının Yüksek Öğretim Bakanlığında, 127 kadının havacılıkta ve 132 kadının bankalarda memur, şef, şube müdürü, daire başkanı ve genel müdür statüsünde birbirinden farklı birçok kamu sektöründe çalıştıkları bilinmektedir.²⁹⁶

Yeni çalışma yaşamında yer alan, üniversite mezunu bu genç Afgan kadınlarıyla birlikte, Başkent Kabil’de bulunan kamu sektörlerinde çalışan kadınların sayısı 70000’e çıkarken,²⁹⁷ ülkenin diğer şehirlerinde bulunan kamu kurumlarında çalışan kadın sayısının 791300 (yedi yüzü doksan bir bin üç yüz)’e çıktığı saptanmıştır.²⁹⁸ Ve nihayet, somut bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamakla birlikte, kamu kurumlarında çalışan 3 milyon çalışandan bir milyon çalışanın, kadınların oluşturduğuna şüphe yoktur.

Ancak, 1979’lardan sonra, Afgan Komünist rejimi döneminde ya da diğer bir deyişle Rus işgali döneminde kamu kurumları, yüksek öğretim görmüş olsun veya olmasın kadınların en geniş çaplı çalışma fırsatı buldukları alanların başına gelmektedir. Daha önceki bölümde de denildiği üzere, kamu kurumlarında istihdam sırasında bazı kadınların partilidir, değildir, gibi bir takım yanlış değerlendirme ve ayrımcık yapılarak

²⁹⁵ Kazım, *a.g.e.*, s. 292-293.

²⁹⁶ Fahime Rahimi, *a.g.e.*, s. 72.

²⁹⁷ Stanzai, *a.g.e.*, s. 252.

²⁹⁸ De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, *a.g.e.*, s. 450.

işe alınmadıkları söz konusu olsa da, kamu sektörleri ve devlet daireleri kapısının erkek çalışanlar kadar kadın çalışanlar üzerinde de açık olduğu görülmektedir. Hatta kadınlara geniş bir çalışma ortamı ve olanağı yaratabilmek için, kurumların yanı başında yüzlerce kreş ve çocuk bakım yerleri açılmış ve kadınların hizmetine sunulmuştur. İşsiz ve yüksek tahsil sahibi olmayan kadınlara devlet, açtığı bu kreş ve çocuk bakım kurumlarıyla çalışma imkânı sunmuştur.²⁹⁹

İşgal dönemi, kamu kurumları kadınların en çok çalıştıkları ve yoğun bir işçi nüfusa sahip oldukları dönemlerin başına gelir. Zira bu dönemde, kamu kurumlarında çalışan 2,72 milyon personelinin yarısından fazlasını kadınlar oluşturmuştur. Bunun nedeni ise, bir yandan devletin, erkek işgücü kadar kadın işgücüne önem vermesi, diğer yandan da, kamu kurumlarının erkek işgücü kaybı nedeniyle, kadın işgücüne duyduğu ihtiyaç, kamu kurumlarında kadın çalışan sayısının her geçen gün artmasına yol açmıştır.

Erkek işgücünün zayıflamasıyla birlikte, yüksek tahsil yapan Afgan kadınları eğitim-öğretim kurumlarının, bankaların, iletişim, transport, emniyet vb. kamu kurumlarında aktif bir biçimde rol alan işçi ya da adı geçen kamu kurumları personelinin %60'ını oluştururken, doktorlar, sağlıkçı ve eczacıların da %50'sinin kadınların oluşturduğu saptanmıştır.³⁰⁰

Bu dönem Afgan kadınlarının, yalnız, eğitim-öğretim, sağlık kurumlarında değil; kamuya ait diğer sektörlerde, adli, kaza-i ve yargı gibi karar alma mekanizmalarında ve siyasi alanda büyük bir işçi kitlesini meydana getirdikleri de saptanmıştır.³⁰¹

Diğer yandan da, kamu sektörlerinde çalışan 2,72 milyon çalışandan %60'ının kadınların oluşturduğuna dayanarak kamu sektörlerindeki bazı meslek gruplarında kadın işgücü oranlarını tahmini olarak avukatların %15'inin, mimarların %10'unun, mühendislerin %20'sinin, diş hekimlerinin %35'sinin ve akademisyenlerin %40'nın kadınların oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu rakamlar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, meslek gruplarında katılan kadın işgücü oranıyla karşılaştırıldığında çok düşük bir görüntü sergilemektedir. Üstelik, tepe yöneticiliğe gelebilmek için, diğer ülke ve toplum kadınları gibi pek de rahat bir süreçten geçemedikleri ve pekçok sosyal ve siyasi zorluk ve sorunla boğuşarak geldikleri söylenebilir.

---

²⁹⁹ Harif, *a.g.m.*

³⁰⁰ Kazım, *a.g.e.*, s. 359-360; Harif, *a.g.m.*

³⁰¹ Sıdika Rıza-i, Zenan Afgan, Müşareket ve Tavsi'a, Ferhang Yayınevi, Kabil 2010, S. 125.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, tarihsel olarak kraliyet dönemiyle hemşirelik, öğretmenlik ve memurluk gibi görevlerle kamu sektörlerinde çalışmaya başlayan Afgan kadını, 1973-1989'lı yıllar arasında hoca, memur, şef, şube müdürü, müdür yardımcısı, daire başkanı, genel müdür ve Bakanlık gibi bir birinden farklı birçok rol ve görevi üstlenmiştir. Bu görevlerden elde ettikleri gelire bir yandan aile ekonomisine katkıda bulunurlarken, diğer yandan ise kendi ekonomik sorunlarını çözüme kavuşturmuşlardır.

3. SİYASAL HAYAT VE KADIN

Kadınların siyasal hayata girmesi uzun bir ekonomik, toplumsal, kültürel, değişim-dönüşüm neticesinde gerçekleşmiştir. 20. yüzyıla gelinceye kadar kadınların siyasal, toplumsal ve kültürel hayattaki rolleri kapalı ve sınırlıdır.³⁰² Kadınların, toplumun kendilerine biçtiği bu sınırlı rollerin dışında, kamusal alana girerek siyasi haklar kazanması ancak demokrasi, insan hakları-özgürlüğü, siyasal katılma, kadın-erkek eşitliğinin toplumda önem kazanması; monarşi, totaliter yapıdan çoğulcu ve demokratik yapıya geçerek, bireylerin kamusal politikaların oluşturulmasına katıldığı, yönetimde söz sahibi olduğu ve seçme ve seçilme haklarının verilmeye başlandığı 20.yy'ın başlarında Batı'da gerçekleşmiştir.

20. yüzyılın başında, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yirmi bir Avrupa ülkesinde kadınlara siyasi hayata katılma, seçme-seçilme hakkı verilmiştir.³⁰³ Fransa, İtalya, Yunanistan ve İsviçre gibi bazı Batı ülke kadınlarının ise, bu hakları ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra elde ettikleri görülmektedir.³⁰⁴ Kadınların siyasi hakları bağlamında Batı'da gerçekleşen bu gelişmeden, zamanla diğer ülkeler etkilendiği gibi Afganistan'da etkilenmiştir. Bu etkilenmeyle birlikte, Afganistan'da kadınlara siyasi yaşama katılma hakkı tanınmıştır. Ancak, Afganistan'da kadınların siyasi haklarını kullanması Batı'ya göre daha geç, özellikle 1960'tan sonra gerçekleşmiştir.³⁰⁵

Batı ülkelerine göre Afganistan'da kadınların siyasi hayata katılma, seçme ve seçilme haklarını bu kadar geç kazanmalarında, geleneksel ve dini düşünce; toplumsal olarak kadın ve erkeğe biçilen rollerin farklılığı, kamusal, siyasal alanların erkeğin

---

³⁰² Belkis Konan, "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci", *AÜHFD*, Cilt 60, Sayı 1, Ankara 2011, s. 157.

³⁰³ Cemile Burcu Kartal, *Türkiye'de Kadınların Siyasi Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri*, (BYT), İstanbul 2005, s. 26-27.

³⁰⁴ Bock, *a.g.e.*, s. 151.

³⁰⁵ Naziri, *a.g.m.*

üstün ve güçlü yapısıyla bağdaştırılması, erkeğe mal edilmesi; ev işleri ve çocuk bakımını kapsayan özel alanın da kadına aitmiş gibi görülmesinin büyük etkisi olma gerek. Afgan kadınlarının, siyasi hayata katılmak için, biçilen bu rol ve tanımlamalarına karşı, büyük mücadeleler verdikleri bilinmektedir.

Afgan kadınlarının, siyasal haklarını elde etmeleri ve fiili olarak siyasete katılmaları birbirini olumlu yönde etkileyen iki olgudur. Tarihsel olarak hangisi önceliklidir diye baktığımızda çok güçlü bir biçimde olmasa da, kadınların cumhuriyet ve Rus işgali öncesinde, siyasal haklardan yoksun olmakla birlikte, siyasal yönü olan kimi toplumsal, grupsal hareketler içerisine girmesinin yanısıra, 1964'te yapılan Loya Cirga seçimlerinde ve ardından 1965'te yapılan Millet Meclisi seçimlerinde, seçilen kadınlardan da söz edebilmek mümkündür.³⁰⁶ Bu nedenle, çalışmayı kraliyet Döneminden başlatmak uygun olacaktır.

Kraliyet döneminden Rus işgalinin sona ermesi kadarki tarihsel süreçte Afgan kadınlarının siyasal haklarında nasıl bir gelişme olduğu? Fiili olarak hangi düzeyde siyasete katıldıklarını iyi bir şekilde analiz edebilmenin yanısıra, Batı cephesinde kadınların siyasete katılım süreci ve siyasi haklarının gelişimi hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek için, çalışmayı, kadın kimliğinin siyasi bir aktöre dönüşü başlığından başlamanın daha yararlı olacağı kanaatindeyim.

3.1. Kadın Kimliğinin Siyasi Bir Aktöre Dönüşü

Tarihsel açıdan baktığımızda, kadınların fiili olarak siyasete katılma ve kimliğinin siyasi bir aktöre dönüşme olayı, sanayileşme, kentleşme ve demokratikleşme neticesinde 20.yy'da gerçekleşmiştir. 20.yy'a gelmeden önce de, Batı dünyasında kadınların ekonomik, kültürel, toplumsal hayata katılarak, eğitim-öğretim, çalışma ve diğer kamusal-sosyal haklarını elde ettikleri gibi, siyasi hayata katılmak ve siyasi haklarını de elde etmek için harekete geçtikleri bilinmektedir.

İlk olarak, toplumsal, siyasal değişim-dönüşümün öncüsü olan Fransa'da bir grup Fransız kadını, siyasi alana girebilmek için, Etats Generauxun (Genel Meclis'in) yanısıra, kadınlara özgü bir meclisinin kurulmasını önerirken,³⁰⁷ bu kadınlardan biri olan Olympe de Gouge, Kral 16. Louis'ye ve Kraliçe Marie Antoinette'ye gönderdiği

---

³⁰⁶ Kazım, *a.g.e.*, s. 289.

³⁰⁷ Bock, *a.g.e.*, s. 44.

“Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi”nde kadınlara oy hakkı ve siyasi faaliyet hakkı verilmesini istediğini bilmekteyiz.³⁰⁸ Gouge şöyle der: “*Seçimlerde kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi adil olur. Çünkü onlar da, tıpkı erkekler gibi krala vergi ödemekle ve görevlerini yerine getirmekle yükümlüdür*”.³⁰⁹ Derken, İngiliz yazar Maree Welstun Graf’da 1792 yılında kaleme aldığı “Kadın haklarına yardım” adlı risalesiyle, toplumların dikkatini kadınların siyasi hakları üzerine toplamıştır.³¹⁰

De Gouge ve beraberindeki diğer Fransız kadınlarının, daha çok seçme-seçilme indeksli siyasi birlik kurma ve haklarını kazanma talebi yarım asır sonra, 1848’de yapılan devrimle tekrar gündeme gelmiştir. Kadınların bu istemlerinin üzerinden uzun bir zaman geçmesine, siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve anayasal anlamda önemli değişimlerin yaşanmasına rağmen, bu talepleri kabul edilmemiştir. Yalnız Fransa’da yapılan devrim değil, Avusturya ve pekçok Alman eyaletindeki 1848 devrimleri de, kadınların siyasi birlik kurma yasağıyla sonuçlanmıştır.³¹¹

Ancak, 19.yy’ın yarısından sonra kadınların siyasi haklarının verilmesinin tekrar gündeme geldiği sırada, ilk olarak İngiliz kadın birliği siyasi haklarını elde etmek için 1965’te harekete geçmiştir. İngiliz kadın hareketi, 1888 yılında ABD’de kurulan National Council of Women (Ulusal Kadın Konseyi) ve 1892-1912 yılları arasında Finlandiya, Almanya, İngiltere, İsveç, Hollanda, Danimarka, İsviçre, Fransa, Avusturya, İtalya, Macaristan, Norveç, Belçika, Rusya gibi ülkelerde ortaya çıkan ve (Uluslararası Çatı Örgütleri)’nde birleşen kadın hareketlerinin çabaları sayesinde kadınlara siyasal hayata katılma, erkeklerle aynı siyasal ortamı ve rolleri paylaşma olanağı tanınmıştır.³¹²

Diğer bir değişle, 18.yy’ın sonlarında ortaya çıkan, sanayileşme, kentleşme, modernleşme ve demokratikleşmeyle birlikte, insanların toplum olarak özgürleşmeye başladığı, geleneksel-dini yaşam biçiminden koptuğu, siyasal-ekonomik değişim ve dönüşümlerin yaşandığı 19.yy boyunca ivme kazanan ve ideolojisini belirlemiş olan kadın hareketleri, dünya genelindeki anayasalcılık hareketiyle birleşince, önce kadınlara kültürel-toplumsal alana entegre olma imkânı sağlanmış ve ardından seçme-seçilme

³⁰⁸ Semra Gökçimen, *a.g.m.*, s. 6-7; Serpil Çakır, *a.g.e.*, s. 19-20.

³⁰⁹ Bock, *a.g.e.*, s. 44.

³¹⁰ Müesseseyi Ferhang-i Bişaret, Mecmua Makâlât-i Hamayiş-i Zenan dar Afganistan (Fursathâ, Çalışhâ ve Râhkârâh), İkinci Cilt, İkinci Baskı, Kum 2010, S.404

³¹¹ Bock, *a.g.e.*, s. 136.

³¹² Bock, *a.g.e.*, s. 140.

hakkının verilmesiyle başlayan siyasi hak kazanımı sayesinde kadın kimliği 20.yy'ın başında siyasi bir görünüm kazanmıştır.³¹³

Kadınların siyasi hayata katılmaları önündeki engelin ortadan kaldırılmasıyla ilk olarak, Kuzey Avrupa ülkelerinden Finlandiya ve Norveç'te (1906,1907) kadınlar siyasal hayata katılmıştır. Bu iki ülkeye, 1915-1922 yılları arasında on yediden fazla ülke ve ardından İspanya ve Portekiz katılmıştır (1931). Bu kervana daha sonra Fransa, İtalya, Yunanistan ve İsviçre (1944, 1945, 1952, 1971) gibi ülkelerin katılmaya başladığı görülmüştür.³¹⁴ İngiltere'de kadınlar, Birinci Dünya savaşı sonunda siyasi haklarını kazanırken, bu hareket daha önce Amerika Birleşik devletlerinde kendini göstermiş ve Amerikan kadınlarına 1920'de siyasal yaşama katılma, oy kullanma olanağı tanınmıştır.³¹⁵

Kadınların siyasi yaşama katıldığını sadece adı geçen Batı ülkelerinde değil, Afganistan'da da görmek mümkündür. Afganistan'da kadınların siyasi hayata katılması, burka giyme zorunluluğunun 1959'da ortadan kalkması ve ardından 1964 yılı anayasasının 32. Maddesinde Afgan halkına (kadın ve erkek ayrımı yapmaksızın) parti kurma ve yönetme olanağının vermesiyle, Kral Zahir döneminde gerçekleşmiştir. Zahir Şah döneminden önce kadınlar kültürel, sosyal ve ideolojik engeller nedeniyle, siyasal yaşama intibak edememişler. Ancak, Zahir Şah Kraliyeti'nin son on yılında demokratik bir atmosferin meydana gelmesi, anayasal zeminde Afgan halkına siyasi hayata katılma, parti kurma ve yönetme imkânının verilmesi sonucu "sosyalist, milliyetçi, özgürlükçü, sağcı ve solcu birçok parti ortaya çıkar ve siyasete başlarken, Afgan kadınları da siyasal yaşama katılmaya başlamıştır.³¹⁶

Bunun somut bir örneği olarak, Afgan kadınları, anayasal zeminde kendilerine tanınan bu haktan faydalanmak suratıyla, "Uluslararası kadın hareketleri, Batı ülkelerinde ortaya çıkan feminist³¹⁷ ve gayri feminist kadın hareketlerini" örnek alarak, entelektüel, toplumun üst ve orta kesiminden kadınların katılımıyla Anâhitâ Ratipzat

---

³¹³ Konan, *a.g.m.*, s. 159.

³¹⁴ Bock, *a.g.e.*, s. 151.

³¹⁵ Konan, *a.g.m.*, s. 161.

³¹⁶ Kanun-ı Esasi-yi 1964, 32. md.

³¹⁷ *Feminizm Kavramı: Feminizm kavramı 19. yüzyılın sonlarından itibaren Fransa'da ortaya çıkmış olmasına rağmen, kavramın içerdiği anlam 19.yüzyılın başlarından beri bilinmektedir. Feminizmin anlamı, kadınların toplumdaki yerlerinin kendileri tarafından belirlenmesi, kişiliklerini istedikleri gibi geliştirmeleridir.* Bock, *a.g.e.*, s. 98; Burcu Kartal, *a.g.t.*, s. 24.

başkanlığında “Mirmen’u Tuluna” (yani Afgan Kadınlar Birliği) adında bir dernek kurmuştur. Cumhuriyet döneminde “Sâzmân-ı Demokratik-i Zenan-ı Afgan” (yani Afgan Demokratik Kadın Partisi)’ne dönüşecek olan bu dernek, kadınların kamusal ve sosyal haklarının yanısıra, siyasi haklarını da parlamenter ve meşru bir ziminde elde etmek için harekete geçmiştir.³¹⁸ 3 Ekim 1965’te adı geçen kadın derneği mensuplarının iştirakiyle Kabil’de gerçekleştirilen halk ayaklanması demokrasi, insan hakları-özgürlüğü ve özellikle kadınların siyasal yaşama girmesinin önünü açmıştır. Kadınların siyasal yaşama katılımı, siyasal yaşama yeni bir renk katarken, bu rengin yapısında artık kadın ve erkek birlikte rol üstlenmiştir. Ancak, erken ya da klasik dönem diyebileceğimiz bu tarihsel kesitte, Afgan kadınları gerek siyasi haklarını elde etmede, gerek siyasal katılımında erkeklerle eşit orantılarda olmasa bile, solcu ve sağcı siyasi partiler içerisine girerek, siyasi faaliyetlere başlamışlardır.³¹⁹

Öte yandan da, 1964 yılında yapılan anayasa komisyonu çalışmalarına yer alan Masuma İsmeti Vardak ve Kübra Nurza’in yanısıra, aynı yılda toplanan geçici Loya Cirga Meclisi’ne dört Afgan kadını daha yer almıştır.³²⁰ Ayrıca, Rukiye Ebu-bekir Habib, Anâhitâ Ratipzat, Hadice İhrâri ve Masuma İsmeti’nin, Millet Meclisi’ne,³²¹ Azize Gardezi ve Hümeyra Selçuki isminde diğer iki Afgan kadınının da 1965’te Senato’ya girerek siyasi faaliyetlere başlamaları, Afgan kadınının siyasal yaşama katılması ve kimliğinin siyaselleşmesinin somut bir göstergesidir.³²²

Diğer yandan da, bir yandan, yukarıda ismi geçen meclisteki kadınların, diğer yandan Afgan Kadınlar Birliği’nin mensubu olan ve olmayan, kendilerini hemcinslerinin sosyo-kültürel haklarının yanısıra, siyasi haklarının da elde edilmesi için adayan kadınların verdikleri uğraş neticesinde, bazı kadınlar üst düzey karar alma mekanizmalarında getirilmişlerdir. Örneğin, Kübra Nurzai’in (1965-1969) Sağlık Bakanlığı’na ve Şefika Ziya-i’nin (1971-1972) Başbakan yardımcılığına, Mahbuba Seraj’ın Dışişleri Bakanlığı’na üst düzeyde bir makama getirilmesi, kadın kimliğinin siyaselleşmesinin diğer bir somut örneğini oluşturur.³²³

---

³¹⁸ Ferit, *a.g.m.*

³¹⁹ Naziri, *a.g.m.*; Kazım, *a.g.e.*, s. 290.

³²⁰ Müesseseyi Ferhangi-i Bişaret, *a.g.e.*, s. 411.

³²¹ Kazım, *a.g.e.*, s. 289.

³²² Müesseseyi Ferhangi-i Bişaret, *a.g.e.*, s. 411; Kazım, *a.g.e.*, s. 292.

³²³ Kazım, *a.g.e.*, s. 292-293.

Kraliyetin son yıllarında ortaya çıkıp, bir takım siyasal ve kamusal hakların verilmesiyle gün geçtikçe daha da ivme kazanan kadın hareketleri, cumhuriyet döneminde “siyasal, kamusal” haklarını aramaya ve sorgulamaya başlamıştır. Bu kadın hareketleri, daha önce sağcı ve solcu gruplar içinde yer alıp da, cumhuriyet döneminin siyasal yaşamı sağ ve sol gruplardan boşaltmasıyla yüzlerini bu gruplardan çeviren entelektüel kadınların ilk işi, “Sâzmân-î Demokratik-i Zenan-i Afgan”ı kurmak olmuştur.

Cumhuriyet ilkelerinin kendilerine tanıdığı hak, özgürlük ve imkânlar dâhilinde 165 bin bir mensupla ülkenin 31 ilinde başkanlık teşkilatlarını açmayı başaran bu parti, aynı zamanda 25 ilçede de, ilçe teşkilatlarını da açmaya muaffak olmuştur. Açtıkları bu il ve ilçe teşkilatları çatısı altında kültürel, sosyal ve siyasi çalışmalarla kamuoyunun dikkatine mazhar olan Afgan kadınları, siyasi yaşama katılmaları ve haklarının verilmesi konusunda da toplumsal desteği kazanmaya muaffak olmuştur.³²⁴

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, 1976’da anayasa komisyon çalışmalarına Fatma Keyfi ve Aliye Hefiz isimlerinde iki kadın katılırken, aynı yılda yapılan seçimle 11 kadın milletvekilinin, Millet Meclisi’ne girmeyi başardığı bilinmektedir.³²⁵ Buna ilave olarak, bir gruptan oluşan Afgan kadını, Uluslararası İnsan Hakları Örgütü’nün 1973 yılı New York’ta gerçekleştirdiği konferans’a katılmıştır.³²⁶ Bu gelişmelerin dışında, geniş yelpazeli olmasa da, kadınların, karar ama mekanizmalarına, siyasi ve diplomatik faaliyetlere katıldıklarını da bilmekteyiz.

Rus işgali dönemine geldiğimizde kadın hareketi yoğun bir şekilde yaşanırken, bu dönemin kültürel, sosyal ve siyasi alanlardaki geçirdiği dönüşümler, kadının daha çok siyaselleşmesini teşvik etmiş; bununla beraber Afgan kadınları, diplomatik ve siyasi faaliyetlere daha rahat bir şekilde katılmaya başlamıştır.

Mesela, bu dönemde Afgan kadınlarının siyasi yaşama katılımı, Karmal Hükümeti’nde Anâhitâ Ratıp zat’ın Maarif Bakanlığı, Komünist Parçam Partisi Merkez Teşkilatı üyesi ve Devrimci Konsey görevlerini üstlenmesiyle başlamıştır.³²⁷ Taraki Hükümeti’nde de Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Yugoslavya’ya Büyük Elçi olarak

---

³²⁴ Naziri, *a.g.m.*

³²⁵ Kazım, *a.g.e.*, ss. 314-316.

³²⁶ Ferit, *a.g.m.*

³²⁷ Kazım, *a.g.e.*, s. 357.

gönderilen Anâhitâ'nın dışında, Masuma İsmeti Vardak ve Saliha Faruk İtimadi işgal döneminde en önemi iki kamu kurumunda, Masuma İsmeti'nin Maarif Bakanı ve Saliha Faruk'un Sosyal Politikalar Bakanı olarak görev yaptığı bilinmektedir.³²⁸

Diğer yandan da, birçok Afgan kadını ülkenin birliği, bütünlüğü, refahı, kalkınması, istikrarı ve güvenliği için yapılan bütün konferans ve toplantılara da katılırken, bu kadınlardan bazılarının, birçok bakanlıkta müsteşarlık, başkanlık gibi önemli karar alma mercilerine getirildiği de bilinmektedir.

Doktor Süheyla Sıdık, Doktor Ayşe Emir, Şefika Razmında, Kamile Habib, Âdile Bâbâ, Melaley Taraki, Kübra Ali, Zerguna Nahit, Necibe Araş, Neptun Necmi, Sima Keyhâni, Mina Yusufi, Necibe Huteki, Mahbube Huteki, Sultana Amid, Zekiye Huteki, Dilcan Araş, Hayriye Celali, adı geçen müsteşarlık gibi siyasi karar alma mekanizmalarına getirilen entelektüel Afgan kadınlarından bir kaçıdır.³²⁹

Yerel ölçekte yapılan siyasi konferans, kongre, miting ve toplantılara katılan Afgan kadını, Uluslararası ölçekte de yapılan konferanslara katılmaya başlamışlardır. Daha öncede ifade edildiği üzere, ilk olarak, Uluslararası İnsan Hakları Örgütü'nün 1973 yılı New York'ta gerçekleştirdiği konferansa konuk olarak katılan Afgan kadınlarından sonra, Uluslararası İnsan Hakları Örgütü'nün Muradu isimli kadın kollunun kültürel, sağlık alanlarında gerçekleştirdiği konferanslara da katılan Afgan kadını, ülkesinde barışın, istikrarın sağlanması için siyasi, diplomatik ilişkilerde de bulunmuştur.³³⁰ Ayrıca, Afgan kadınları, Asya Kadınlar Birliğiyle sürekli bir diyalog içinde olmuş ve bu birlik tarafından gerçekleştirilen kültürel ve siyasal bağlamlı konferanslara da katılmıştır.³³¹

Bu gelişmelere dayanarak, diğer dönemlere göre bu dönemde, kadın kimliğinin daha çok siyasi bir görünüm kazandığı söylenebilir. Ancak şu da var ki, 1979-89 yılları arasında siyasal yaşama katılan Afgan kadınlarının, siyasal yapılanma biçimleri ve güttükleri siyaset daha çok solcu eğilimli ve öğretili olmuştur. Olay, olgulara, hak ve özgürlüklere, iddialar açısından değil de, ideolojik açıdan bakmaya çalışan bu kadınlar,

---

³²⁸ Müesseseyi Ferhengi-i Bişaret, *a.g.e.*, s. 438.

³²⁹ Kazım, *a.g.e.*, s. 359.

³³⁰ Naziri, *a.g.m.*

³³¹ Ferit, *a.g.m.*

hemcinslerinin siyasal haklarından daha çok, iktidarda olan Komünist rejimin bekası yönünde bir çaba içerisinde olmuşlardır.

Bu bağlamda, Anâhitâ Ratıpzat ve Sultana Hamid'in şu ifadelerine yer verelim: *“Devrimci rejimi, tıpkı kahraman erkekler gibi savunun... Rabia, Melaley, Zerguna ve Ayşe-i Durrani'in sosyal ve siyasi faaliyetlerde her zaman en önde olduğu gibi”*.³³²

Diğer yandan da, bu kadınlar, İşgalin sona ermesi boyunca tüm siyasi faaliyet ve konferansların yanısıra, zaman zaman düzenledikleri eylem ve sokak gösterilerinde de rejimin bekasından yana bir faaliyete öncelik vermişlerdir. Bu bağlamda, gazeteci ve yazar olan Abdülhamit Mubariz'in şu ifadesine yer verelim: *“Bu kadınlar, gündüzleyin mitingler düzenleyerek, Afgan kadınları ve kızlarını sokak ve caddelere dökerlerdi. Kadınlar yol boyunca dans ederek, Komünist marşlarını seslendirirlerdi.”*³³³

Elde edilen bulgulara dayanarak, diğer dönemlere göre, Rus işgali döneminde siyasal alanın genişlemesiyle, kadınların, kamusal alanda olduğu gibi siyasal alanda da daha çok katıldığı ve bu alana ilişkin, gerek ülke içinde, gerekse ülke dışında önemli faaliyetlere bulunduğunu söyleyebiliriz. Ancak, şunu da belirtelim, siyasal yaşamda kendinden iz bırakan kadınlar, yaptığı çalışmalarla kamuoyunun takdirini kazanan, bilgili, kültürlü, şehirde yaşamış, kendinden emin, aile ve sosyal çevresinde sözü geçen Afgan Demokratik Kadın Partisi mensupları, Afgan Komünist Halk ve Parçam Partilerinin kadın kollarıdır. Bunların dışında bağımsız, herhangi bir Afgan kadının siyasal faaliyette bulunmasına müsaide edilmemiştir.

Sonuç olarak, ilk olarak, seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle Meclis'e giren ve bu yaşamın zorluklarına göğüs gererek, kendisinden beklenileni onurlu bir biçimde yerine getirmeye çalışan Afgan kadını, aynı zamanda ülkenin birliği, bütünlüğü, refahı, kalkınması ve istikrarı için yapılan bütün konferans ve toplantılara katılmış, ulusal ve Uluslararası ölçekte siyasi ve diplomatik faaliyetlerde bulunmak suratıyla, siyasal yaşamın aktörü olma unvanını kazanmıştır. Buna rağmen, Afgan kadını siyasal hakkını kullanma, karar alma mekanizmalarında yer alma ve diplomatik ilişkilerde erkeklerle eşit düzeyde olamamıştır. Bu da, cinsler arası ayrımcılığın ya da ötekileştirmenin çok

---

³³² Kazım, a.g.e., s. 347.

³³³ Mubariz, a.g.e., s. 396.

belirgin bir biçimde olmasa bile, hala varlığını şöyle veya böyle bir biçimde sürdürüyor anlamına gelmektedir.

3.2. Kadına Seçme-Seçilme Hakkının Verilmesi

Tarihsel olarak seçme ve seçilme hakkı, feodalizmin yıkılması ile birlikte, ilk mülk sahibi; İngiltere örneğinde, kendine ait bir evin efendisi, İtalya ve Portekiz örneğinde olduğu gibi yüksek tahsilli erkeklere tanınan bir vatandaşlık hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır.³³⁴ Fransız ihtilali sonrasında bu hak, mülk sahibi olmayan erkeklere de tanınmıştır. Fransız İhtilali kadın hakları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Fransız kadınlar, haklarıyla ilgili Bildirgeyi yayınlayarak, 1789'da krala sundukları bir dilekçe ile oy hakkı ve kendilerini temsil hakkı istemişlerdir. 1793 de aynı istek yenilense de kabul edilmemiştir.³³⁵

Fransız Kadınların başlattığı bu hareketin 19.yy'ın ortalarına doğru daha çok gündeme gelmeye başlamasıyla birlikte, 1850'de Amerika Birleşik Devletleri'nde oy hakkı talebiyle ortaya çıkan kadın birliklerini, 1865 yılı İngiltere'de oy hakkı talebiyle harekete geçen kadın birlikleri görülmektedir.³³⁶ Ayrıca, İngiliz siyaset adamı John Stuart Mill 1869'da kaleme aldığı "Kadınların Hapsedildiği" yazısıyla herkesin istikbaline mazhar olurken, aynı zamanda, milletvekili olan Mill'in, kadınların oy haklarıyla ilgili bir önergeyi İngiliz Meclisi'ne sunduğu da, kadınların seçme-seçilme hakları bağlamında atılan adımlardan sayılır.³³⁷

1867'de İngiliz kadın hareketleri, "Kadın Oy Hakkı Birliğini" kurarak, bu birlik çatısı altında oy hakkı talebiyle, bir takım sokak gösterileri ve sosyal faaliyetlere başlamışlardır. Aynı şekilde, 1869 yılı Amerika'da kadınların, Amerikan Kadınları Oy Hakkı Birliğini kurmuşlardır. Yine, 1876 yılı Fransa'da seçme-seçilme haklarını elde etmek üzere kurulan "Kadınlar birliğini" bilmekteyiz.³³⁸ Bunlara ilave olarak Danimarka, Hollanda, İsviçre gibi diğer Batı ülkelerinde de orta çıkan ve uzunluğu ülkeden ülkeye değişen bu hareketlerinin eşsiz mücadeleleri sonucu, Batı ülkelerinde kadınlara seçme-seçilme hakkı tanınmaya başlamıştır.

---

³³⁴ Bock, *a.g.e.*, s. 150.

³³⁵ Konan, *a.g.m.*, s. 160.

³³⁶ Hüseyin Beşiri, *Camia Şinasi-yi Siyasi*, Beşinci Baskı, Tahran 1999, s. 290.

³³⁷ Müesseseyi Ferhengi-i Bişaret, *a.g.e.*, s. 404.

³³⁸ Beşiri, *a.g.e.*, s. 292.

1893'te ilk olarak Yeni Zelanda kadınlara seçme hakkı tanınmıştır. Parlamento'ya aday olma hakkını da kapsayan tam seçme ve seçilme hakkın Zelanda kadınlara, ancak 1919'da verildiği görülmüştür.³³⁹ Bu gelişmenin ardından Finlandiya'da 1906'da, İngiltere'de 1918'de ve Amerika'da 1920'de kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.³⁴⁰ 1907-1915 yılları arasında Norveç, Danimarka ve İceland kadınlarının seçme-seçilme haklarını elde ettikleri saptanırken, özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra, neredeyse bütün Batı ülkelerinde kadınların seçme-seçilme haklarına kavuştukları görülmüştür.³⁴¹

Oy hakkına sadece Batı kadınlarının değil, Afgan kadınlarının da kavuştuğu bilinmektedir. Ancak, Afgan kadınlarının seçme-seçilme hakkıyla ilgili yaşanan bu gelişme, Batı kadınlarının seçme-seçilme hakkına kavuştuğu tarihsel süreçle tıpa tıpa da aynı değil; daha geç ve özellikle 20.yy'ın ikinci yarısında gerçekleşmiştir.

Seçme-seçilme hakkının Afgan kadınlara 20.yy'ın ikinci yarısında verilmiş olması, Batı kadınının bu hakka kavuşma tarihiyle karşılaştırıldığında bir gecikme gibi görülse de, bunun bazı sebepleri vardır. Birincisi, Afgan kadınlarının 20.yy'ın ikinci yarısına kadar seçme-seçilme haklarının elde edilmesi yönünde ciddi bir faaliyet içinde olmamaları. İkincisi ise, Batı toplumlarının kültürel, siyasal, toplumsal, teknolojik, ekonomik ve modernleşme anlamında yaşadığı tarihsel evrelerin çok gerisinde olması ve modernleşme deneyinin de daha genç olmasıdır. Bu ve buna benzer sebeplerden dolayı, Birinci Dünya Savaşından sonra, modernleşme hareketiyle birlikte, kadınların eğitim-öğretim haklarından sonra, oy hakları bağlamında bir girişimin yapıldığı söz konusu olsa da, bırakın halkı, Meclis'in çoğunluğu bile, bu hakkın kadınlara verilmesine hazır olmamıştır.

Mesela, 1928'de Amanullah Han'ın Şaire, Semiye, Şehzade Begüm, Hazret Begüm... İsimlerinde 12 kişilik bir gruptan oluşan Afgan kadınının Pağman Loya Cirga Meclisi'ne sokmaya çalışması; "eğitim, sağlık, çalışma yaşamında olduğu gibi, siyasal yaşamda da onlara (yani kadınlara) yer vermeliyiz" sözü, Meclis'te tartışmaya yol açarken, milletvekillerin çoğunun kadınların Meclis'e girmesini reddettiği

---

³³⁹ Bock, *a.g.e.*, s. 150.

³⁴⁰ Seyit Nuriddin Alevi ve diğerleri, *Zan, Şeriat ve Cinsiyet*, Kabil 2009, s. 21.

³⁴¹ Müesseseyi Ferhengi-i Bişaret, *a.g.e.*, s. 436.

bilinmektedir.³⁴² Bu konu, İkinci Dünya Savaşından sonra, Kral Zahir Şah döneminde de tartışılmıştır. Fakat, kadın oy hakkının uygulanmaya konulması için sosyal, siyasal, kültürel ortamın hazır olmaması ve devletin çözmesi gereken iç sorunlar, bu hakkın Afgan kadınlarına verilmesini ertelemiştir.³⁴³

Ancak, 1964 yılı anayasasının 41. ve 43. maddelerine eklenen, “*Afgan halkı Meclis’e seçilerek siyaset yapabilir ve Meclis üyeleri Afgan halkı tarafından seçilir*” diyerek, “kadınları da kapsayan, Afgan halkı” diye başlayan sözcükleriyle, Afgan kadınlarına ilk defa Millet Meclisi için seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.³⁴⁴

Bu gelişme sayesinde Afgan kadınları, Millet Meclisi için ilk kez 1965 yılında oy kullanmıştır. Kadın hakları açısından önemli bir dönüm noktası sayılabilecek bu seçimde, bir önceki başlıkta da kısmen değinildiği gibi, biri bağımlı ve üçü bağımsız olmak üzere, Anâhitâ Ratipzat, Rukiye Ebu-bekir Habib, Hadice İhrâri ve Masuma İsmeti isminde dört kadın katılmıştır. Solcu hareketin Parçam Partisi’nin mensubu olan Anâhitâ’nın yanısıra, diğer üç kadın da bu seçimde yüksek oyları alarak, Millet Meclisi’ne girmişlerdir.³⁴⁵ Ayrıca, bir önceki yılda gerçekleştirilen Loya Cirga Meclisi’nde dört Afgan kadınının daha seçildiği de bilinmektedir.³⁴⁶

Cumhuriyet dönemine geldiğimizde, gerek, anayasa komisyon çalışmalarına seçilen, gerekse, bu anayasanın kabulü ve hemen akabinde cumhurbaşkanının seçilmesi için toplanan Loya Cirga Meclisi’ne seçilen kadınların yanısıra, 1976’da yapılan Meclis seçimlerinde de iştirak eden kadınları da görebilmek mümkündür.³⁴⁷ Herhangi bir siyasal, toplumsal ve kültürel engele takılmaksızın kadınların, erkeklerle beraber saf tuttuğu genel seçimde, (Kübra Nurzai, Azize Amani, Necibe Serir, Necibe Herati, Hümeyra Hamidi, Süreyya Hadım, Halide Gavs, Zeynep Emin, Mahbube Hukukmal, Azize İhsan Ömer, Hadice ve Zekiye Resul) isimlerinde 11 Afgan kadınının, seçim bölgelerinden yüksek oyları alarak, Meclis’e girmeyi başardıkları bilinmektedir.³⁴⁸

1980’li yıllara ya da Rus işgali döneminde geldiğimizde, siyasi iradenin meşru zemini ve bu iradenin en iyi şekilde temsil edildiği yer olarak bilinen Meclis’in yerini

---

³⁴² Kazım, *a.g.e.*, s. 152-153.

³⁴³ Müesseseyi Ferhengi-i Bişaret, *a.g.e.*, s. 438.

³⁴⁴ Kanun-ı Esasi-yi 1964, 61 ve 63.maddeleri.

³⁴⁵ Kazım, *a.g.e.*, s. 289.

³⁴⁶ Müesseseyi Ferhengi-i Bişaret, *a.g.e.*, s. 411.

³⁴⁷ Müesseseyi Ferhengi-i Bişaret, *a.g.e.*, s. 413.

³⁴⁸ Kazım, *a.g.e.*, ss. 314-316.

“Devrim Konseyi” alırken, seçme-seçilme kavramı da anlamını yitirmiştir. Bununla birlikte, erkeklerin olduğu gibi kadınların da siyaset yapacağı tek alan, Parçam Partisi ve bu partiye bağı olarak oluşturulan Devrim Konseyi olmuştur. Şöyle ki, farklı yerlerde de vurgulandığı üzere, bu dönemde, sadece adı geçen partinin mensuplarına, bu partinin şekillendirdiği çerçevede dâhilinde ve öğretilerine dönük bir siyaset yapma olanağı verilmiştir. Bunun ötesinde Rus işgali döneminde, ne Meclis’e giren herhangi bir Afgan kadını, ne kadınının seçme-seçilme hakkı ve ne de Meclis’in durumu ile ilgili herhangi bir bilgi aktarılmamaktadır.

Sonuç olarak, Afganistan’da kadınlar 1965’te seçme ve seçilme hakkına kavuşmuştur. Ancak, o tarihsel süreçten 1989 yılına kadar siyasi karar organlarında yok denecek kadar az oranda temsil edilmişlerdir. Bu şu anlama gelmektedir: dünyada olduğu gibi Afganistan’da da kadınlar bu tarihsel kesitte ne kendi yaşamları hakkında ne de Afganistan’ın sosyo-kültürel ve siyasi yaşamı için verilen kararlarda tam anlamıyla katılamamışlardır.

3.3. Örnek Bir Kadın Hareketi: Nuhzat-ı Zenân-ı Afgan (Afgan Kadın Hareketi)

Tarih boyunca ev hayatında tutularak her türlü sosyal, siyasi, ekonomik, eğitim ve insani haklardan mahrum bırakılan ve erkeklerin, Allah tarafından kendilerine yeryüzünde bahşettiği diğer nimetler gibi gördükleri, Afgan kadınlarının ev yaşamının dışına çıkararak, eğitim-öğretim çalışma, özgürlük, ekonomik, medeni, kamusal, siyasi ve sosyal hayatla entegre olmalarını sağlayan, “Nuh zat-ı Zenan-ı Afgan”dır.

İlk olarak, Amanullah döneminde ortaya çıkan bu kadın hareketi, kendilerinden övgüyle yâd edilen Kamer Gazi, Rukiye İnyet Seraj İtimadi ve Zeynep İnyet Seraj’ın yanısıra, dönemin aydın ve önde gelen bazı kadınların yardımıyla faaliyete başlayarak, kısa sürede genç kızların ve kadınların toplandığı bir merkezin temelini Kabil’de atmaya Muvaffak olmuştur. Kadınların, eğitim-öğretim, çalışma, mehir-miras, nafaka, özgürlük ve diğer sosyal haklarının verilmesi yönünde bir takım faaliyetleri yürüten bu kadın teşkilatı, aynı zamanda, teşkilat bünyesinde yürüttüğü eğitim-öğretim programıyla

Afgan kadınlarına okuma-yazma, dikiş-nakış ve aşçılık alanlarında eğitim-öğretim görmelerini de sağlamıştır.³⁴⁹

1943 yılı, Zahir Şah döneminde aktif yirmi üyesiyle Nuh zat-ı Zenan-ı Afgan, Afgan kadınlarını eğitmek ve sosyal hakları konusunda bilgilendirmek üzere, çağın şartlarına uygun “Müesseseyi Âli-yi Nisvan” isminde bir eğitim-öğretim kurumunu faaliyete açmıştır. Başkent Kabil’in Şehri New semtinde açılan bu eğitim-öğretim kurumunun, bünyesinde bir kreş, bir okul, Sinema ve Tiyatro’nun barındırdığı görülmüştür. Rukiye Hanım’ın müdürlüğünü üstlendiği bu okulda, herhangi bir ekonomik, sosyal, kültürel baskı nedeniyle eğitim nimetinden uzakta kalan, evli Afgan kadınlarına okuma-yazma ve aşçılık eğitimi verilmiştir.³⁵⁰

1960’lı yıllarda, kurul ve tüzüğünü daha sistemli bir formata sokmaya çalışan Nuh zat-ı Zenan-ı Afgan, Afgan kadınlarına terzilik, kuaförlük, halı-kilim dokuma, dikiş-nakış, yapay gül, ev süs eşyalarının yanısıra, gerek kısa vadeli, gerekse uzun vadeli eğitim-öğretim derslerini de vermiş ve bu bağlamda olanaklar aramaya çalışmıştır. Ayrıca bu teşkilat, Afgan kadınlarının ekonomik, çalışma, sosyal, kamusal ve siyasal haklarının erkeklerle eşit bir biçimde elde edilmesi yönünde de bir çaba içinde bulunmak suratıyla, adeta, günümüzdeki “sivil toplum örgütlerinin” gördükleri işleve benzer bir işlevi görmeye muaffak olmuştur.³⁵¹

Kraliyet döneminde olduğu gibi, cumhuriyet ve Rus işgali dönemlerinde de okuma- yazma öğreten kursları, kreşleri, hali-kilim dokuma, dikiş-nakış gibi küçük çaplı el sanayisi ve iş yerlerini ülkenin diğer şehirlerinde de açarak, yüzlerce Afgan kadını iş sahibi yapan Nuh zat-ı Zenan-ı Afgan, aynı zamanda onların, sosyo-kültürel, kamusal ve siyasal yaşamın aktörü olabilmesi için de epey bir mücadele vermiştir. Bu mücadelenin sonunda Afgan kadınlarının siyasal oluşum ve faaliyetler içinde yer aldığı görülmüştür. Örneğin, solcu Halk ve Parçam Partileri’nin içinde yer alan kadınlarla birlikte, kendilerine özgü bir parti kurma ve yönetme gayretiyle ortaya çıkan kadınlara, bu kadın hareketinin katkısı olsa gerek.³⁵²

---

³⁴⁹ Kazım, *a.g.e.*, s. 253.

³⁵⁰ Stanzai, *a.g.e.*, s. 142.

³⁵¹ Naziri, *a.g.m.*

³⁵² Naziri, *a.g.m.*

Kraliyet döneminin sona ermesine vesile olan nedenlerden biri olarak görülebileceğimiz Nuh zat-1 Zenan-1 Afgan, 1970’li yıllarda Encümen-i Hembestegi-yi Zenan Afgan, Nihat Beyn’el Mileli’yi Zenan-1 Afganistan ve Cemiyet-i İnkılab-yi Zenan Afganistan” gibi kadın teşkilatlarının ortaya çıkmasına örnek olmuştur.

Yaklaşık olarak 40 yılı aşkın bir tarihsel geçmiş ve kültürel tercümeyle sahip olan Nuh zat-1 Zenan-1 Afgan’ın, Afgan kadınlarının Millet Meclis’i ve Senato’ya girmesine, seçme-seçilme hakkının verilmesine büyük katkısı olmuştur. Cumhuriyet döneminde altın çağını yaşayan bu kadın hareketi gerçekleştirdiği kültürel, sosyal ve siyasal konferanslarla Afgan kadınları-kızlarını siyasal, sosyal, ekonomik kültürel hakları konusunda uyarmış ve organize olmalarını sağlamıştır.

1980’li yıllarda cinsler arası farkın ortadan kalkarak, kadınların kültürel, sosyal yaşamın yanısıra, siyasal yaşamın da ortak bir aktörü, aktif bir üyesi olmasında, Nuh zat-1 Zenan-1 Afgan önemli rol oynamıştır. Şöyle ki, bu tarihsel çizgide, kadın eğitimi bağlamında kursların açılması, (ilk, orta, lise ve üniversite gibi) yeni eğitim-öğretim kurumlarının faaliyete geçmesinde, yeri geldiğinde tercüman, yeri geldiğinde adeta savcı olan bu kadın hareketi, kendisi de bu doğrultuda kuaförlük, terzilik, dantel, daktilo, okuma-yazma gibi değişik meslek alanlarında Afgan kadınlarına eğitim vermiş ve bu kanalla binlerce Afgan kadınının ekonomik özgürlüğüne kavuşmasına vesile olmuştur.

Öte yandan, Afgan kadınlarını Demokratik Halk, Demokratik Parçam, Demokratik Zenan, Demokratik Gençler Birliği ve daha pekçok siyasal oluşum ve teşkilata katılmasına aracı olan bu köklü kadın hareketi, gerek cumhuriyet döneminde, gerekse Rus işgali döneminde bakan, bakan yardımcısı, başkan, müsteşar, genel müdür ve müdür yardımcılığı gibi en önemli mevki ve karar alma mekanizmalarında tayin edilmelerinde önemli rol oynadığı da bilinmektedir.³⁵³

Son olarak, bu kadın hareketinin sayesinde Afgan kadınlarına Sosyal, kamusal ve siyasal alanlarda olduğu gibi, askeri alanda da yer verilmiştir. Örneğin, General Süheyla Sıdık ve General Hatıl Muhammed Zai’in Savunma bakanlığı ve orduda önemli mevkilere getirilmesi de, diğer etkenlerle birlikte, Nuh zat-1 Zenan-1 Afgan’ın yıllardır verdiği mücadeleler sayesinde gerçekleşmiştir denilebilir. Bundan dolayı, günümüz

---

³⁵³ Naziri, *a.g.m.*

toplum bilimcileri ve araştırmacılar, Afganistan ile ilgili değerlendirmelerde bulunurken, göz ardı etmemesi gereken önemli bir husus, Nuh zat-1 Zenan-1 Afgan'ın faaliyetlerine değinmeden geçmemesidir. Aksı takdirde, çalışması, bilimsel ve derinlemesine bir çalışma değil; yüzeysel, sıradan bir çalışma olur.

4. SANAT, SPOR, KÜLTÜREL HAYATTA KADIN

4.1. Kültürel Etkinlik ve Spor'da Kadın

Yaratılışı itibarıyla sosyal bir varlık olarak yaratılan, kendine bilgi, kültür, sanat, ahlak vb. melekeleri kabiliyetleri barındıran; insanlık tarihinin başlangıcından bu yana oluşturduğu en ilkel toplumsal yapıdan en modern toplumsal-kültürel yapılara kadar, gerek ailenin birliği, sürekliliği konusunda, gerekse neslin devamı konusunda önemli rolü oynayan kadın, sosyo-kültürel ve kamusal alanda olduğu gibi, kültürel etkinlik ve spor alanında da kendine bir yer bulamamıştır.

Diğer bir değişle, insanlık tarihinin başlangıcından beri erkekler, sosyal hayatın olduğu gibi spor ve kültürel hayatın da tek aktörü iken, kadınlar, bu yaşam alanlarından yakın bir tarihsel sürece kadar uzak tutulmaya çalışılmıştır. 19.yy'ın ikinci yarısına kadar olan uzun bir tarihsel kesitte kadınların, kültürel etkinlik ve spor yaşamından uzak tutulmaya çalışılmalarının altında yatan neden ne idi? Sorusunun cevabı ataerkil düşünce yapısında yatmaktadır. Bu düşünce yapısına göre erkekler, kahramanlığı, gücü, savaşı ve akli temsil ederken, kadınlar ise namusu, tevazuyu, güzelliği, iyiliği, iyi eşi ve iyi anneyi temsil etmiştir.³⁵⁴

İşte bu ve buna benzer öğretilerden dolayı, demokrasinin beşiği olarak bilinen Antik Yunan'da soylu erkeklerin, erkekliklerinin kutsanması için önemli araç olarak görülen ve güç gerektiren ata binmek, ok atmak, güreş tutmak, cirit atmak, kalkan ve kılıç kullanmak gibi her türlü oyun ve olimpiyatlara katılır; kültürel, dini etkinlikleri düzenler ve faaliyetleri yürütürken, kadınların ise böyle etkinliklere katılmasına yer verilmemiştir. Üstelik olimpiyat ve kültürel etkinlik sahnelerine girmeye çalışan bazı kadınlar, en ağır biçimde cezalandırılmıştır.³⁵⁵

³⁵⁴ Canan Koca, "Kadınların Spor Tarihi bir Mücadele Tarihidir", <http://www.cinsiyetvespor.org/WEB-Kadinvesportarihi.pdf>, (30.11.2012)

³⁵⁵ Selhan Özbey ve Pınar Güzel, "Olimpik Hareketler ve Kadın", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 25, Balıkesir 2011, S.4.

Antik Yunan'da olduğu gibi, Batı'da da buna benzer bir öğretilen dolayı kadınlar, kültürel etkinlik ve spor yaşamında yer alamamıştır. Wiktoryen inancı olarak bilinen bu inanca göre, *“ahlakın bekçileri olan kadınlar, fizyolojik olarak güçsüz ve zayıf bir varlıktır. Böyle zayıf bir varlığın, fiziksel güç gerektiren herhangi bir sportif etkinliğe katılması doğru değildir. Çünkü fiziksel güç, sportif faaliyet, kadınların zarar görmesine, bazı sorunların meydana gelmesine yol açacaktır.”*³⁵⁶ Derken, biyolojik indirgemecilik bir yaklaşımla, dönemin kimi bilim adamları da kadınların biyolojiden ibaret, zayıf, kırılabilir bir yapıya sahip olduğunu iddia ederek, onların fiziksel aktivitelere katılmalarını doğru bulmamıştır. Bu bilim adamlarına göre, kadınların ağır sporlara katılmaları, onların zayıf bedenlerini, özellikle, üreme organları ve göğüslerini tehlikeye atacaktır; bu da, neslin devamı için zararlı olacaktır. Diyerek, binicilik, cirit, okçuluk, didrikson vb. oyunlara kadınların katılmalarının engellenmesine sebep olmuştur. Böyle ideolojiler, kadınları sadece oyun ve olimpiyatlardan uzaklaştırmakla kalmayarak, sanatsal, kültürel yaşam ve etkinliklerinin dışında da itilmelerine neden olmuştur.³⁵⁷

Her ne kadar geleneksel, dini ve ataerkil öğretilerin kadınları, kültürel etkinlik, sportif oyun ve eylemlere katılmaları önünde engel olmuş ise de, tarihte spor yapan, eğlence ve kültürel oyunlara katılan kadınların varlığına rastlanmaktadır. Örneğin, yüzme, dans, yılbaşı eğlence ve oyunlar gibi, sportif ve kültürel etkinliklere katılan Roma kadınlarıyla birlikte, savaşçı kimliğiyle, savaşa katılan amazon kadınları, bunların başına gelir. Yine, Roma İmparatorluğu döneminde gladyatör³⁵⁸ konumunda olan kadınların varlığına dair arkeolojik bulgulara rastlanmıştır.³⁵⁹

---

³⁵⁶ Koca, a.g.m.

³⁵⁷ Canan Koca ve Nefise Bulgu, *“Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Genel bir Bakış”*, <http://www.cinsiyetvespor.org/toplumbilimweb.pdf>, (04.12.2012)

³⁵⁸ *Gladyatör: Latince, gladiator, kılıç ustası silahşör, gladius, kılıç), “kılıçla dövüşen kişi” demektir. Gladyatör geçmişi, Etrüsklerin savaşlarda yitirdikleri kişilerin onuruna düzenledikleri cenaze törenlerinde düşman savaş esirlerini dövüştürerek “ölülerin kanına karşılık düşman kanını akıtma” geleneğine dayanır. Bu yoldan akıtılan düşman kanının ölümlerin ruhunu rahatlatacağına inanılmaktaydı. Roma’daki ilk gladyatör gösterisinin i.ö. 264 yılında, brutus pera adında birinin ölen iki oğlu için düzenlediği cenaze töreninde yapıldığı kabul edilir. Başlangıçta sadece cenaze törenlerini süslemek amacıyla ve düzensiz aralıklarla yapılırken, sonraları halkın ilgisinin artması üzerine ‘munus’ adı verilen gladyatör gösterilerinin roma senatosu tarafınca remen kabulü i.ö. birinci yüzyıla tekabül eder. Daha sonraları ise ‘venatio’ adı verilen, gladyatörlerin vahşi hayvanlarla dövüştürüldüğü diğer bir gösteri türü daha eklenmiştir. Bazılarınca insancıl olmadığı gerekçesiyle karşı çıkmışsa da, bu gösteriler halkın artan beğenisi ile mısır, Suriye ve Anadolu gibi bölgelerde yaşayanlarca da benimsenmiştir. Halkı*

Tarihte, oyun ve olimpiyatlarda kadınların katıldıklarına dair böyle örneklerin bulunmasına rağmen, yukarıda değindiğimiz bir takım negatif ataerkil, anti rasyonel ve anti sosyal düşünceden dolayı kadın ismi, yakın bir tarihe kadar spor ve kültürel faaliyet tarihi sayfalarında yer alamamıştır.

Ancak, kadınların kültürel etkinli ve spora katılmasına karşı olan klasik (ideolojik, dinsel, ataerkil ve erkeklerin fiziksel üstünlüğü) gibi düşünsel yapıların yerlerini, 19.yy'ın ortalarına doğru rasyonel, modern düşünsel yapıların almasına paralel olarak, kadınların, spor ve kültürel etkinliklere katılabilmelerinin önü açılmıştır. Bununla beraber, Avrupa ülkelerinde kolejlere giden orta ve üst sınıf toplumsal kesim kadınları spora katılmaya başlamıştır.

Bu dönemin en popüler ve kadınların da ilk ve en fazla katıldığı oyunu Tenis olmuştur. Zaman zaman, erkeklerin de kadınlarla birlikte oynadığı bu spor dalı, özellikle, zengin kesimlerin sosyal gezinti ve boş zaman değerlendirme unsurlarından biri belki de en önemlisi olarak, spor tarihi sayfasında yer almıştır. Kadınların katıldığı bu dönemin bir diğer vazgeçilmez sporu da Golf'tur. Genellikle üst sınıf kadın ve erkeklerinin karşılıklı oynadığı Golf, bu dönem meşhur spor dalının ikincisi olarak bilinmektedir. Ancak bu spor dalı sahasında, Golf kulüplerine üye olan sosyete kesimin kadınları-kızları hariç, sıradan halkın kadınlarının girmesine izin verilmemektedir.³⁶⁰

Kadınların katıldığı bu dönemin meşhur sporları sadece Tenis ve Golf'la sınırlı değil; kriket ve okçuluk sporlarında da kadınların katıldığı görülmüştür. Bazen,

---

askerliğe özendirilmesi, yönetimlerce de kabul ve hatta teşvik edilmiş olmasının başat gerekçelerinden biri olarak görülebilir.

Bir dövüş sonunda ya rakiplerden biri diğerini öldürür ya da yenik düşen gladyatör sırtüstü uzanarak sol elini havaya kaldırır ve bağışlanmasını dilerdi. Bağışlanmasını dileyen gladyatörün öldürülüp öldürülmeyeceğine ilişkin kararı editör verirdi lakin halk çok sevdiği bir gladyatörün bağışlanması için tezahürat ederse, bu durumda karar seyirciler arasında bulunan imparatora kalırdı ki imparator bunu hepimizin çok iyi bildiği gibi ya sağ elinin başparmağını yukarı kaldırarak ya da aşağı indirerek gösterirdi kararını. Eski Roma'da genellikle savaş esirleri ve kölelerden oluşturulan, Romalı insanları eğlendirmek, Roma Halkı'nı askerliğe, dövüşlere ve olası savaflara hazırlamak amacı ile halkın seyirciliği refakatinde birbirleri veya vahşi hayvanlarla dövüşmek zorunda bırakılan insanlara verilen addır. Gladyatörlerin her biri farklı silahlara sahiptir. Hemen her gladyatör elinde bir kılıç veya mızrak, başında ağır metalden siperli miğferle ve üstü çıplak olarak dövüşürdü. Altta bir kasık örttüğü ve onu tutan bir kemer bulunurdu. Arenanın kumlu zemininde ayakkabı ya da sandalet giyilmez, ayak bileklerini destekleyici kısa tozluk kullanılırdı. Teçhizatları hangi sınıftan veya milletten olduklarını ele verirdi”

(<http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=gladyator>, 17.01.2013).

³⁵⁹ Koca, a.g.m.

³⁶⁰ Konca, a.g.m.

kadınların erkeklerle birlikte oynadığı Kriket, kadın oyuncularını yuvarlak omuzlu yapabileceğine yönelik tüm uyarılara rağmen, kısa sürede, kolejlerde ve kolejlerin dışında oynanan en popüler sporlardan biri haline gelmiştir. Okçuluk da kadınların katılabildiği bir diğer spor dalıdır. Bu spor dalında kadınlar, birçok okçuluk kulübünün üyesi olmasının yanısıra, kendilerine özgü bir okçuluk kulübü de kurarak, katıldıkları turnuvalarda gösterdikleri başarılar neticesinde, spor tarihinde yer almaya başlamışlardır.³⁶¹

1870'lerden sonra kadınların dünya kamuoyundaki rolünün fark edilmesiyle birlikte, kültürel etkinlik ve spor yaşamında kadınlara daha geniş olanaklar tanınmaya ve olimpiyatlarda yer almalarına tolerans gösterilmeye başlamıştır. Bu gelişmeler sonucu, ilk 1885 yılı Hamburg Alster'de kadın sporcuların katılımıyla halka açık yüzme olimpiyatı düzenlenmiştir. Resmi makamlarca hazırlanan bu olimpiyata katılım koşulları ilginçtir. Bu koşullar, kadınlara geniş elbise giymesi ve sırt üstü yüzmemesi gibi sınırlamaları getirirken, erkeklere de bayanlardan en az 300m uzakta olması şart koşulmuştur. Ancak, 1895 yılı Alman gazetelerinde çıkan, "*Biz daha bayan yüzücülüğü gibi şehvetli bir yeme takılacak kadar gevşemedik*" yazının ses getirmesi üzerine, kadınların yüzme sporlarına katılması, birlik tarafından yasaklanmıştır.³⁶²

Bu yasaklamanın ilk adımı Baron De Coubertin tarafından atılmıştır. Dünya sporunun gelişmesi ve yaygınlaşmasına önemli bir yeri olan Coubertin, kadınların spor yaşamına katılmaları konusunda düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: "*Kadınların rolü, erkeklerin galibiyetlerini takdir etmektir*" 1901; "*Kadın sporu, doğanın kurallarına aykırıdır*" 1902; "*Olimpiyat oyunları erkeklere ayrılmalı ve kadın sporcuların görünüşlerinin korkutucu olduğu düşüncesi vurgulanmalıdır*"³⁶³ 1912; gibi sözleriyle, kadın sporuna yönelik ayrımcılık düşüncesinin temelini atmıştır.

Buna rağmen, Atina'da düzenlenen olimpiyata katılan kadınlardan sonra, 1900 yılında Paris'te düzenlenen modern olimpiyat oyunları'nda kadınlar hem seyirci ve hem de oyuncu sıfatıyla yerlerini almıştır.³⁶⁴ Bunlara ilave olarak, 1906'da Mabel Filzgerald adında bir İngiliz kadını, Amerikan-İngiliz araştırma grubuyla ABD'de dağcılık

---

³⁶¹ Koca, a.g.m.

³⁶² Selma Karacan, "Kadınların Spor Etkinliklerine Katılımlarının Tarihsel Gelişimi", TSA Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, Ankara 2003, s. 146.

³⁶³ Özbey ve Güzel, a.g.m., s. 5.

³⁶⁴ Özbey ve Güzel, a.g.m., s. 5.

konusunda çalışmalar yapmak üzere zirveler tırmanırken, kadınların ilk olarak Uluslararası spor yarışmalarına katılmaları 1908 yılında Londra’da yapılan “artistik patinaj”³⁶⁵ buz dalında gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken, daha önce yasaklandığı yüzme yarışmasına kadınların 1912 yılında tekrar dönmelerine izin verilmiştir.³⁶⁶

Bu gelişmelerle beraber, binicilik, haltercilik gibi daha zor ve ağır olan spor dalları hariç, Jimnastik, basketbol, koşu, didrikson gibi dönemin aşağı-yukarı bütün spor dallarında kadınların yer almaya başlamalarının ardından, Paris’te ilk kadın olimpiyat oyunları gerçekleşmiştir. 1919 yılında düzenlenen bu olimpiyata tahmini olarak 20000 bin izleyici katılmıştır. Atletizm dalında yapılan bu olimpiyattan sonra, 1926 yılında İsveç’te düzenlenen ikinci kadın olimpiyat oyunları ve 1928 yılı kadınların 800m koşusuna kabul edildiği Amsterdam’da gerçekleştirilen Uluslararası olimpiyatları, 1930’da gerçekleştirilen üçüncü kadın olimpiyatları Prag, 1934’te Londra’da yapılan dördüncü Uluslararası olimpiyatları, kadın sporunun Batı toplumları ve dünyada vazgeçilmez toplumsal bir fenomen haline geldiğini göstermektedir denilebilir.³⁶⁷

Bu gelişmelere rağmen, olimpiyatlarda, karar veren merci de sadece erkeklerin bulunması ve kadınlar için neyin iyi ve uygun olacağına karar verme yetkisine sahip olmaları, “tarih boyunca daha güçsüz cinsiyet” olarak tanımlanan kadınlara 800m koşu mesafesi yerine 200m kısa mesafe koşu disiplinlerinin önerilmesi; diğer atletizm dallarında da aletlerdeki ağırlıkların azaltılması gibi uygulamalara dayanarak, Birinci Dünya Savaşı sonrası bile, Batı dünyasında kadın sporu bağlamında kayda değer bir ilerlemenin yaşandığını söyleyebilmemiz mümkün değildir.

Bu duruma, Baron De Couberti’nin şu sözleri neden olmuştur: “*Kadınlar, oyunlardan uzaklaştırılmalıdır 1925. Kadın sporcuların yarışmalarda yer alması, erkek sporcular için iyi olmayacaktır 1934. Kadınlar, halk karşılaşmalarına katılmamalı; toplum içerisinde spor yapmamalıdır. Zira, kadınların asıl rolü, olimpiyat oyunlarında erkeklerin başarılarının ödüllendirilmesinde görev almaktır.*”³⁶⁸

---

³⁶⁵ Artistik Patinaj: Taş, kar, buz veya kaygan düz bir zeminde, çorap ya da ince tabanlı bir ayakkabı ile kayarak, yapılan spordur.

³⁶⁶ Karacan, a.g.m., s. 147.

³⁶⁷ Canan Koca, “Neden Sporda Kadınların Tarihi”, http://yunus.hacettepe.edu.tr/~ilknurh/kadin_ve_spor_canankoca.pdf (06.12.2012)

³⁶⁸ Karacan, a.g.m., s. 147.

Olimpik Hareketlerine yön veren ve sporun gelişmesinde fikirler üreten, emeği ve katkıları olan Coubertin ve benzerlerinin sahip olduğu ve her defasında yenilediği kadın sporuna karşı, geliştirdiği düşmence söylemlerinin 1970'lerden sonra yıkılmasıyla birlikte, bir yandan spor yaşamında kadınların katılımında ciddi anlamda artış olurken, diğer yandan da spor camiasında kadınlara da yetki verilmeye başlamıştır. Mesela, 1981 yılında Uluslararası Olimpik Komitesi'nde göreve başlayan ilk kadın üyesi, bu gelişmenin en somut örneğini oluşturur. *“Bu tarihten sonra, Uluslararası Olimpik Komitesi'nde 21 kadın üye yer almıştır. IOC³⁶⁹, özellikle son 20 yılda Uluslararası Federasyonlar ve Organizasyon Komiteleri'nin işbirliği ile olimpik programlarına kadınların yer aldığı organizasyonların sayısının arttırılmasını sağlamıştır. Böylelikle, 1991'den beri tüm yeni spor programlarında kadınların da yer alması zorunlu hale gelirken, spordaki liderliğine ilişkin gelişmeler de, 1997'de Anita Defrantz'ın IOC yönetim kurulu üyesi As³⁷⁰ Başkanı olması ve Nawal El Moutawakel'in aynı yıl Fas'ta Spor ve Gençlik Bakanı olması ve IOC üyesi olarak seçilmesiyle başlamıştır.”³⁷¹*

Batı'da ve dünyada kadınların spor yaşamındaki konumları bağlamında bu gelişmeler yaşanmışken, Afganistan'da da kadınların kültürel etkinlik ve spor yaşamında yer alışları ve alanlardaki konumları ne durumdadır? Değinmeden önce, sporun Afgan toplumu bünyesine ne zaman girdiği ve bu alanda nasıl bir gelişim kaydettiğiyle ilgili kısa bilgi vermeye çalışacağız.

Sosyalleşme ve boş zaman değerlendirmesinin bir unsuru olan spor, 20.yy'ın başlarında Afgan toplumu bünyesine girmiş ve Afgan halkı ilk olarak, Batı kültürünün ürünü olan kriket, tenis, golf ve ardından küresel ölçekte bir değer kazanan voleybol-futbol gibi modern anlamdaki spor dallarıyla tanışmıştır. Bu tanışmayla birlikte, bu spor dallarının en popülerlerinden olan futbol Afgan halkının ve özellikle genç neslin ilgisinin çekmesiyle, Habibiye Lisesi'nin öğrencilerinden olan Abdul Hadi Davi, Mevlevi Abdullatif Muhacir ve diğerleri, bir futbol takımını kurularak “Haşmet Han Kalesi'nde” antrenmana başlamıştır.³⁷²

³⁶⁹ IOC: Uluslararası Olimpik Komitesi.

³⁷⁰ As: Diario AS İspanya'da yayımlanan günlük spor gazetesi.

³⁷¹ Özbey ve Güzel, *a.g.m.*, s. 5.

³⁷² Ferit Hadi, “Peşine-i Varziş-i Fulbol-ı Afganistan”, Kabil 2011, <http://tkg.af/dari/sport/football/6309-afganistan-fotibal-ورزش-پيشينهء> (12.12.2012)

Kuruluşu itibarıyla ilk futbol takımı diyebileceğimiz Habibiye Lisesi Futbol takımından sonra Kabil’de, 1923 ve 1924’lü yıllarda İstiklâl Lisesi takımı, Tefrih Takımı ve Muhacir Takımı adlarında üç futbol takım daha kurulmuştur. Zaman zaman Bakanlar ve Başbakan gibi Devletin en üst kademesinden bürokratların dahi yer aldığı bu futbol takımları, yılbaşı ve İstiklal Bayramları’nda karşı karşıya gelerek, en heyecanlı ve mutlu anları Afganistan ve özellikle Kabil halkına yaşatmışlardır.³⁷³

Bu gelişmeler yaşanırken, Mahmudiye isminde, sistemli ve örgütlü ilk futbol takımı 1934 yılında kurulmuştur. Bu takıma ilave olarak, 1941 yılında kurulacak olan Aryana Takımıyla, Afganistan Uluslararası Olimpiyatlara katılmaya başlamıştır. İlk, 1936 yılı Berlin’de yapılan olimpiyat oyunlarına katılan Afganistan, ikinci yurtdışı olimpiyat oyunlarını, İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle, 1948 yılı Londra’da yapılan Uluslararası futbol yarışmasında gerçekleştirmiştir.³⁷⁴

1936 yılı Uluslararası futbol federasyonu üyeliği ve 1945 yılı Asya Futbol Konfederasyonu³⁷⁵ üyeliğini kazanan Afganistan, komşu ülkeleriyle de sürekli karşılaşma içinde olmuştur. Örneğin İran ve Hindistan bunların başına gelir. İlk olarak 1939 yılı, uzak komşularından biri olan Hindistan alt kıtasında düzenlenen futbol’un yanısıra, kriket, golf ve diğer spor dallarında yapılan 18 karşılaşmaya katılarak, 8’inde galip, 9’unda mağlup ve birinde ise berabere kalan Afganistan, 1949 yılı İran’a gitmiştir. İran’ın resmi makamlarınca davet edilen Afganistan Milli Futbol Takımı ev sahipliği yapan takımla karşı karşıya geldiği üç karşılaşmada, bir galip ve iki mağlubiyetle ülkeye geri dönmüştür.³⁷⁶

Başladığından beri futbol, voleybol, kriket vb. spor dallarında, Roma olimpiyatları 1960, Tokyo olimpiyatları 1964, Meksiko Siti olimpiyatları 1968, Almanya-Münih olimpiyatları 1972, Moskova olimpiyatları 1980 gibi, yirmiye yakın Uluslararası olimpiyatlara katılan Afganistan’da, erkekler spor yaşamının yegâne aktörü iken,

---

³⁷³ Hadi, *a.g.m.*

³⁷⁴ “*Varzişi Afganistan az Agaz-ı Karn-ı Bistum ta 2008*”,
http://www.8am.af/index.php?option=com_content&view=article&id=4223:-----2008-&catid=37:2008-10-31-09-37-40&Itemid=520 (06.12.2012)

³⁷⁵ Asya Futbol Konfederasyonu “AFC”: Asya’da futbolu organize eden ve yöneten kuruluş demektir.

³⁷⁶ Hadi, *a.g.m.*

kadınların ise 21.yy'a değin spor yaşamına girmesine ve rol üstlenmesine izin verilmemiştir.³⁷⁷ Bu duruma, bir birinden farklı birçok neden etkili olmuştur.

a) Tarihi boyunca, Kendilerini kadınları koruyup-gözetmekle, yaşama ve barınma haklarını sağlamakla yükümlü olduğu mantığı ve yaklaşımından yola çıkan erkeklerin, diğer sosyal yaşam alanların olduğu gibi spor alanını da sadece kendilerinin bir uğraşı alanı olarak görmüş olmaları.

b) Kadınların sosyal, siyasal, kültürel alanlarını, erkeklere ait bir yaşam alanı olarak görmeleri, bu yaşam alanlarının zorluklarına, getir-götürlerine, yap-bozlarına erkekler olmadan güç getiremeyecekleri ve üstesinden gelemeyecekleri algısı da, onların tarih boyunca, ekonomik açıdan erkeklere bağlı kalmasına, eve kapanmasına ve dolayısıyla sosyo-kültürel yaşamın yanısıra, kültürel etkinlik spor yaşamından da uzak kalmalarına neden olmuştur

c) Sporun biyolojik temelli olarak erkeğe ait bir alan olarak tanımlanması ya da sporun, erkeğin atletik yapısı ile bütünleştirilerek, erkeğe özgü bir etkinlik alanı olarak görülmesi; erkeği toplumda egemen olarak kabul eden ataerkil anlayışın bir ürünüdür.

ç) Toplumda egemen olan cinsiyete dayalı anlayışın kadına ve erkeğe biçtiği toplumsal cinsiyet rolleri ile kadın ve erkeğin spora katılmaları ve spor deneyimleri arasında yakın bir ilişkinin bulunmasıdır. Birçok toplumda olduğu gibi, Afgan toplumunda da kadın ve erkek toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde, toplumsallaşma sürecinde büyük rollere sahip olan aile ve okul önemlidir. Örneğin, sporun toplumsallaşma sürecindeki önemine dair, erkek çocuklarının kendi erkekliklerini geliştirebilmeleri için spora katılmaları aileler tarafından teşvik edilirken, kız çocuklarının ise vücutlarını korumaları ve kadınsı özelliklerini kaybetmemeleri için spor yaşamından uzak tutuldukları söylenebilir.

d) Kadınların spora katılmalarının, toplumun çoğunluğu tarafından 21.yy'a kadar kabul görmemesi, güvenlik sorunu; spora katılım öncesi ya da sonrasında tacize uğrama tehlikesi; aile (anne-baba, kardeş koca vs. baskıları); kadın sporlarına seyirci ilgisi ve desteğinin azlığı; medyanın kadın sporuna karşı ilgisizliği; sporun kadın uğraşı alanı olarak değil, erkek uğraşı alanı olarak görülmesi; futbolun erkek egemen bir spor kültürünün yaygınlaşmasına olan itici etkisi; devlet yönetiminin kadını eve kapatmaya

---

³⁷⁷ Gahşimar, *a.g.m.*

yönelik politikası; kız ve erkek çocuklarına biçilen toplumsal cinsiyet rolleri, (toplumsal yapı, aile yapısı, ekonomik durum, okul, din, çevrenin etkisi; sporun örgün eğitimi olumsuz etkileyeceği kaygısı; evlilik, çocuk doğurma, erkeklerin fiziksel üstünlüğü; erkeklerin genel kuvvete, performansa, sürata dayalı bu tür sporlarda bayanlardan daha iyi olduğu düşüncesi); erkek sporu seyrinin daha güzel olduğu, sponsorların da bu nedenle erkek sporlarına destek veriyor olduğu düşüncesi; sporların cinsiyetleştirilmesi, erkeklere her zaman öncelik tanınması; örneğin (aile içinde her konuda, kulüpte salon saati almada vs.); sürekli erkek antrenörlerle çalışmanın getirebileceği olumsuzluklar şeklinde özetlenebilir.

Bu nedenden dolayı, kraliyet döneminde olduğu gibi, cumhuriyet ve Rus işgali döneminde de Afgan kadınları, oyun ve olimpiyatlarda kendine bir yer bulamamıştır. Üstelik, sporla ilgili haberleri, diğer bir deyişle, Batı ve diğer ülke kadınlarının spor yaşamındaki konumları ve kaydettikleri başarılarla ilgili bilgileri gazete ve dergilerden okur, televizyon ekranlarından öğrenirken, kendileri ise 21.yy'a değin bu yaşam alanında yer alamamıştır.

4.2. Sinema ve Tiyatro'da Kadın

Buda, Zerdüş, kuşan ve bahter gibi gelmiş-geçmiş bütün medeniyet ve kültürlerin kendilerinden sonrakilere bıraktığı destan ve fıkralarla ilgili sözlü ve yazılı materyallere dayanarak, daha önceleri Afganistan'da Sinema ve Tiyatro'nun varlığından söz etmek mümkün olmakla birlikte, modern anlamda Sinema ve Tiyatro'nun ilk ortaya çıkışı 20.yy'ın başlarına rastlamaktadır.

Amanullah Han döneminde, Mahmut Tarzi ve Tiyatrocu Abdulgafur Brişna'nın çabaları üzerine ilk sahne gösterisi 1922 yılı Sture Köşkü'nde yapılmıştır. Türk Tiyatrocusu Ali efendinin yer aldığı bu tiyatro gösterisinden sonra, Pağman'da ve Kabil'de Hâkim Patava ve Ana Vatan isimlerine Tiyatro gösterileri de yapılmıştır. Yapılan bu Tiyatro gösterilerinde erkekler hem seyirci ve hem de oyuncu olarak katılırken, kadınların ise katılmasına imkân tanınmamıştır. Üstelik, sahnede kadın rolünü de erkek oyuncular oynamıştır.³⁷⁸

---

³⁷⁸ Basir Ahmed Hüseyin Zade, "Peşine-i Tiyatro dar Afganistan", http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/story/2007/03/070326_s-afghan-theater.shtml (20.12.2012)

Tiyatro’da olduğu gibi, Sinema yaşamında da Afgan kadınlarının girmesine imkân tanınmamıştır. Şöyle ki, yapılan her Sinema binası ve salonuna erkek ismi verilirken, her film ve gösteri de erkeğin psikolojik yapısına göre ayarlanmış ve seyircilerine sunulmuştur. Bu durum, 1950’li yıllara kadar böyle devam etmiştir.

Ancak, 1950’den sonra kültürlü, eğitilmiş, aydın, Kabil’li kadınların gün geçtikçe artan Sinema ve Tiyatro’ya karşı alaka ve merakı üzerine, “Sinema-i Behzat” isminde ilk kadın Sineması faaliyete açılmıştır. Tahmini olarak, Başbakan Davut hükümetinin ilk yıllarında açılan bu Sinema, haftada iki günün kadınlar üzerine açıktı. Batı kültürünü yansıtan filmlerden daha ziyade Hintçe filmlerinin izlenilmesine öncelik verildiği bu Sinema’nın yanında “Zeynep Nendari” isminde ilk kadın Tiyatrosu’nun faaliyet açıldığı da saptanmıştır.³⁷⁹

Sinema ve Tiyatro yaşamında kadınların katılım tarihinin çok yeni ve izledikleri filmlerin muhtevasını ve dilini çoğunlukla bilmemelerine rağmen, filmlerdeki oyuncu kadınların davranışı, konuşması, şarkı söylemesi ve nihayet Sinema ortamının çoğulcu kültürel ve manevi atmosferi; şarkı-türkü, sanat, müzik, Sinema ve Tiyatro yeteneği olan kadınların, bu yeteneklerinin göstermesine ve ortaya koymalarına neden olmuştur.

Bu gelişmelere paralel olarak, Hanım Pervin, Azade, Cilve, Ferište ve Semiye’nin Afganistan Radyosu’nda türkü söylemeye, sunuculuk yapmaya ve bazen de temsili programlarda³⁸⁰ rol almaya ve oynamaya başlamasının hemen ardından, türkü ve Tiyatro sanatı oyuncusu kimliğiyle tanınan kadınlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin, hem türkü söyleyen, hem de bazı Tiyatro gösterilerinde rol oynayan hanım Şah Begüm³⁸¹ ve hanım Nurani, bunların başında gelir.³⁸²

Bu iki kadın ve sanatçı kimliğiyle tanınan diğer kadınların şarkı söylemeye ve bazı kısa programlı Tiyatro sahnelerinde rol oynamaya başlamalarının yanısıra, “*Kral Zahir’in doğum yılı partisi kutlamaları için Kabil Tiyatro’sunda her yıl düzenlenen gösterilerde İran’dan, Hindistan’dan, Çin’den ve Rusya’dan getirilen*”³⁸³ profesyonel

---

³⁷⁹ Kazım, a.g.e., s. 255.

³⁸⁰ Kazım, a.g.e., s. 258.

³⁸¹ “*Nakş-i Zenan-ı Afgan dar Tiyatro*”,

http://www.bashir.salamwatandar.com/index.php?option=com_content&view=article&id=4724%3A2011-11-22-04-11-53&catid=39%3A2010-07-26-06-12-08&Itemid=69, (21.12.2012)

³⁸² Hukuk-ı Başar ve Camia-i Medeni, Simare-i Veje-i Zenan, Arman Şehr Dergisi, Yıl 4, Sayı 23ve24, Kabil 2012, s. 33.

³⁸³ Kazım, a.g.e., s. 259.

(kadın ve erkek) Sinemacı ve Tiyatrocuların sahnede gösterdiği performans, 1959 yılında gerçekleştirilen baş açma hareketiyle birleşince, Afgan kadınlarının Sinema ve Tiyatro yaşamında yer almalarının önü açılmıştır. Buna rağmen, Afgan kadınları erkeklerle birlikte sahneye çıkıp, kendi rollerini Sinema-Tiyatro’da oynamamıştır.

Ancak, 1970 ve 1980’li yıllar arasında, diğer bir değişle, cumhuriyet ve Rus işgali dönemi diye sınırlandırdığımız bu zaman diliminde, halk arasında sanatçı kimliğiyle tanınan birçok Afgan kadını sahneye çıkmış, Sinema-Tiyatro oyunlarında rol oynamıştır. Örneğin, Mahbube Cebbar-i ve Kerime Asker, Tiyatro oyuncusu olarak tanınan bu kadınların başına gelir. 1958 yılında ilk sahneye çıktıklarında 12 yaşlarında olan, cumhuriyet yıllarının övgüye layık bu iki kadının yanısıra, Tiyatro sahnelerinde gösterdiği üstün başarılarla isimlerini tarih kitaplarında yazdıran Mahfi, Cemile, Züleyha ve Nurten Nurani’yi de görebilmek mümkündür.³⁸⁴

Tiyatro alanında olduğu gibi Sinema alanında, kendilerinden eser bırakan kadınları da görebilmek mümkündür. Yüksek tahsilli, Kabil Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema ve Tiyatro bölümünü bitiren bu kadınlar, cumhuriyet ve Rus işgali dönemi Afganistan’ında, Sinema alanında görülen işlerde, çekilen filmlerde, dışarıdan bir oyuncu kadının getirilmesine ihtiyaç bırakmayan bu Afgan kadınlarının başında Gazal İbrahim’i ile Mahbube Cebbar-i gelir. Senaryosunun Esadullah’ın yazdığı ve yapımının “Afgan Film’in” üstlendiği “Anne Nasihati” filminde oynayan Gazâl İbrahim’i ve Mahbube Cebbar-i’den sonra, Sima Şâdân ve Pervin Sanatger, Afgan halkının ve özellikle kadınların övgüyle anabilecekleri, Sinema alanında kendilerinden eser bırakan diğer Afgan kadınıdır. “Rabia ve Bektaş” filminde rol oynayan bu iki kadın, kendi döneminden sonrakilere hem örnek ve hem de önderlik etmiştir.³⁸⁵

Bu öncü kadınlar ve daha pekçok Afgan kadınının Sinema ve Tiyatro alanında gösterdiği üstün başarının, cumhuriyetin son dönemlerine doğru yarattığı etki, Rus işgali dönemine girerken, film yapımcısı, aktör, senaryo yazar, çekim yapan onlarca ve daha fazla Sinema ve Tiyatro sanatçı Afgan kadının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

---

*Daha-i Demokrasi, baskı ve otoriteye dayalı düzenleme ve yönetim biçimi yerinin demokratik, insan hakları ve özgürlüklerine önem veren bir yönetim biçimi ve demokratik ortamın hâkim olduğu, Kral Zahir hükümetinin son on yılına verilen isimdir.

³⁸⁴ Kazım, *a.g.e.*, s. 295.

³⁸⁵ Kazım, *a.g.e.*, s. 296.

Örneğin, yıllarca, güzel sesi ve usta yeteneğiyle Afganistan Milli Televizyonu'nda düzenlenen Tiyatro oyunlarını, şarkı-türkü programlarını yöneten Zekiye Kuhzat, 1980'li yılların Sinema-Tiyatro yaşamında yer alan, Afgan kadınlarının başına gelir. Hüner Film'inde de oynayan Zekiye, Nesrin ve Ayşe'de sonra, Kaçakçılar Film'inde rol üstlenen Pervin Sanatger-i de görebilmek mümkündür. Bu film'de, polis rolünde oynayan Sanatger'in yanısıra, Cuma Gecesi Film'inde oynayan Feride Şayan ve Habibe Asker, işgal dönemi Sinem-Tiyatro dallarında yetişen Afgan kızlarındandır.³⁸⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri Sinema ve Tiyatro sektörü içerisinde olması hasebiyle hoca unvanını kazanan Gazâl İbrahimi'nin de rol aldığı, "Film Komedi-i Şeb-i Cuma" (yani Cuma gecesi komedi filminin dışında), "Şâd Gül", Şer Ağa ve Şirin Gül Film'inde rol alan kadınları da görebilmek mümkündür. İşgal yıllarında çekilen komedi-gayri komedi yüzlerce filminden biri olan "Şer Ağa ve Şirin Gül" filminde oynayan Rabia Müstemendi, Mine Bemant, Rabia ve Nadiye, 1970-1980'li yıllarda, diğer bir deyişle, cumhuriyet ve Rus işgali döneminde, Sinema-Tiyatro yaşamında aktif bir biçimde yer alan yüzlerce Afgan kadınından bir kaçıdır.³⁸⁷

Diğer yandan, erkek şarkıcı-türküçülerin yanısıra, Azade, Firişte, Cilve, Şehla, Kamer Gül, Jila, Ruşane, Rana, Ziba, Nahit, Selma, Hengâme, Parasto ve Mahvaş gibi, onlarca şarkıcı-türküçü Afgan kadının da, 1970 ve 1980'li yıllarda yetiştiği bilinmektedir.

Sinema-Tiyatro'da Afgan kadınının konumu bağlamında yaşanan gelişmeler, sadece bu sektörde rol alan, yapımcı-oyuncu Afgan kadınlarıyla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda, Sinema-Tiyatro'ya meraklı olan seyirci-izleyici kadın kitlesinin bu sektöre akışını da sağlamaktadır. Bununla beraber, Meyvent Sineması, Fahri Sineması, Berikut Sineması, Aryana Sineması, Timur Şah-i Sineması, Baharistan Sineması ve Pamir Sinemasında gösterilen Amerika, Avrupa ve Hintçe filmlerini izlemek için, bilet satış gişelerine koşan, kuyruk oluşturan Afgan kadınlarının yanısıra, Kabil, Bahter Tiyatrolarında düzenlenen Tiyatro gösterilerinde de, erkeklerle aynı ortamı paylaşan kadınların varlığı da bilinmektedir.³⁸⁸

³⁸⁶ Film-i Komedi-i Afgan-i Şabe Cuma, <http://www.youtube.com/watch?v=N9XzIthvZ8Q> (23.12.2012)

³⁸⁷ Film-i Muhaceret-i Şer Ağa ve Şirin Gül, http://www.youtube.com/watch?v=c_0-zniJ4us (24.12.2012)

³⁸⁸ Muhammed İsmail Yun, *Afganistan ta Ohti Ferhengi Ziyana*, Kabil 1997, s. 37.

Tarihsel olarak, 1969 ve 1975’li yıllar arasında başlayan (kadınların Sinema-Tiyatro gitme ve olan bitenleri canlı olarak görme) hareketi, 1978 ve 1979’larda büyük bir ivme kazanırken, 1980 ve 81’lerde Kabil’in dışına çıkmıştır.

İlk olarak, ülkenin en büyük kentlerinden olan Herat, Kandahar, Belh, Neggerhar ve Kunduz’da kadınların Sinema ve Tiyatro yaşamında yer almasının ardından, kısa sürede Lağman, Bağlan, Hilment vs. kentlerinde de kadınlar, Sinema-Tiyatro’ya gitmeye başlamıştır. Devlet Sineması ve Tiyatrosuyla başlayan bu hareketin, zamanla özel ve ticari Sinema-Tiyatro sektörüne kadar uzaması nedeniyle,³⁸⁹ erkeklerin yaşamında olduğu kadar, kadınların yaşamında da, bu iki fenomen önemli bir yer tutmuştur. Üstelik Afgan kadınları, bu iki sosyo-kültürel yaşam alanında sadece sanatçı olarak değil; seyirci olarak da, aktif bir şekilde katılım sağlamıştır. Kısacası, cumhuriyet ve Rus işgali dönemi Afgan kadınları, Sinema-Tiyatro yaşamının erkeklerle ortak bir aktörü olarak, kendilerinden sonrakiler manevi, sanatsal ve kültürel bir hazine bırakmışlardır.

4.3. Basın ve Yayında Kadın

Kitle iletişim araçlarının en başta gelen unsurlarından olan, (insan düşüncesinin, davranışının, değer yargılarının oluşmasında, toplumun kültürel ve sosyal yapısının belirlenmesinde önemli rol oynayan) basın ve yayın hareketinin Afganistan’da girişi, 19.yy’ın sonuyla 20.yy’ın başlarına rastlar.

1901 yılında ilk olarak “Şems’un Nehar” gazetesi, devletin eliyle çıkmaya başlamıştır. Tahmini olarak atı sayfadan oluşup da, ayda üç sefer basılan bu gazeteden sonra, 1911 yılında “Sera’jul Ahbar” gazetesi, 1927 yılında da “Enis” gazetesi ve ardından RTA yayın faaliyetlerine başlamıştır.

Toplumun kültürel ve sosyal yapısının belirlenmesinde, mevcut toplumsal yargıların olumlu yönde değişmesi ve yeniden şekillendirilmesinde; kadın erkek eşitliği, özellikle kadınların kişilik ve sosyal kimliğinin gelişmesinde, basın ve yayının önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen, geleneksel yapı ve ataerkil cinsiyete dayalı ayrımcılıktan dolayı 1948’e dek Afganistan’da, basın ve yayın yaşamında kadın yer alamamıştır.

---

³⁸⁹ Yun, *a.g.e.*, s. 38.

1945'ten sonra, Afganistan'ın dışı açılımı, kendini yenileme ve Uluslararası İnsan Hakları Örgütü'nün üyeliği ve ilkelerinin kabul etme politikasının bir göstergesi olarak, eğitim-öğretim ve çalışma yaşamı ve diğer sosyal alanlarda olduğu gibi, basın-yayın alanında da kadına yer verilmiştir ki, Latife Kebir Seraj bu yaşamda yer alan ilk Afgan kadınlardan biridir. 1979 yılına kadar Afganistan Radyo-Televizyonu'nda sunuculuk yapan bu Afgan kadını, ilk olarak 1948 yılında bu göreve başlamıştır. Kabil Üniversitesi Edebiyat Fakültesi mezunu olan Seraj'ın, sunuculuk görevinin yanısıra, drama³⁹⁰ yazdığı, hikâye ve çocuk programları gibi bazı özel programları yönettiği ve hatta türkü bile söylediği bilinmektedir.³⁹¹

Melihe Reşidi, yayın yaşamında yer alan bir diğer Afgan kadınıdır. Ortaokulda iken, yayın yaşamında yer alan bu Afgan kadını, bu yaşamdaki konumuna dair düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: *“Hanım Brişna, benim hocamdı, aileler arasında dostluk bağımız vardı. Abdulgafur Brişna, RTA'nın müdürüydü. Bazı yayın konularını benim sesimle evde kaydedirdi ve sonra radyo'dan işitilirdi.”*³⁹² derken, burka zorunluluğunun ortadan kalkmasından sonra ve özellikle cumhuriyet ve Rus işgali dönemlerine doğru ilerleyen tarihsel çizgide Afgan kadını, artık, basın-yayın yaşamında sık görünmeye başlamıştır.

İlk olarak, 1960'lı yılların sonuyla 1970'li yılların başlarında Rukiye Habip, Şefika Habibi ve Latife Kebir Seraj'ın, yayın yaşamında yer almasından sonra, yüzlerce Afgan kadının, cumhuriyet ve Rus işgali dönemlerinde basın-yayın sektöründe yer aldıkları bilinmektedir.

Mesela, Hevat Gazetesi'nde röportajlığa başlayan Mari, basın hayatına yer alan Afgan kadınlardan biridir. Tarihsel olarak, 1975 yılında başlayıp da 1985 yılında bu gazeteden ayrılan Mari'nin dışında Fehime Eyyübi, basın yaşamında yer alan diğer bir Afgan kadınıdır. Yurtdışında gazetecilik alanında eğitim-öğretimini tamamladıktan sonra, ülkesine dönerek işgalin sona ermesince, İngilizce olarak yayınlanan Kabul Times Gazetesi'nde röportajlık yapan Fehime'nin dışında, Enis Gazetesi'nde üstlendiği yöneticilik görevinin yanısıra, zaman zaman bu gazetede makaleler yazan Feride Mutasaddi, Rujun Dergisi'nde Müdür yardımcısı olarak çalışan Nadiye, Mirmen

³⁹⁰ Drama: 1, insanların ağlamak için para verip izlediği Tiyatro oyunu. 2, hem komedi ve hem trajedi öğeleri içeren oyunlar, filmlerdir.

³⁹¹ Kazım, *a.g.e.*, s. 258.

³⁹² Nesrin Ebu Bekir gros, *Hatırat-ı Evellin Lise-i Duhtaran-ı Afgan*, Amerika 1998, s. 72.

Dergisi'nde hem müdür ve hem de editör olarak, yıllarca alışan Nefise Abbasi, İngilizce ve Fransızca olarak yayınlanan Mcmelle-i Afgan Dergisi'nde müdür olarak görev yapan Melihe Muzaffer ve Kızılay Dergisi'nde müdür olarak görev yapan Asife İtimadi, cumhuriyet ve Rus işgali dönemi, basın yaşamında yer alan Afgan kadınlarının başına gelir.³⁹³

Basın yaşamının olduğu gibi, yayın yaşamında yer alan kadınların varlığı da bilinmektedir. Latife Kebir Seraj Melihe Reşidi'den sonra, yurtdişında Radyo-televizyon üzerinde meslek eğitimi alan ve stajını da BBC Radyo-Televizyonu'nda Londra'da tamamladıktan sonra, yıllarca RTA' da sunuculuk yapan, ilmi-kültürel çeşitli özel programları yürüten Mehriye Refik Mustamandi ve Zekiye Kuhzat, cumhuriyet ve Rus işgali dönemi yayın hayatında yer alan en popüler Afgan kadınlarının başına gelir. Usta sunuculuk ve güzel sesiyle adeta gnllerde taht kuran bu iki kadının dışında, hangi tarihler arasında yer aldıkları net olarak belli olmamakla birlikte, profesyonel açıdan donanmış Süheyla Hasret, Nebile Humayun, Sima şadan ve Latife Kureyşi Beşir gibi kadınları da yayın yaşamında görebilmek mümkündür. RTA'nın yanısıra, Kabil Radyosu, Kandahar Radyosu, Herat Radyosu, Neggerhar Radyosu, Belh Radyosu gibi birçok yerel radyo ve televizyonda, sunuculuk, yönetmenlik, rportajlık görevlerini üstlenerek ve bu görevleri büyük bir ustalıkla yürüttükleri, cumhuriyet ve Rus işgali döneminde Afgan kadınının basın-yayın yaşamında aktif bir biçimde yer aldığının somut bir göstergesini oluşturur.

---

³⁹³ Kazım, *a.g.e.*, s. 296.

SONUÇ

Kadın, yüzyıllardan beri tarih sahnesinde pek çok farklı konu ve şekilde kendini göstermiş, bazen tam olarak kendini ifade edebilmiş, bazen ise çeşitli koşullar sebebiyle yanlış anlaşılmuş ya da kendini yeterince ifade edememiştir.

Yerleşik hayata geçilmeden önce kadın ve erkeğin rolü, toplumun ihtiyaçlarına göre toplumca belirlenmekte, erkek; avcılık, toplamacılık, aileyi geçirmekle görevlendirilirken, kadın da artık, evin düzen-tertibini sağlamak, ev işlerini yapmak ve çocuk bakımı gibi işlerle görevlendirilmiştir. Bu durum, kadının, zamanla toplumsal alandan uzaklaşmasına ve yaradılışında olan fedakârlık duygusunun da etkisiyle neredeyse kendini tamamen evine kapatmasına, kendinin de bir birey olduğunu, toplumsal hak ve rollerinin olduğunu neredeyse unutmaya yol açmıştır.

Kadınların özel hayat denem ev yaşamından çıkması, sosyal ve kamusal yaşamın fırsatlarından yararlanmaya başlaması, 18.yy'ın sonunda Batı'da ortaya çıkıp da, 19.'yy boyunca büyük bir ivme kazanan kadın hareketlerinin çabaları sayesinde gerçekleşmektedir. Bu tarihsel çizgide genelde bütün dünyanın ve özellikle Batı toplumlarının büyük çoğunluğunun anayasalarında kadınlara eğitim-öğretim, çalışma, siyasal ve kamusal haklardan yararlanma ve bu sosyal yaşam alanlarında rol üstlenme olanağı tanınmıştır. Bu ülkelerde kadınlara, sosyal, kamusal ve vatandaşlık hakları sadece tanınmakla kalmamış, aynı zamanda bu haklar devletlerin güvencesi altına alınmıştır. Modernleşme fikrinin dalga dalga Batı dışı tüm ülkelere yayılmasıyla birlikte bu gelişme, tabi ki Afganistan'a da etkisini göstermiştir. Bu etkilenmeyle birlikte Afganistan'da kadına, yasal zeminde hukuki ve sosyal hak tanınmıştır.

1920 yılına kadar her türlü insani, hukuki ve sosyal haktan yoksun bırakılan Afgan kadını, ilk olarak bu hakkı Amanullah döneminde elde etmiştir. Eğitim-öğretim, mehir, miras ve mülkiyet hakkıyla başlayan sınırlı ve dar çerçeveli bu haklar, kurdukları dernek ve çıkardıkları dergiler, çok geçmeden Afgan kadınlarının elinden alınmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Afgan kadınları, Batı kadın hareketlerini örnek alarak, kendi aralarında örgütlenmeye başlamış ve bunu ikinci kez 1946 yılında kurdukları "Mirmenu Tuluna", diğer ismiyle Müesseseyi Hayriye-yi Nisvan kadın derneğiyle tasdik etmişlerdir. Bunu takip eden kadın dergileri ve derneklerin hayata geçmesi de fazla gecikmemiştir.

Daha önce eğitim, söz söyleme, aile içinde saygın bir konum edinme, çok eşliliğin yasaklanması, miras, mehir vesaire hakları bağlamında verdikleri mücadelede büyük ölçüde muaffak olan Afgan kadınları, 20.yy'ın yarısından sonra, Kral Zahir döneminde kamusal, sosyal ve kültürel yaşam alanlarında yer edinmek, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışma hakkını elde etmek için mücadele etmiştir. Tüm bu süreçten sonra, Afgan kadınları çevrelerindeki engelleri tam olarak aşmasalar da, eğitim-öğretimden çalışma yaşamına, kamusal alandan siyasi alana kadar belli noktalarda istediklerini yaptırmayı başarmışlardır. Ancak, çağdaşı olan İsviçre gibi bazı Batı ülke kadınlarından önce seçme ve seçilme hakkını kazanmalarına rağmen, Afgan kadınlarının siyasi haklarını kullanabilmeleri için, siyasi fırsatların adil olarak yaratılması, kamusal ve siyasi kaynakların kullanımında erkeklerle eşitlik bir rolü üstlenmeleri ve eşit bir biçimde yararlanmaları kraliyet döneminde mümkün olmamıştır.

Afgan kadınlarının sosyal hakları açısından en başarılı ve zirvede oldukları dönem cumhuriyet dönemidir. Bu dönemi, Afgan kadınlarının kamusal, sosyal, siyasi, çalışma, kültürel ve sanatsal alanlarda tam anlamıyla bütünleşme dönemi olarak tanımlayabilmek mümkündür. Zira bu dönemde, önemli bir sivil toplum hareketini oluşturan Afgan kadınlarının, Afganistan'daki en aktivist grupların başında yer alması, bu gelişmenin en somut ve çarpıcı örneğini oluşturur. Üstelik, bu dönem kadın hareketleri nafaka, miras, mehir, boşanma, mülkiyet, eğitim koca şiddeti gibi konuların yerine, sosyal, kamusal ve siyasi haklarına yönelik faaliyetlere yönelmişlerdir. Bütün bu gelişmelerden sonra, siyasete ilgi duymaktan başlamak üzere, seçme-seçilme, siyasi örgütlere üye olma, parti kurma, diplomatik temsilcilik gibi siyasi etkinliklere kadınlar da katılmış ve önemli rolleri üstlenmiştir.

Cumhuriyet devrimiyle daha rahat ve demokratik bir ortamda eğitim-öğretim gören, kamusal, sosyal ve çalışma yaşamında erkeklerle aynı rolü paylaşan Afgan kadınlarını, en yalın tabirle dişiliklerinden soyutlanmış, erkeksi kadınlar olarak tanımlamak mümkündür. Bu kadınlar büyük bir heyecan ve coşkuyla cumhuriyet ilkelerine sahip çıkarak kırsal kesim kadınlarını da, gerek bu yönde ve gerekse hakları-özgürlükleri yönünde eğitime yoluna koyulmuşlardır. Kısacası, cumhuriyet dönemi kadın hareketlerinin eşsiz mücadeleleri sayesinde, erkeğinden bağımsız, kendi ayakları üzerinde durabilen, özgür, eğitilmiş, kültürlü bir kadın kitlesi yetişmiştir.

Cumhuriyet sonrası, Afgan kadınlarının hedeflerine ulaşması yolunda, önlerine Rus işgali engeli çıkmıştır. Daha önceleri siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve özgürlükleri adına savaşan kadın hareketleri, işgal döneminin başlamasıyla, kendi bireysellikleri ve hak arayışlarını yarıda bırakarak, Afgan Komünist rejiminin ve destekçilerinin bekası, ideolojilerinin toplumca benimsenmesi için savaşmıştır. Neticede kadın hareketleri, yıllardır uğruna mücadele verdiği hakları ve özgürlükleri yerine ideolojik ve ütopyik konulara önem vermiş, aynı ideoloji ve ütopya için mücadele eden bir siyasal ve sosyal grubu oluşturmuştur. Ayrıca, bu kadın hareketleri, işgalin sona ermesi boyunca çıkardıkları dergiler ve medya aracılığıyla sürekli olarak rejimin sesini duyurmaya ve yaptıklarını topluma yutturmaya çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

- AKGÜL**, Mehmet, *Türk Modernleşmesi ve Din*, Çizgi Kitapevi, Konya-1999.
- ALEVİ**, Seyit Nuriddin ve diğerleri, *Zan, Şeriat ve Cinsiyet*, Kabil 2009.
- ÂMÂC**, Aziz Muhammed, “Tarihçeyi Muhtasar-ı Talim ve Terbiye-i Cumhuriyi Afganistan”, *İrfan Dergisi*, Sayı 2, Kabil 1991, ss. 1-58.
- ANDİŞMANT**, Muhammed İkrâm, *Maarif-i Asri Afganistan*, Meyvent yayınları, Kabil 2011.
- ANTONEYOU**, Jeo Stazee, Çev. Esadullah Şefa-i, *Afganistan, Cenk, Siyaset ve Camia (1978-1992)*, Tahran 2007.
- ARGANDÂVİ**, Abdul Ali, *Hatırâhâ ve Tahlilhâ, Tarih-i Muhtar-ı Afganistan der Nevet Sal-i Ahir (1900-1992)*, Peşaver 1998.
- ÂSİD**, Seyit Veli, *Sâzmânâ ve Matbuat-ı Mukavemet-i Afganistan (az Kodeta-i Hefti Sevr ta Huruc-ı Asâkir-i Şorevi az Afganistan)*, Bâmyân Yayınevi, Fransa 2009.
- AYTAÇ**, Ömer, *Sosyoloji Bir Giriş Denemesi*, Üniversite Kitapevi, Elazığ 2002.
- Azâyî Guruhi Tahkik, *İstiklâl İktisadi Zenan dar Afganistan*, Kabil 2008.
- BEŞİRİ**, Hüseyin, *Camia Şinasi-yi Siyasi*, 5. bs, Tahran 1999.
- BOCK**, Gisela, Çev: Zehra Aksu Yılmaz, *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, Literatür Yayınları, İstanbul 2004.
- CLİFF**, Tony, Çev: Şamil Beştoy, *Kadınların Özgürlüğü ve Sınıf Mücadelesi*, Ataol Yayıncılık 2000.
- Cumhuriyi Afganistan, Vezaret-i İhsaye-i Merkez-i, Salname-i İhsayevi, Kabil 1989.
- ÇAKIR**, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, 2. bs, İstanbul 1996.
- De İtlaat-u av Kültür Vezaret, *Sâlnâme-i Afganistan*, Kabil 1982.
- De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, *Sâlnâme-i Afganistan*, Kabil 1962.
- De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, *Sâlnâme-i Afganistan*, Kabil 1957.
- De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, *Sâlnâme-i Afganistan*, Kabil 1975.
- De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, *Sâlnâme-i Afganistan*, Kabil 1980.
- De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, *Sâlnâme-i Afganistan*, Kabil 1976.
- De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, Salname-i Afganistan, Kabil 1977.
- De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, *Sâlnâme-i Afganistan*, Kabil 1981.
- De İtlaat-u av Kültür-i Vizaret, *Sâlnâme-i Afganistan*, Kabil 1987.

- DEVLETABADİ**, Beşir Ahmed, *Şenâs Name-i Afganistan*, İran-Kum 1992.
- FAZİLİ**, Muhammed Kasım, *Ruzhayi Çun Şebitarik, Facia-i Afganistan*, Peşaver 1989.
- FERHENK**, Mir Muhammed Sıdık, *Afganistan dar Penç Karn-i Ahir*, Cilt. 2, İran 1992.
- FERİT**, Şehla, “Hukuki Siyasi Zenan dar Afganistan” Yayınlanmamış Makale, Kabil 2005.
- GÖKÇİMEN**, Semra, “ülkümüzde Kadıların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, *Yasama Dergisi*, Sayı 10, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008, ss. 5-59.
- GUBAR**, Mir Gulam Mohammad, *Afganistan der Mesiri Tarih*, Peşaver 2009.
- GÜVEN**, İsmail, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Kadın eğitimi Düşüncesinin Gelişimi, Osmanlı Düşünürlerinin Kadın Eğitime Bakışları”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Say 1, Ankara 2002, ss.61-70.
- HANAYEE**, Halil Rahman, *Zan Afgan az Mevkiyet-i Şer-i ta Vakıyeti İctimay-i*, Kabil-2007.
- Hukuk-ı Başar ve Camia-i Medeni, “az Yek Daha-i Sinema-i Zenan ta Yek Daha-i Sinema-i Bera-i Zenan”, *Arman Şehr Dergisi*, Yıl:4, Sayı: 23 ve 24, Kabil 2012, ss.33-36.
- Kabil Üniversitesi, *Maarif-i Afganistan dar Pencah Sal-ı Ahir*, Kabil 1968.
- KAMGAR**, Cemil Rahman, *Tarih-i Maarifi Afganistan*, Meyvent yayınları, Kabil 2008.
- Kanun-ı Esasi-yi 1922, 68. Maddesi.
- Kanun-ı Esasi-yi 1924, 16. Maddesi.
- Kanun-ı Esasi-yi 1924, 17. Maddesi.
- Kanun-ı Esasi-yi 1964, 31. Maddesi.
- Kanun-ı Esasi-yi 1964, 32. Maddesi.
- Kanun-ı Esasi-yi 1964, 34. Maddesi ve Nizam Nâme-yi Maarif’in 11. Maddesi.
- Kanun-ı Esasi-yi 1964, 34. Maddesi.
- Kanun-ı Esasi-yi 1964, 61 ve 63. Maddesi.
- Kanun-ı Esasi-yi 1975, 1. Maddesi.
- Kanun-ı Esasi-yi 1976, 27. Maddesi.
- Kanun-ı Esasi-yi 1976, 41. Maddesi.

- Kanun-ı Esasi-yi 1980, 28. Maddesi.
- Kanun-ı Esasi-yi 1980, 29. Maddesi.
- Kanun-ı Maarif 1923, 3. Maddesi.
- Kanun-i Esasi-yi 1980, yılı 26. Maddesi.
- 1979 yılında yapılan yasal düzenlemenin 7. Maddesi.
- 1975 yılında hazırlanan Çalışma Kanununun 1. Maddesi.
- KARACAN**, Selma, “Kadınların Spor Etkinliklerine Katılımlarının Tarihsel Gelişimi”, *TSA Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, Ankara 2003, ss. 145-153.
- KARTAL**, Cemile Burcu, *Türkiye’de Kadınların Siyasi Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri*, (BYT), İstanbul 2005.
- KAZIM**, Seyit Abdullah, *Yek Barrasi-yi Tahlili ve Tarihi, Zenan-ı Afgan zer Feşar-ı Anana ve Teceddüt*, birinci baskı, Kaliforniya 2005.
- KIRKPINAR**, Leyla, *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın*, TCKBY, Ankara 2001.
- KIŞMAND**, Sultan Ali, *Yaddaştay-i Siyasi ve Ruydathay-i Tarih-i ba Barhahây-i az Tarih Siyasi Muasır-ı Afganistan*, 2. bs, Kabil 2003.
- KOCACIK**, Faruk ve diğeri, “Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Sivas 2005, ss. 195-219
- KOÇER**, Hasan Ali, “Türkiye’de Kadın Eğitimi”, *AÜEBFD*, Ankara 1972, ss. 81-124.
- KONAN**, Belkıs, “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, *AÜHFD*, Cilt 60, Sayı 1, Ankara 2011, ss. 157-174.
- KORAY**, Meryem, “Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, Ankara 1992, ss. 93-122.
- MEHRİN**, Nesrin, *Endeki az Rençhay-i Zenan ve Duhteran der Afganistan*, Kabil 2006.
- MUBABARİZ**, Abdülhamit, *Tahlil Vâkiât-ı Siyasi Afganistan 1919-1996*, Peşaver 1996.
- MUBARİZ**, Abdülhamit, *Kudetâ-i Sevr ve Çigunegi Kiyam-i Merdum*, Kanada 1997.

MUHAMMEDİ, Nur Ahmed, *Loya veya Loya Cirga-i Tarihi Anana-i ki Musibethâ-yi Azim-i Milli ra Rafa Namuda ve Hahad Namud*, Kabil 1980.

Müesseseyi Ferhangi-i Bişaret, *Mecmua Makâlât-i Hamayiş-i Zenan dar Afganistan (Fursathâ, Çalişhâ ve Râhkârâ)*, İkinci Baskı, Kum 2010.

Nesrin Ebu Bekir Gros, *Hatırat-ı Evellin Lise-i Duhtaran-ı Afgan*, Amerika 1998.

Neşriye-i Riyaset-ı Vizaret-i Talim ve Terbiye, *İhsaiye-i Talim ve Terbiye-i Afganistan*, Kabil 1975.

OĞUZ, Esedullah, *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2001, s. 117.

ÖZBEY, Selhan ve diğeri, “Olimpik Hareketler ve Kadın”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, Sayı 25, Balıkesir 2011, ss. 1-18.

RAHİMİ, Fahime, *Zenan dar Afganistan*, Cermen-i 1986.

RİZA-İ, Sıdika, *Zenan Afgan, Müşareket ve Tavsi'a*, Ferheng Yayınevi, Kabil 2010.

ROY, Olivier, çev. Mustafa Kadri Orağlı, *Afganistan'da Direniş ve İslam*, yönelik yayınları, İstanbul 1990.

SAĞ, Vahap, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, *CÜİİBFD*, Cilt 2, Sayı 1, ss.9-23.

SAMADİ, Seyfurrahman, *Talim'u Terbiye ve Camiayı Afgan-i dar Karn-ı Bistum*, Afganistan Kültür yayınevi, Fransa 2002.

SİLİSKONİ, Marik, Çev: Kanun-i Tercime-i Âsâr-i Cihat-i Afgan, *Afganistan az 1978 ta 1987 Cenk ve Sahtuman-ı Cemiyet*, Pakistan-Peşaver 1988.

STANZAI, Şah Zaman Varız, *Makam-ı zen dar Aryana ve Afganistan-ı Emruz*, kabil 2006.

TENİN, Zahir, *Afganistan der Karni Bistum*, Tahran 2005.

TOKSÖZ, Gülay, *Türkiye'de Kadın İstihdamının Durumu*, Uluslararası Çalışma Ofisi, Ankara 2007.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, *Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücününün Konumu: Bursa Örneği*, Ankara-2002.

YILMAZ, Abdullah ve diğeri, “Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine bir Araştırma”, *Eski Şehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 9, Sayı 2, Eski Şehir 2008, ss. 89-114.

YUN, Muhammed İsmail, Afganistan ta Ohti Ferhangi Ziyana, Kabil 1997.

Elektronik Kaynaklar:

ANDİŞMANT, Muhammed İkrım, “Maarif-i Asri dar Afganistan”,

http://www.jameghor.com/archive_metaleb/andishmand/0037_08032011_andishmand.htm,(24.03.2012)

ANDİŞMANT, Muhammed İkrım, “Saltanat-i Amanullah Han ve Maarif-i Asri”,

http://www.farda.org/articles/07_updates/071100/article_m_ekram_a.pdf,(10.08.2012)

Cemiyet-i İnkılab-yi Zenan-ı Afganistan, <http://pz.rawa.org/>, (28.04.2012)

ÇOLAK, Ömer Faruk, “Yeni Sanayileşen Ülkelerde Kadın İstihdamı”, İstihdam

Kadın İşgücü ve Yeni İş Kanunu Sempozyumu,

<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1096> (14.07.2012)

Film-i Komedi-i Afgan-i Şabe Cuma,

<http://www.youtube.com/watch?v=N9XzIthvZ8Q>,(23.12.2012)

Film-i Muhaceret-i Şer Ağa ve Şirin Gül, [http://www.youtube.com/watch?v=c_0-](http://www.youtube.com/watch?v=c_0-zniJ4us)

[zniJ4us](http://www.youtube.com/watch?v=c_0-zniJ4us),(24.12.2012)

Gladyatör, <http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=gladyator>, (17.01.2013)

HADİ, Ferit, “Peşine-i Varzış-i Futbol-ı Afganistan”, Yayınlanmamış Makale,

Kabil 2011, <http://tkg.af/dari/sport/football/6309-فوتبال-ورزش-بيشینهء->

[افغانستان](http://tkg.af/dari/sport/football/6309-فوتبال-ورزش-بيشینهء-),(12.12.2012)

HARİF, Muhammd Harif, “Jaygah ve Nakşî zen-i Muasır-ı Afgan”

<http://www.zhwak.com/2012/mar/Mohammad%20Harif%20naqshe%20zan%20afghan%208%20march.pdf>, (08.06.2012)

HÜSEYİN ZADE, Beşir Ahmed, “Peşine-i Tiyatro dar Afganistan”,

http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/story/2007/03/070326_s-afghan-theater.shtml,(20.12.2012)

KOCA, Canan ve diğeri, “Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Genel bir Bakış”,

<http://www.cinsiyetvespor.org/toplumbilimweb.pdf>, (04.12.2012)

KOCA, Canan, “Kadınların Spor Tarihi bir Mücadele

Tarihidir”,<http://www.cinsiyetvespor.org/WEB-Kadinvesportarihi.pdf>,(30.11.2012)

KOCA, Canan, “Neden Sporda Kadınların Tarihi”,

http://yunus.hacettepe.edu.tr/~ilknurh/kadin_ve_spor_canankoca.pdf,(06.12.2012)

Loya Cirga, <http://www.wikipedia.com>(12.01.2013)

Nakşı Zenan-ı Afgan dar Tiyatro,

http://www.bashir.salamwatandar.com/index.php?option=com_content&view=article&id=4724%3A2011-11-22-04-11-53&catid=39%3A2010-07-26-06-12-08&Itemid=69,(21.12.2012)

NAZİRİ, Şirin, “Tarihçeyi Cünbiş-i Zenân dar Afganistan”,

http://ayenda.org/Tarikhche%20Jonbesh%20Zanan_Sherin%20Nazari_.pdf,(21.04.201)

SEYİDİ, Alican, “Tarihçeyi Maarif-i Afganistan”,

<http://alijan25.blogfa.com/post-15.aspx>,(01.04.2012)

Sirk, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sirk>, (17.01.2013)

Varzişi Afganistan az Agaz-ı Karn-ı Bistum ta 2008,

http://www.8am.af/index.php?option=com_content&view=article&id=4223:-----2008-&catid=37:2008-10-31-09-37-40&Itemid=520,(06.12.2012)

Wikipedia, “Cunbiş-i Zenan dar Afganistan”, <http://fa.wikipedia.org> (28.04.2012)

EKLER

KRALİYET DÖNEMİ SOSYO-KÜLTÜREL HAYATTA KADIN

EK-1:

EK-2:

EĞİTİM-ÖĞRETİM HAYATINDA KADIN

EK-1:

EK-2:

EK-3:

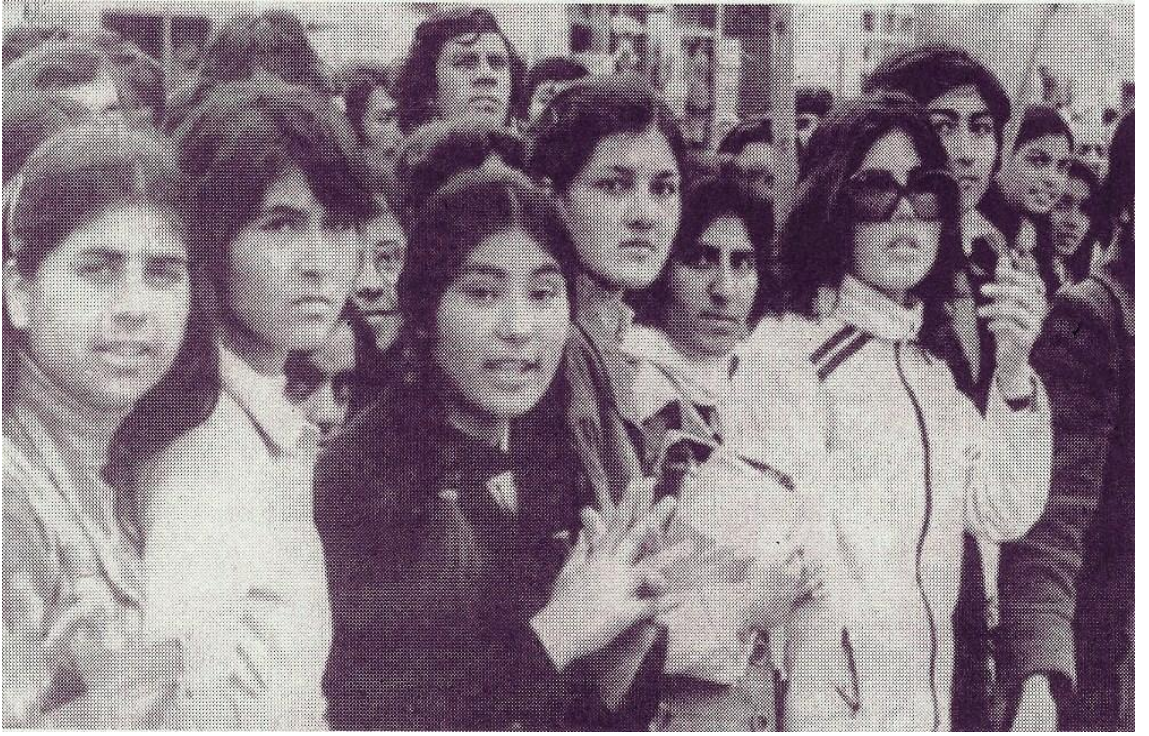

SİYASAL HAYATTA KADIN

CUMHURİYET DÖNEMİ SOSYAL HAYATTA KADIN

CUMHURİYET DÖNİ EĞİTİM-ÖĞREİM HAYATINDA KADIN

KAMUSAL, SİYASAL HAYATTA KADIN

EK-1:

EK-2:

KÜLTÜREL-SANAT HAYATINDA KADIN

EK-1:

EK-2:

EK-3:

RUS İŞGALİ DÖNEMİ EĞİTİM-ÖĞRETİM HAYATINDA KADIN

ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN

زنان در شهر کابل تاریخی با مردان یکجا در کارهای داوطلبانه سهیم بودند.

KAMUSAL, SİYASAL HAYATTA KADIN

بیرک کارمل، اناهیتا راتبزاد، میراکیرخیر و سلطان علی گشتمند
در پیشاپیش راه پیمائی بمناسبت اول می، روز جهانی کارگران